Dosya: Cemal Paşa ve Mustafa Kemal

popüler tarih

Eylül 2001 2.000.000 TL

Robert Kolej'den Boğaziçi'ne

HOLLYWOOD savaşa gidiyor

212323 2001/08
9 771302 657001

Popüler Tarih ◆ EYLÜL 2001 ◆ SAYI 15
DOSYA: CEMAL PAŞA VE MUSTAFA KEMAL ◆ ROBERT KOLEJ'DEN BOĞAZİÇİ'NE ◆ HOLLYWOOD SAVAŞA GİDİYOR

merakediyorum@

googlegroups.com

Buçalışma;
merakediyorum@googlegroups.com

üyeleriiçinhazırlanmıştır.
Benzerçalışmalardanhaberdarolmak,
öneri, istek ve karşılaştığınız sorunlan bize bildirin.

Çalışmalarımızı takip etmek için
merakediyorum@googlegroups.com
e-postaadresine
"Üyelik" başlıklı veya boş bir mesaj gönderin.

Grupsayfasını
http://groups.google.com/group/merakediyorum
inceleyerek daha önce üyelerimizle paylaştığımız
çalışmavemesajlaninceleyebilir,
üyeliğinizidüzenleyebilirsiniz.

LÜTFÜ TINÇ
ltmc@dogusiletisim.com

Zeytinyağı ve uygarlık tarihi

Bu ay dergimizin sayfalarında yer verdiğimiz Rahmi M. Koç Sanayi Müzesi'ni ben de gezdim. En çok ilgimi çeken bölümlerden bin, zeytinyağı imalathanesi oldu. Böylesine bir 'endüstri tarihi' ortamında, zeytinyağına özel bir önem verilmesi, beni sevindirdi. Çünkü bitkilerin kültür tarihini bilmenin; yani toprağı işleyen, özenle çalışan, ıslah eden insanın eseri olarak, kelimenin tam anlamıyla 'cultura' zenginliğini (zeytini, üzümü ve inciriyle) anlamanın, uygarlık tarihinin akışını kavramamıza yardımcı olduğunu düşünüyorum. Bu alandaki kılavuzum da, kültür tarihi incelemelerinin üstadı Victor Hehn.

Yunanistan veya İtalya'yı incelerken Hehn, doğanın yapısını, 'doğanın bir olgusu' diye görmez. Bunu, uygarlık sürecinin bir ürünü diye yorumlar. Zeytinlikler, asmalar, incir ağaçları, çam fıstığı ve meşe ağaçları, Avrupa topraklarında önceleri, birer 'ithal malı'dırlar. Doğu Akdeniz bölgesinden gelmişlerdir.

Kültür bitkileri alanında Hehn, 'beşeri kültür' anlayışının özünü bulur: Hiçbir şey, zeytinliklerin görüntüsü kadar, "kültür, huzur dolu düzen ve bu düzenin sürekliliği duygusunu" uyandırmaz içimizde, diye düşünür... Demek ki "manzara ve ağaç" bir şeyler "öğretebilir" -ama yalnızca, doğa manzarası, kültür manzarasına dönüştüğünde.

'Kültür Bitkileri ve Evcil Hayvanların Asya'dan Yunanistan, İtalya ve Diğer Avrupa Ülkelerine İntikali' adlı başyapıtın (1870) yazarı olarak Victor Hehn bu durumu, kültür kuramı açısından şöyle açıklar: Yerleşik yaşama geçmenin ilk adımı, sanıldığının aksine tarımcılık değil, ağaççılıktır, çünkü tarımcılıkta "öngörü" denilen şey, "yalnızca bahardan güze kadardır". Oysa ağaç, "meyve verene kadar, yıllarca bakılmak ve sulanmak zorundadır". Hehn'e göre, eski barbar bölgeleriyle erken İslah edilmiş diyarların Avrupa coğrafyasındaki dağılımı, kuzeydeki "bira ve tereyağı", güneydeki "şarap ve zeytinyağı" diyarı imgelerinde somutlaşır. Hayvansal yağ olan tereyağı, göçebe çoban yaşamından, hububattan elde edilen bira ise yerleşik düzene geçmeyi her zaman şart koşmayan tarımcılıktan doğmuştur. Ancak şarap ve zeytinyağı, barbarlığı alt eder, "haşin tarımcıyı ılımlı ve neşeli" kılarak, onu daha yüksek bir kültür oluşturma yeteneğiyle donatır...

Kültür alışverişinde zeytinyağı ve şarap, Anadolu topraklarından geçerek Avrupa'ya ulaşmışlardır. Ama bugün Anadolu, bu iki ürünün hem üretiminde hem de endüstriyel pazarlamasında, Avrupa'nın gerisine düşmüştür. Basit bir örnek, bugün Türkiye, Birleşmiş Milletler'in oluşturduğu 'Uluslararası Zeytinyağı Konseyi'nin üyesi değil! Ekim 2001'de Konsey, kendi codex standartlarını oluşturacak ve tüm Ege kıyılarıyla, zeytinin en eski yurtlarından biri olan Anadolu, bu oluşumun dışında kalacak... Zeytinlikleri "deniz manzaralı villalar"a feda eden zihniyetle, daha farklı bir noktaya gelemezdik herhalde...

Nice sayılarda her ay buluşmak dileğiyle.

popüler tarih

NTV Haber Ajansı,
Reklam ve Ticaret AŞ adına
İmtiyaz Sahibi ve Sorumlu Müdür
E. Naci Başerdem
Yayıncı
Nedim Özkan
Yazı İşleri Müdürü
Lütfü Tınç
Editör
Kansu Şarman
Danışma Kurulu
Erhan Afyoncu, Fahri Aral, Ümit Bayazoğlu, Yücel Demirel, Edhem Eldem, Alpay Kabacalı, Haydar Kazgan, Ömer Koç, Orhan Koloğlu, Cüneyt Koryürek, İlber Ortaylı, Sami Önal, Necdet Sakaoğlu, Metin Sözen, Eser Tutel, Gültekin Yıldız
Görsel Yönetmen
Ayhan Koç
Fotoğraf
Vural Yazıcıoğlu

REKLAM
Başkan Yardımcısı
Zeynep Metin Dalman
Reklam Müdürü
Aslı Gülkan Demirkol
Araştırma Müdürü
Çağla Güler
Müşteri İlişkileri Yönetmenleri
Didem Sarısu Destici, Gina Eşit
Tel: (0 212) 335 48 20
Faks: (0 212) 335 48 98

Satış Müdürü
Cemal Araz
(0 212) 335 48 77

Yönetim Merkezi
Eski Büyükdere Cad.
USO Center No: 59
80660 Maslak/İSTANBUL
Tel: (0 212) 335 48 20
Faks: (0 212) 335 48 97
(0 212) 335 48 99
Abone Hizmetleri: (0 212) 630 17 00
Renk Ayrımı, Baskı ve Cilt
OMAŞ Ofset A.Ş. (0 212) 698 97 98
Dağıtım
BİR-YAY

İçindekiler

Eylül 2001

KAPAK

60 Hollywod savaşa gidiyor
Hollywood savaşa nasıl dahil oldu? Ye sinemayı, birliklerin ve ulusun moralini artıracak bir silaha nasıl dönüştürdü?
Derleyen: *İsmet Akça*

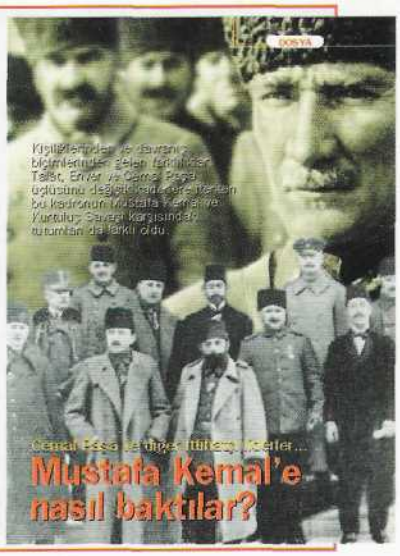

3 Editörden
6 Ayın Tarihi
10 Basında Bu Ay
12 Karakutu
Kansu Şarman
14 Tartışma: 10 Soruda Kırım Savaşı
Erhan Afyoncu
20 Rahmi M. Koç Müzesi ve Abdülaziz'in vagonu
Necdet Sakaoğlu
28 Güney Afrika'da bir Osmanlı
Ahmet Uçar
34 Ayastefanos'un bıldırcınları
Turgay Tuna
48 Sivas Kongresi
Safa Tekeli
52 Stalingrad
M. *Tanju Akad*
66 Toprak reformu
Özcan Çağlar
70 Yassıada duruşmaları
Hasan Akbayram
76 Robert Kolej'den Boğaziçi Üniversitesi'ne
Rifat Dedeoğlu
82 Mevlana Sille'ye uğradı...
Murat Küçük
88 Kırk Ambar
Teza Kürkçüoğlu
90 İnternet
91 Tarihçe
Behiç Ak
92 Ajanda
Nazlı Irmak
96 İTÜ Radyosu
Süha Çalkıvik
98 Beyazcam
Aydın *Erol*
102 Kitap
Mürşit Balabanlılar
104 Bulmaca
Sedat Yaşayan
106 Ayın fotoğrafı

DOSYA

39 Cemal Paşa ve Kurtuluş Savaşı
Cemal Paşa, Anadolu hareketine sonuna kadar güvendi. Zaferin kesinlikle kazanılacağına inandı; bu yolda çalışabilmek için Mustafa Kemal'le mektuplaştı.
Alpay Kabacalı

39 Mustafa Kemal ve İttihatçı paşalar
Cemal Paşa; Talât ile Enver ve Mustafa Kemal paşalara nasıl bakıyordu?
Orhan Koloğlu

merakediyorum@
googlegroups.com

üyeleri için hazırlanmıştır.

Benzer çalışmalardan haberdar olmak, öneri, istek ve bu çalışma ile ilgili karşılaştığınız sorun ve hataları lütfen bildirin.

http://groups.google.com/group/merakediyorum

E-posta :
merakediyorum@googlegroups.com

1 Eylül Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi), Sultan Abdülaziz'in de katıldığı bir törenle açıldı. Osmanlı'da Batılılaşma döneminin ve Tanzimat uygulamalarının bir sembolü olan okul; Fransa'daki lise eğitimine denk ve aynı kalitede öğrenci yetiştirmeyi amaçlamıştı (1868).

2 Eylül Tokyo Körfezi'nde demirli Missouri zırhlısında bir araya gelen 9 kişilik Japon heyetiyle Müttefik Kuvvetler Komutanı General Douglas McArthur; II. Dünya Savaşı'nı bitiren antlaşmayı imzaladılar. Antlaşmaya göre, Japonya silahlı kuvvetleri koşulsuz teslim oluyordu (1945).

3 Eylül '2000'e Doğru' dergisinde yazdığı İslamla ilgili ve şeriat karşıtı yazılarıyla tanınan gazeteci yazar Turan Dursun; evinin önünde uğradığı silahlı saldırı sonucunda hayatını kaybetti. Yazılarından dolayı Babiali'nin en çok tehdit alan yazarlarından olan Turan Dursun cinayetini, 'İslam Mücahitleri' adlı bir örgüt üstlendi (1990).

4 Eylül Münih Olimpiyat Köyü'nde İsrailli sporcuların kaldığı eve baskın düzenleyen Filistinli gerillalar, 2 sporcuyu öldürdü; 9 sporcuyu da rehin aldı. Polisle çıkan çatışmada, 'Kara Eylül Örgütü'ne bağlı oldukları anlaşılan gerillalar öldürüldü. Ancak bu arada gerillaların da rehineleri öldürmelerine engel olunamadı (1972).

5 Eylül Mimar Sedefkâr Mehmed Ağa, I. Ahmed'in isteği üzerine Sultanahmed Külliyesi'nin inşaasına başladı. İçinde cami, medrese, darülkurra, sıbyan mektebi, dükkanlar, hamam, darüşşifa, imaret ve üç sebil bulunduran külliye, 1617'de tamamlandı (1609).

6 Eylül Cumhuriyet Halk Fırkası, İkinci Dönem TBMM'nin çalışmalarına başlamasının hemen ardından kuruldu. Zaten Mustafa Kemal, savaşın kazanılması ve saltanatın kaldırılmasından sonra halkçılığa dayanan, 'Halk Fırkası' adını taşıyan bir siyasi parti kurulacağını açıklamıştı (1923).

7 Eylül Yapımı 1937'de, İngiliz H. A. Brassert firması tarafından başlatılan ve Sümerbank tarafından da desteklenen Karabük Demir-Çelik İşletmeleri'nde; 1 No'lu yüksek fırından ilk sıvı metal elde edildi. Kurum, 1961'e kadar Türkiye'nin tek demir-çelik üreticisi olarak kaldı (1939).

8 Eylül Türk Silahlı Kuvvetleri, ülke yönetimine el koydu. Darbeyle birlikte; Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in de içinde bulunduğu 5 kişilik bir Milli Güvenlik Konseyi oluşturuldu (1980).

13 Eylül Galatasaraylı eski futbolcu ve eski gol kralı Metin Oktay, İstanbul'da geçirdiği trafik kazası sonucu yaşamını yitirdi. Uzun yıllar Türk futboluna hizmet eden Oktay; özel otomobiliyle Boğaz Köprüsü'ndeki koruma bidonlarına çarptığı kazada, hastaneye kaldırılırken hayata veda etti (1991).

14 Eylül Bin 90 Osmanlı denizcisini Japonya'ya götüren Ertuğrul firkateyni, yolculuk dönüşü, Oshima burnunda fırtınadan kayalıklara çarparak battı. Olay sonrasında, 587 Osmanlı denizcisinin sulara gömüldüğü anlaşıldı (1890).

17 Eylül Türkiye, 52 üye ülkeden 48'inin kabul oyuyla Milletler Cemiyeti Konseyi üyeliğine seçildi.

Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalandığı haberinin ardından, 6 Eylül'de İstanbul ve İzmir'de düzenlenen protesto gösterileri tahrip ve yağmacılığa dönüştü. İstiklal Caddesi boydan boya, yağmalanmış eşyalarla doldu. Olayların büyümesi üzerine İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edildi (1955).

Dolmabahçe Sarayı Veliahd Dairesi'nde, Atatürk'ün de isteğiyle 20 Eylül'de Türkiye'nin ilk Resim ve Heykel Müzesi açıldı. İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'ne bağlı olarak kurulan müzenin müdürü Halil Dikmen; açılış günü Atatürk'e bilgi veriyor (1937).

Ankara Devlet Konservatuvarı'nın temelini oluşturan 'Musiki Muallim Mektebi', 1 Eylül'de Ankara'da açıldı. Batı müziğinin öğretilmesini ve bu müziği iyi bilen öğretmenlerin yetiştirilmesini amaçlayan Musiki Muallim Mektebi'nden, 1931'e ait bir görüntü: Bestekar Ulvi Cemal Erkin, öğrencileriyle, derste (1924).

Türk sinemasında 'dublaj' sistemini başlatan ve aynı zamanda sinemamızdaki ilk ortak yapım (Türk-Mısır-Yunan) olan 'İstanbul Sokaklarında' filminin seslendirme işlemlerini tamamlayan Darülbedayi sanatçıları, 18 Eylül'de İstanbul'a döndü. Muhsin Ertuğrul, İpek Film adına yaptığı 'İstanbul Sokaklarında' filminin Mısır'daki çekimlerinde, Mısırlı oyuncu Azize Emir'le birlikte (1931).

Arjantin Devlet Başkanı Juan Peron'un eşi Eva Peron'un yaşamöyküsünü anlatan 'Evita' müzikalinin prömiyeri, 25 Eylül'de, Broadway Tiyatrosu'nda yapıldı. Müziklerini Andrew Lloyd Webber'in, yönetmenliğini de Harold Prince'in yaptığı müzikalde, 'Evita'yı Elaine Paige canlandırdı (1979).

2 Eylül günü, Hatay devleti ilan edildi. Hatay Millet Meclisi ilk toplantısını yaptı ve cumhurbaşkanlığına Tayfur Sökmen seçildi. Hatay Meclisi'nin açıldığı gün yapılan törene Albay Collet ve Cevat Açıkalın (önde), Türk Birliği sorumlusu Albay Şükrü Kanatlı ve Abdurrahman Melek (arkada) katıldı (1938).

Pop müziğin dünyaca ünlü starı Michael Jackson, 23 Eylül günü İnönü Stadı'nda bir konser verdi. ABD'li sanatçıyı, o gece yaklaşık 500 bin hayranı izledi (1993).

Havacı Orwill Wright, 17 Eylül günü bir uçak kazası geçirdi. Kazada beraber uçtuğu Thomas E. Selfridge öldü; kendisi de ağır yaralandı. Bu kaza, bir yönüyle diğerlerinden ayrılıyordu. Çünkü, dünyada ilk kez bir uçak kazasında bir insan hayatını kaybetmişti (1908).

Türkiye, Konsey üyeliğine aday olan İran'ın Türkiye lehine adaylıktan çekilmesinden ve **Çin'in** başvurusunun da reddedilmesinden sonra tek aday olarak kalmıştı (1934).

20 Eylül Türk halk müziğinin usta yorumcusu, opera sanatçısı, besteci ve şair Ruhi Su, yaşama veda etti. Ankara Devlet Konservatuvarı'nın ilk öğrencilerinden olan Ruhi Su; 1951 Komünist Partisi tevfikatında 5 yıl hapis, 20 ay da sürgün cezasına çarptırılmıştı. Su, ardında 'Seferberlik Türküsü', 'Pir Sultan Abdal' gibi 12 uzunçalar bıraktı (1985).

22 Eylül Gökova Körfezi'nde, Ören ve Türkevleri köyleri civarında kurulması planlanan termik santralın yapımını engellemek isteyen köy kadınları, eylem başlattı. Köy yolunda bekleyen kadınlar, görevlileri köye sokmayınca temel atma töreni ertelense de; uzun mücadelelere rağmen, 1986'da temel atıldı (1984).

24 Eylül Yaşamıyla ilgili bir belgeselin çekimi için İzmir TRT Stüdyoları'na gelen 'Sanat Güneşi' Zeki Müren, ödülünü aldıktan sonra sahnede fenalaştı; aramızdan ayrıldı. TV programı sırasında Zeki Müren'e, 45 yıl önce sahneye ilk çıkışında şarkılarını duyurduğu mikrofon hediye edilmişti (1996).

25 Eylül Dünyada ilk kez Londra'da, Guys's Hospital'da bir insana başka bir insanın kanı nakledildi. İlk kan nakli denemelerinin 17. yüzyıl ortalarında yapıldığı Avrupa'da, kan uyuşmazlığına bağlı ölümler nedeniyle bir süre yasaklanan 'kan nakli'; kan gruplarının bulunmasından sonra hayat kurtaran bir uygulama olmuştu (1818).

26 Eylül Yassıada'da tutuklu bulunan eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar, bel kemeriyle intihara teşebbüs etti. Olaydan sonra yapılan açıklamada; banyo yapmakta olan Bayar'ın, bel kemeriyle boğazını sıkmak suretiyle intihara kalkıştığı, ancak odada nöbet tutan teğmenin olaya müdahale ettiği belirtildi (1960).

27 Eylül Kaptan-ı Derya Barbaros Hayrettin Paşa, Cenevizli Amiral Andrea Doria komutasındaki Haçlı donanmasına karşı 'Preveze deniz zaferini' kazandı. Amiral Andrea Doria, şiddetli çarpışmalar sonrasında yenilerek kaçtı. Osmanlı donanması ise, Haçlı donanmasından 29 gemiyi ele geçirdi (1538).

28 Eylül Filistin Kurtuluş Örgütü lideri Yaser Arafat ile İsrail Başbakanı Yitshak Rabin, tarihi bir buluşma gerçekleştirdiler. Beyaz Saray'da bir araya gelen Arafat ve Rabin; Batı ,Şeria'nın Filistin yönetimine devrini öngören bir antlaşma imzaladılar (1995).

29 Eylül Trablusgarb'ı ele geçiren İtalyan askerleriyle, başlarında Mustafa Kemal gibi subaylar bulunan Osmanlı askerlerini karşı karşıya getiren Trablusgarb savaşı, başladı. Savaşta, İtalyanlar ağır kayıplar verseler de, bir sonuç alınamadı. İmzalanan 'Uşi (Ouchy) Barışı' gereği, Trablusgarb İtalya'nın eline geçti (1911).

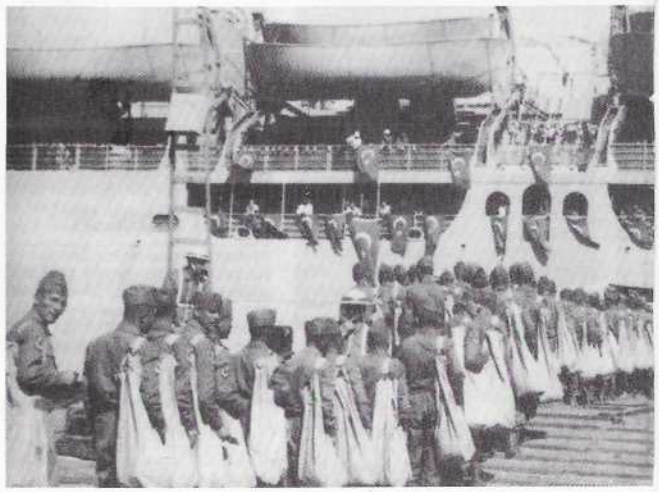
30 Eylül İlk sivil tayyarecilerimizden Vecihi (Hürkuş) Bey, kendi yaptığı tayyaresiyle Göztepe'den Yeşilköy'e uçtu. Vecihi Bey, Türk Tayyare Cemiyeti adına çalışmalar yürütmüş, Anadolu halkına ilk uçak gezilerini yapma olanağı da sağlamıştı (1930).

Şili'nin Marksist Başkanı Salvador Ailende; Augusto Pinochet önderliğindeki ordu tarafından devrildi. Başkanın görevini terk etmeyeceğini bildirmesi üzerine, La Maneda sarayında haşlayan çatışmalar, 11 Eylül'de Allende'nin öldürülmesiyle son buldu. Bu aynı zamanda, 46 yıllık Şili demokrasisinin de sonuydu (1973).

Demokrat Parti, CHP'nin yoğun propagandalarına rağmen, halk önünde verdiği ilk büyük sınavdan iyi not aldı. 3 Eylül'de yapılan yerel seçimlerde, ülke genelindeki 600 belediyeden 560'ını DP kazandı. (Celal Bayar, seçim öncesi Bolu'da seçmenlere hitap ederken... 1950).

I. Yunan Kolordusu Komutanı General Trikopis, Büyük Taarruz sonrasında, 2 Eylül günü Türk ordusu tarafından esir alındı. Mustafa Kemal Paşa, ertesi gün huzuruna çıkan Trikopis'e, kahve ve sigara ikram etti. Trikopis, Yunan yönetimi tarafından Başkomutanlığa atandığını da, aynı gün Mustafa Kemal'den öğrendi. Fotoğraf, 25 Eylül'de Ankara'da çekilmişti (1922).

'İlk' Türkiye Güzellik Yarışması olarak tarihe geçmek şerefi, 2 Eylül günü Cumhuriyet gazetesi tarafından düzenlenen yarışmaya aitti. Bu yarışmanın birincisi, 11 numaralı aday, Balıkhane Nazırı Mehmet Tevfik Bey'in torunu Feriha Tevfik olmuştu (1929).

İngiltere Kralı VIII. Edward, Nahlin yatıyla Akdeniz'de yaptığı gezinti sırasında Türkiye'ye de uğradı. Kral henüz taç giymemiş olduğu için, resmi bir nitelik taşımayan bu ziyaret; Kral'ın 4 Eylül günü, Tophane rıhtımında Atatürk tarafından karşılanmasıyla başlamıştı (1936).

Irak Devrim Komuta Konseyi'nin 22 Eylül'de İran'a savaş ilan ettiğini bildirmesi ve Tahran'ın Mehrabad Havaalanı dahil 7 İran havaalanını bombalaması üzerine, Ortadoğu'da savaş başladı. İran'ın 23 Eylül'de Bağdat'ı bombalamasından sonra, Irak birlikleri İran'da 10 kilometre ilerledi (1980).

İzmir Enternasyonal Fuarı'nın kuruluşuna bir başlangıç olan '9 Eylül Panayırı'nın ilki, 9 Eylül günü, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak tarafından açıldı. İzmir panayırının uluslararası bir fuar kimliğinde ve bugün Kültürpark'ın bulunduğu alanda düzenlenmesine ise, 1936'cla başlanacaktı (1933).

Birleşmiş Milletler'in emrine verilen Kore Birliği, halkın sevgi gösterileri arasında 28 Eylül'de yolculuğuna başladı. Birlik, önce özel trenlerle İskenderun'a nakledildi, buradan da gemilerle Kore'ye doğru hareket etti (1950).

İstanbul Kuledibi'ndeki Neve Şalom Sinagogu, 6 Eylül günü sabah ayini sırasında kimliği belirlenemeyen bir grup terörist tarafından basıldı. Baskın sonrasında, 22 Musevi vatandaş ve 2 terörist öldü; 4 kişi de yaralandı. Saldırı, 'İslami Direniş', 'Filistin İntikam Örgütü', 'Kuzey Arap Birliği Teşkilatı' örgütleri tarafından üstlenildi (1986).

100 YIL ÖNCE

CÜLUS YıLDÖNÜMÜ

Padişah hazretlerinin tahta çıkışının 26. sene-i devriyesi münasebetiyle dün şenlikler yapılmış, Sadrazam Rıfat Paşa hazretleri ile diğer vükelâ Saray'a gelerek tebriklerini sunmuşlardır. Yabancı hükümdarlar da telgrafla tebrikatta bulunmuşlardır.
(Sabah, 2 Eylül 1901)

KASıMPAŞA'DA CINAYET

Kasımpaşa sakinlerinden dava vekili Sadullah Efendi, evvelki gece saat yarım raddelerinde evinin önünde bıçaklanarak öldürülmüştür. Yapılan tahkikat neticesi, suçlu olduğu anlaşılan 18 yaşındaki Kadri adlı şahsın, aralarında düşmanlık olduğu için Sadullah Efendiyi öldürdüğü anlaşılmıştır.
(Sabah, 10 Eylül 1901)

BAL HıRSıZLıĞı

Eyüp Sultan civarında, mezarlık içindeki servi ağaçlarından birine arıların bal yaptığını gören bir açıkgöz, ağacın kovuğunda tezek yakarak arıları kaçırmış, daha sonra 30 okka balı yüklenip gitmiştir. Fakat tezeklerin yanması sebebiyle ağaç tutuşmuş, yangın diğer ağaçlara sıçramadan zorlukla söndürülmüştür.
(Sabah. 15 Eylül 1901)

ÜFÜRÜKÇÜ TUZAKLARı
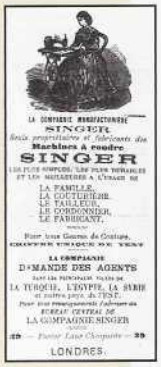
Üfürükçülerin tuzaklarına düşen saf ahalinin uğradıkları zararlardan ne kadar bahsedilse bunlara olan rağbet ve itibar da o derece artıyor. İşte bu defa da Marika isminde bir kadıncağız üfürükçülere

kanarak zarara uğramıştır.
(Sabah, 19 Eylül 1901)

TERZILIKTE YENI MAKINE

Meşhur Singer Fabrikası üretimi olan nadide bir makinenin Bursa Sanayi Mektebi'nce Amerika'dan getirtildiği haber alınmıştır. Bu makine elbise üzerinde dakikada yüz düğme deliği açıp dikmekte imiş.
(Sabah,18 Eylül 1901)

ZARARLı BÖCEKLER

Çatalca'da çiftçiler, sebze ağaçlarına zararlı böceklerin musallat olduğunu görüp Ziraat Nezareti'ne haber vermişlerdir. Bunun üzerine bölgeye gönderilen ziraat müfettişi Hilmi Bey yapmış olduğu incelemede, bir gün önce yağan yağmurun tesiriyle bütün böceklerin yok olduklarını tespit edip İstanbul'a dönmüştür.
(Sabah, 17 Eylül 1901)

75 YIL ÖNCE

BORSADA HADISE

Borsada dün hiç beklenmedik bir hadise cereyan etti. İngiliz lirası, frank ve dolar üzerinde hiçbir işlem yapılmadı. Şimdiye kadar böyle bir durum yaşanmadığından, borsa komiserliği birtakım tedbirler almak mecburiyetinde kaldı.
(Cumhuriyet, 2 Eylül 1926)

CUMHURIYET ARMALARı

Türkiye Cumhuriyeti arması olarak hazırlanan numuneler beğenilmedi. Seçici heyet 70 kadar numuneyi tetkik etmiş ve bunların hiçbirisinin değişiklik yapılmadan Türkiye Cumhuriyeti arması olamayacağı kararma varmıştır.
(Cumhuriyet, 17 Eylül 1926)

JAPONLAR İSTANBUL'DA

Misafirimiz Japon Amirali Yamamato ve gemileri dün limanımıza geldiler. Japonlar şehrimizde büyük bir hüsnü kabul görmüşler ve fevkalâde duygulanmışlardır. Japon Amirali muhabirimize, "Biz güneş memleketinden hilal memleketine geldik" demiştir.
(Cumhuriyet, 7 Eylül 1926)

ÇELTIK FABRIKASı

Tosya'daki çeltik fabrikası bu sene faaliyete geçiyor. Ticaret Vekaleti'nin teşvikiyle anonim şirketin getirttiği makineler kullanılarak muazzam bir fabrika kurulmaktadır. İnşaat tamamlanmak üzeredir.
(Cumhuriyet, 18 Eylül 1926)

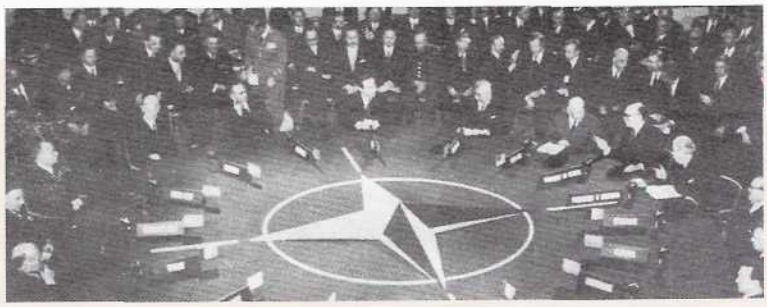

MUSSOLINI'YE SUIKAST

İtalyan Başvekili kendisine yapılan bir suikastten bu defa da kurtuldu. 18 yaşındaki bir anarşist Fransa'dan gelerek Mussolini'ye iki bomba attı. İtalyan gazeteleri hadiseden Fransa'yı sorumlu tutuyor.
(Cumhuriyet, 13 Eylül 1926)

50 YIL ÖNCE

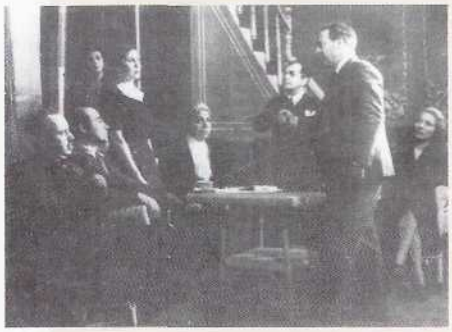

NATO'DAN ÇAĞRı

Atlantik Konseyi, Kanada'nın Ottowa şehrinde yaptığı son oturumda Türkiye ve Yunanistan'ın NATO ittifakına katılmaya davet edilmesine karar verdi. Karar Ankara'da sevinçle karşılandı.
(20 Eylül 1951)

KÜÇÜK SAHNE

Rejisör Muhsin Ertuğrul, yeni kurduğu Küçük Sahne Tıyatrosu'nda ilk yıl 12 oyun sergileye-

ceklerini bildirdi. Sanatçı bu yıl kendisini sahnede seyretmenin mümkün olup olmayacağına iliş-**kin** bir soruya da, "Dördüncü oyundan sonra mümkün olacaktır" diye cevap verdi.
(26 **Eylül** 1951)

TAKSITLE KÖMÜR

Memurların taksitle kömür alabilmelerini sağlayacak belediye kararı uygulamaya kondu. Memurlar kömür parasını aylıklarından kesilecek beş taksitte ödeyecekler.
(17 Eylül 1951)

CASUS YARGILANDI

Sovyetler Birliği hesabına casusluk yapmaktan sanık, Başbakanlık Yüksek Askeri Özel Kalem Müdürü Hayati Karaşahin'in yargılanmasına başlandı.
(7 Eylül 1951)

YÖRÜK ALI EFE ÖLDÜ

Milli Mücadele tarihimizin kahramanlarından Yörük Ali Efe vefat etti. Çok genç yaşta Milli Mücadele'ye katılan Yörük Ali Efe, Çine'de 57. Alay'a katılarak Yunanlılara karşı 'milli direniş cephesi' kurmuş ve büyük kahramanlıklar göstermişti.
(27 Eylül 1951)

25 YIL ÖNCE

THY UÇAĞı DÜŞTÜ

Türk Hava Yolları'nın İstanbul-Antalya seferini yapmak üzere saat 22.45'te Yeşilköy Havaalanı'ndan havalanan ve içinde 147 yolcu ile 7 kişilik mürettebat bulunan 'Antalya' isimli yolcu uçağı İsparta yakınlarında düştü. Kazada yolculardan ve mürettebattan kurtulan olmadı.
(19 Eylül 1976)

TOFAŞ TESİS KAPATTI

TOFAŞ Yönetim Kurulu, 'Murat **131'** yapımı **için** şirkete dış kredi sağlayacak kararnamenin bugüne kadar imzalanmaması üzerine tesislerini kapatma kararı aldı. TOFAŞ yöneticileri, alınan kapatma kararından yan sanayilerin de zarar göreceğini belirttiler.
(17 Eylül 1976)

TANILLI YARGı ÖNÜNDE

'Uygarlık Tarihi' adlı kitabında komünizm propagandası yaptığı iddiasıyla yargılanan İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Doçenti Server Tanilli, duruşmasında, "Bilimadamı bilimsel görevini yaparken mahkemelerde hesap vermez" dedi.
(30 Eylül 1976)

MAO ZEDUNG ÖLDÜ

Çin Halk Cumhuriyeti'nin önderi Mao Zedung, 83 yaşında Pekin'de öldü. 1923 yılında Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) Merkez Komitesi üyeliğine getirilen Mao Zedung; uzun mücadelelerden sonra, 1 Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan etmişti.
(9 Eylül 1976)

Karadeniz'de Milli Mücadele

Samsun nasıl bombalandı?

Karadeniz'deki Türk motorlarının Sovyet Rusya'dan silah kaçırmasını önleyemeyen Yunan savaş gemileri, 7 Haziran 1922'de Samsun'u bombaladılar.

KANSU ŞARMAN

Millî Mücadele'nin en hararetli yılı olan 1922'nin'ilk aylarıydı. Karadeniz'de ellerindeki birkaç küçük gemiyle Sovyetler'den silah ve cephane getirmeye çalışan Türk denizcileri, Yunan avcı botları ve savaş gemileriyle baş etmekte zorlanıyorlardı. Artık daha büyük gemilere ihtiyaç vardı.

Trabzon Nakliyatı Bahriye Kumandanı Fahri Bey'in planı doğrultusunda, Yunanlıların Karadeniz'deki büyük ticaret gemilerinden birinin ele geçirilmesine karar verildi.

Plana göre Rusya'nın Novorosisk limanında yükleme yapan Enosis gemisi, yola çıktıktan sonra iki küçük Türk gambotu tarafından durdurulup el konarak gizlice Trabzon'a getirilecekti. O güne kadar yalnızca taşımacılık yapan Karadeniz'deki Kuvayı Milliyeti denizciler, bu harekâtla, ticari gemiler yoluyla Yunan güçlerine darbe vurmaya başlıyorlardı.

Harekât 26 Nisan 1922 akşamı gerçekleşti. Birkaç saat süren kovalamacadan sonra Enosis gemisi, içindeki 500 bin liralık malzeme ve altınlarla birlikte ele geçirildi; 'Trabzon' adı verilerek Türk nakliye filosuna katıldı.

Enosis'e el konulması karşısında Yunanistan bir misilleme planladı: Samsun bombalanacaktı... Bombardımanın bölgedeki Pontus çetelerini kışkırtacağı ve halkı da paniğe sürükleyeceği hesaplanıyordu.

Savaşın başından beri Yunan savaş gemilerini görmeye alışkın olan Samsunlular, 7 Haziran 1922 sabahı o güne kadar görmedikleri büyüklükte bir filoyla karşılaştılar. Filo 10 gemiden oluşuyordu. Averoff ve Naksos zırhlıları, panter sınıfı iki muhrip, iki yardımcı kruvazör ve dört küçük mayın tarama gemisi. Yunan filosu, Samsun feneri önlerine geldiğinde mayın tarama gemilerini öne sürdü. Deniz-

1910'lu yıllarda Samsun kenti (üstte). Aynı yıllarda Samsun'daki Bağdat Sokağı (üstte, sağda).

deki mayınlar temizlendikten sonra filo kıyıya yaklaşmaya başladı.

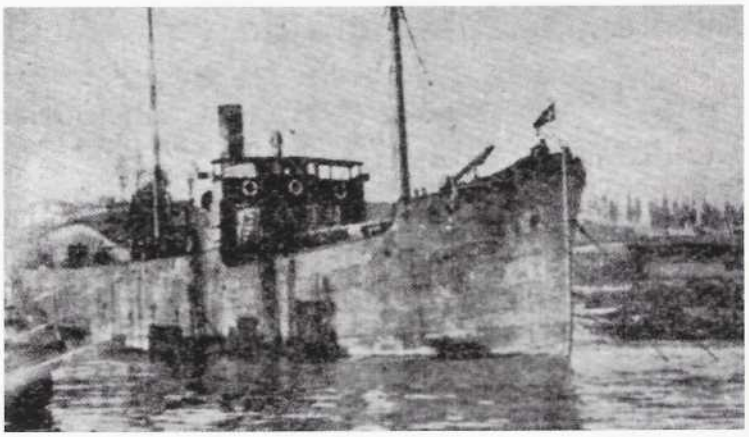
Bunun üzerine, 15. Tümen komutanı Albay Cemil Cahit Bey, gerekli savunma önlemlerini almaya başladı. Kentin savunmasıyla görevli Bahriye müfrezesi mevzi alarak gerektiğinde sokak çatışması yapmak için büyük taş yapılara cephane yığmaya başladı.

Tam da o günlerde Şahin gemisinin Sovyetler'den getirdiği 150 mm'lik toplar imdada yetişti ve sahile yerleştirildi. Halkın sokağa çıkması yasaklanmış, Samsun'daki askeri birliklerin tamamı mevzi almıştı.

Saat 10.00 sıralarında Averoff zırhlısından bir motor indirildi. Motor limanda gözlemci görevi yapan USS SANDS adlı Amerikan zırhlısına yanaştı ve az sonra iskeleye elinde bir zarfla çıkan Amerikan zırhlısı kaptanı R. Ghormley, kendisini karşılayan Üsteğmen Emrullah Nutku Bey'e Samsun Mutasarrıfı ile görüşmek istediğini söyledi. Mutasarrıfla görüştürülen Amerikalı subay zarfı açtığında Yunanlıların ültimatomu ortaya çıktı.

Yunanlı komutan Samsun'daki mühimmat, silah ve öteki askeri eşyanın, kıyıya çıkarılacak bir deniz heyeti tarafından yok edilmesine izin verilmezse kentin bombalanacağını bildiriyordu. Samsun Mutasarrıfı Ankara ile görüşmelerini yaptıktan sonra ültimatoma, bombardımandan doğacak bütün sorumluluğun Yunan Hükümeti'ne ait olacağını ve halk ve meskenleri bombardıman edilecek olursa buna karşı misilleme hareketinde bulunulacağı yanıtını verdi.

Bu ültimatom savaşı sırasında Amerikan gemisinin komutanı Samsun'daki ABD konsolosu ile tütün ticareti yapan vatandaşlarını alıp götürmek istedi. Ancak Türk güvenlik yetkilileri bu isteği reddettiler. Amerikan ve Yunan gemi komutanları arasında uzun süren mors haberleşmesi sonrasında, saat 15.30'da bombardıman başladı. Yunanlıların bombardımanı beş hedefte toplanıyordu: Hükümet konağı, kıyıdaki ambarlar ve deniz araçları, kentin batısındaki Rus petrol tankları, Amerikalı ve Hollandalı tüccarlara ait tütün depoları.

Türk gambotlarının ele geçirdiği Enosis vapuru (solda).

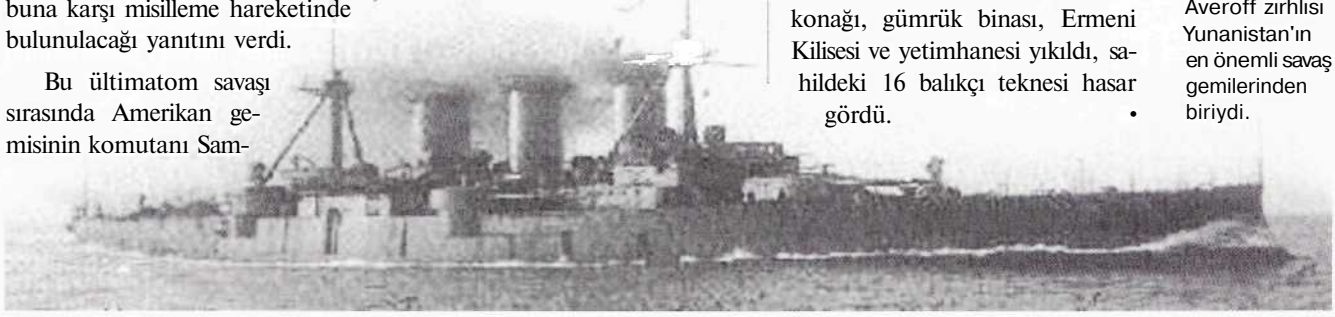
düremedi. Kentte çok sayıda Avrupalı tüccar ve diplomatın bulunuşu da Yunanlıları korkuttu. Üstelik mutasarrıfın da söylediği gibi, bombardımanda sivillerin ölmesi ve bunun Amerikan gözlemcilerin önünde olması, savaş kurallarını ihlal etmek demekti.

Yunanlılar bombardımandan sonra Sinop'a doğru uzaklaştılar. Filonun en etkin gemisi, Yunanistan'da 'Balkan Savaşı Kahramanı' olarak anılan Averoff zırhlısıydı. Bombardıman, Yunanlıların istediği etkiyi yaratmadı.

Kentte çok sayıda Avrupalı tüccar ve diplomatın bulunuşu Yunanlıları korkuttu.

Kısa bir süre sonra sahildeki Türk topları da ateşe başladılar. İki ateş arasında kalan limandaki Amerikan gemisi hemen açığa hareket etti. Yunan filosunun iki saat süren bombardımanında çeşitli büyüklüklerde 548 mermi atıldı. Saat 17.30'da bombardıman durdu. Yunan filosu, Türk yetkililerin kararlılığı karşısında bombardımanı daha fazla sürdüremedi. Halkta panik yaşanmadı. Pontus çeteleri ise Türk ordusu artık Anadolu'ya tamamen hakim olduğu için, kıpırdayamayacak haldeydiler.

Bombardımanın sonuçlarına gelince; 4 asker şehit oldu ve üç asker yaralandı. 4.170 teneke petrol, 68.368 kg benzin, 900 kg ispirto ile askeri yiyecek ambarı yandı. 48 ev, 3 dükkan, hükümet konağı, gümrük binası, Ermeni Kilisesi ve yetimhanesi yıkıldı, sahildeki 16 balıkçı teknesi hasar gördü. •

Averoff zırhlısı Yunanistan'ın en önemli savaş gemilerinden biriydi.

10 soruda Kırım Savaşı

Harb tarihi uzmanlarının 20. yüzyıldaki savaşların habercisi saydıkları Kırım Savaşı, gerek özellikleri gerekse de etkileri açısından, 19. yüzyılın en önemli savaşlarındandır. Bu savaş, Türkiye'nin Avrupa Birliği macerasının da bir nevi başlangıcıdır.

ERHAN AFYONCU

1. Kırım Savaşı neden çıktı?
2. İngiltere ve Fransa neden Osmanlı'nın yanında yer aldılar?
3. Kırım Savaşı'nda hangi cepheler vardı?
4. Kırım Savaşı nasıl sona erdi?
5. Paris Antlaşması'nın sonuçları nelerdir?
6. Florence Nightingale'in Kırım Savaşı'daki rolü nedir?
7. Islahat Fermanı nasıl ilan edildi?
8. Kırım Savaşı'nın dünya tarihindeki yeri nedir?
9. Kırım Savaşı'nın Osmanlı üzerindeki etkisi nedir?
10. Kırım Savaşı'nın batılılaşma çerçevesindeki önemi nedir?

Kırım Savaşı neden çıktı?

Avrupa'da 1848 ihtilalleri, yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Macar ve Polonyalılar, Avusturya ve Rusya'ya karşı ayaklandılar. Başarılı olamayan isyancılar Osmanlı topraklarına sığındılar. Ayrıca Osmanlı toprağı olduğu halde Rusya'nın nüfuzunda bulunan Eflak ayaklandı. Ruslara karşı direnen Eflaklılar da yenilerek Osmanlı'ya sığındılar.

Osmanlı İmparatorluğu, Rusların ve Avusturyalıların bütün baskılarına rağmen ihtilalcileri teslim etmedi. Bu durum Avrupa kamuoyunda olumlu karşılanırken Ruslarla Osmanlı arasındaki ilişkiler gerginleşti.

1848 ihtilalleri, Rusya ile İngiltere ilişkilerinin de bozulmasına yol açtı.

Bu gelişmelerin ardından 'kutsal yerler' (makamat-ı mübareke) sorunu ortaya çıktı. Hıristiyanlığın Kudüs'te bulunan kutsal mekanlarında Osmanlı devleti, katolik, Ortodoks, protestan, yahudi ve ermeniler arasında bir denge kurmuştu. Ancak Avrupalı devletlerin ve Rusya'nın, kendi mezhepdaşlarını ön plana çıkarıp bu bölgede onların hakim olmalarını sağlamak istemeleri, hem bu dengeleri bozmuş hem de Osmanlı İmparatorluğu üzerinde bir baskı oluşturmuştu.

Rus Çarı I. Nikola, Osmanlı İmparatorluğu'nun kısa bir sürede çökeceğine inanıyor ve onun mirasının önemli kısımlarını ele geçirmek istiyordu.

Rusya hem Fransa'ya karşı destek sağlamak hem de Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmak için İngiltere ile temasa geçti. İngiltere, Rusya'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nu Fransa'yı dışarıda bırakarak paylaşma fikrini reddetmedi; ancak olumlu bir yanıt da vermedi. Bu durum Rusya'nın, İngiltere'nin desteğini kazandığı izlenimini uyandırdı. Mayıs 1853'te Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ortodoksların kendi himayesi altında olduğunu belirten yeni bir antlaşmanın yapılmasını istedi. Fransız ve İngiliz elçileri, durumu görüşmek üzere ülkelerine gittiler. Abdülmecid onların yokluğunda Rusya'nın isteklerini kabul etti. Ancak İngiliz elçisi döndükten sonra, Mustafa Reşid Paşa'nın Hariciye Nazırı olmasını sağladı ve Rus tekliflerini reddettirdi.

Osmanlı hükümeti ve İngiltere'nin oyununa geldiğine inanan Rus Çarı, 31 Mayıs 1853'te, istekleri kabul edilmediği takdirde Eflak ve Boğdan'ı (Memleketeyn) işgal edeceğini ilan etti. Bunun üzerine İngiltere, donanmasını Çanakkale Boğazı'nda topladı ve gerekirse elçisine bu gemileri İstanbul'a çağırma yetkisini verdi. İngilizleri geriletmek isteyen Rusya, 2 Temmuz'da Eflak ve Boğdan'ı işgal etmeye başladı.

Savaşa engel olmak isteyen Avrupa'nın önemli devletleri Viyana'da yaptıkları toplantı sonucunda, Rusya'nın Ortodoksların hamisi ve Fransa ile Rusya'nın bu uygulamanın garantörü olduğunu belirten bir nota hazırladılar. Çar bunu hemen kabul etti. Ancak Osmanlı hükümeti, İstanbul sokaklarındaki Rus aleyhtarı gösterilerin de etkisiyle Viyana Notası'nı reddetti.

Savaştan kaçınmak isteyen İngiltere, Osmanlıları uzlaşmaya mecbur etmek için, donanmasını Çanakkale'den çekti. Ancak kamuoyu baskısı altındaki Osmanlı İmparatorluğu, Rusya'nın Eflak ve Buğdan'daki askerlerini çekmesi için bir nota verdi ve 1853 Ekim'inin sonlarında, Tuna'yı aşan Ömer Paşa komutasındaki Osmanlı askerleri savaşı başlattı. Doğu Anadolu'daki Osmanlı ordusu da Şeyh Şamil tarafından yıpratılmış olan Kafkasya'daki Rus birliklerinin üzerine yürüdü.

Üstte, 25 Ekim 1854 tarihinde yapılan Balaklava Savaşı. Sol sayfada ise Kırım Savaşı'nın son çarpışmalarında, cephedeki Osmanlı, Fransız ve İngiliz askerleri (24 Ocak 1856). Rus Çarı I. Nikola (altta, solda) ve Sultan Abdülmecid (altta, sağda).

On bir ay süren Sivastopol kuşatması, 10 Eylül 1855'de Rusların kenti terketmesiyle sona erdi (sağda). Kırım Savaşı'na katılan ülkelerin krallarını Sultan Abdülmecid'le birlikte gösteren bir tablo (altta): Abdülmecid'in hemen arkasında, Kırım'daki Osmanlı ordusunun kumandanı Ömer Lütfi Paşa resmedilmiş.

2 İngiltere ve Fransa neden Osmanlı'nın yanında yer aldılar?

Karadeniz'de Rusları engellemek için bulunan Osmanlı donanmasının 30 Ekim'de bir baskın sonucunda batırılması, İngiliz ve Fransız kamuoyunda büyük tepkilere neden oldu. 1848 ihtilalleri sırasında Osmanlı topraklarına sığınan mültecileri Ruslara karşı koruduğu için, Avrupa kamuoyunda Osmanlı'ya karşı olumlu bir bakış vardı. İngiltere donanmasına Osmanlı topraklarının korunması ve Rus donanmasının Sivastopol'a geri gönderilmesi emrini verdi.

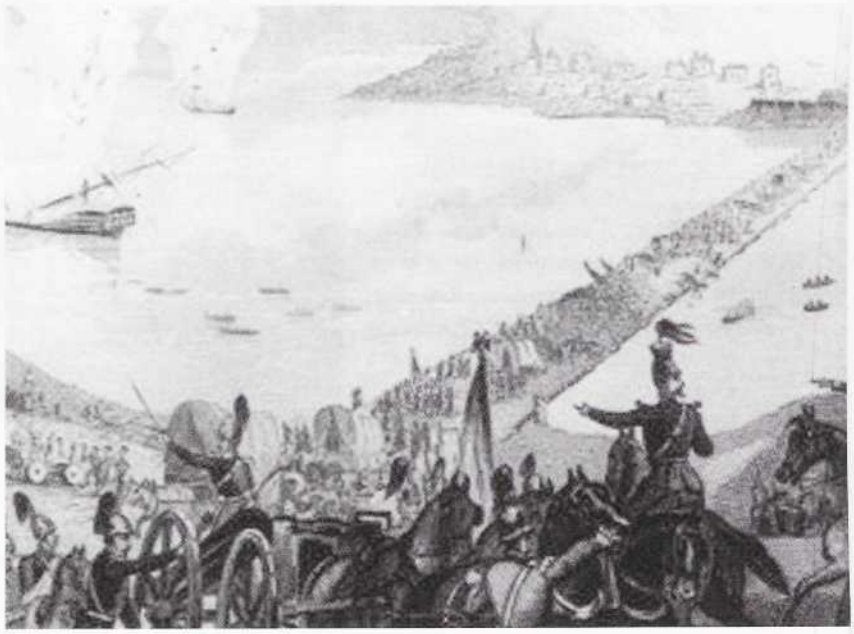
İngiliz ve Fransız isteklerini kabul etmeyen Rusya, bu iki ülkeyle ilişkilerini dondurdu. Rusya'nın daha fazla yayılmasını istemeyen İngiltere ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğu ile 12 Mart'ta İstanbul Antlaşması'nı imzaladı. 28 Mart 1854'te Rusya'ya savaş ilan ettiklerinde, durum uluslararası bir boyuttaydı.

3 Kırım Savaşı'nda hangi cepheler vardı?

Osmanlı ordusu Varna, Şumnu ve Silistre'de Ruslarla savaşıyordu. İngiliz ve Fransızlar bu cephede harekete geçmek üzere iken Rusya, Avusturya'nın da onların yanında savaşa girmesini önlemek için, işgal ettiği Eflak ve Boğdan'dan çekildi. Avusturya bu prenslikleri işgal etti. Bu olay savaşın gidişatını değiştirdi. Tuna'yı aşıp Odesa'ya girmek isteyen müttefik kuvvetleri, Avusturya'nın Eflak ve Boğdan'a girmesi nedeniyle bu harekattan vazgeçmek zorunda kaldılar. İngiliz ve Fransızlar Rus deniz gücünü yok etmek için savaşı, büyük bir tersaneye sahip olan Sivastopol'un bulunduğu Kırım'a taşıdılar.

Başlangıçta Kırım'a gönderilen 60 bin müttefik askerinin sayısı, 1855 baharında 140 bine ulaşacaktı. Burada savaşan askerlerin çoğu İngiliz veya Fransız birlikleriydi. Osmanlı kuvvetleri, onlara göre daha azdı. Osmanlı birlikleri Kafkaslar'daki savaşın yükünü üzerlerine almışlardı. 14 Eylül 1854'te Kırım'a çıkan müttefikler, 20 Eylül'de Alma Irmağı kıyılarında Rusları mağlup ettikten sonra Sivastopol'u kuşatma altına aldılar.

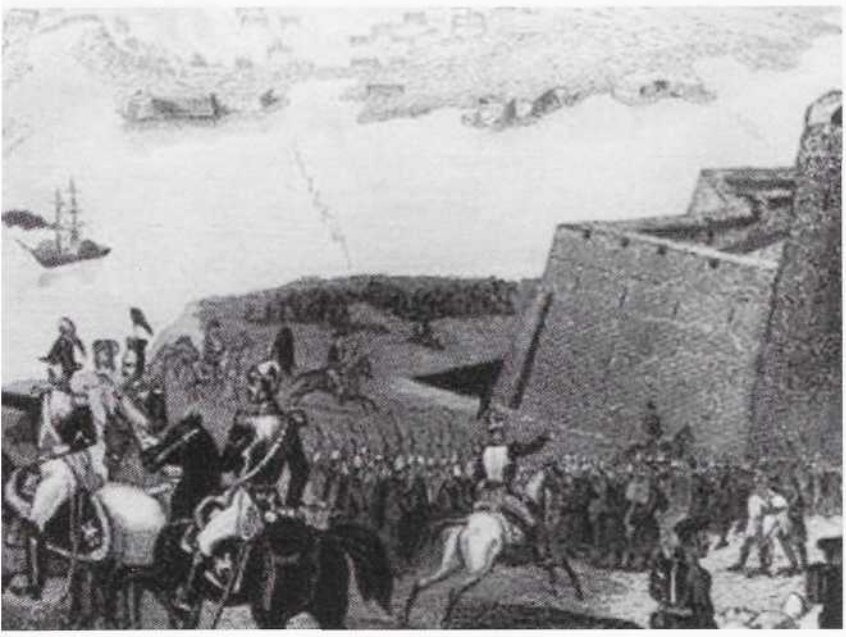
Savaş devam ederken Rus Çarı I. Nikola, 2 Mart 1855'te öldü. Rus savunma mevzilerinin en önemlilerinden Malahov'a Fransızların 8 Eylül 1855'te yaptıkları saldırıdan sonra daha fazla direnemeyeceklerini anlayan Ruslar, kaleleri havaya uçurup gemileri batırarak Sivastopol'u terkettiler. Sivastopol'un 10 Eylül 1855'te alınmasıyla birlikte savaşın sonu göründü.

4 Kırım Savaşı nasıl sona erdi?

İngiliz ve Fransızlar savaşı kısa sürede sona erdireceklerini umuyorlardı. Ancak farklı bir iklimde, üslerinden çok uzaktaydılar; ayrıca salgın hastalıklar da boğuştukları bir başka düşmandı. İki taraf da tifo ve kolera gibi hastalıklardan dolayı

önemli kayıplar verdiler. Alma Savaşı'nın kazanılmasında büyük rolü bulunan Fransız birliklerinin komutanı Saint Arnaud da savaş sırasında yakalandığı tifodan dolayı, İstanbul'a götürülürken yolda öldü.

Savaş sürerken bir taraftan da uzlaşma için bir zemin aranıyordu. İngiliz Başbakanı Palmerston, ordularını geliştirmekte olduğu için, savaşın devamını istiyordu. Fransa ise istenilen başarının kazanıldığına inanıyor ve savaşın devamının İngilizlere yaramasının da önüne geçmek istediğinden, barışı savunuyordu.

Avusturya, Fransa'yı desteklerken, Osmanlı savaşın sürmesinden faydalanıp Ruslardan taviz almak için, İngiltere ile birlikte hareket ediyordu. Ancak Fransa'nın tavrı İngiltere'yi Rusya ile barış görüşmelerine başlamak için nota verilmesine ikna etti.

Verilen notada, Rusya'nın 'Viyana Notası' temeli üzerinde uzlaşmaya varması, Besarabya'nın Osmanlı'ya iadesi ve Karadeniz'in bütün devletlerin donanmalarına yasaklanması şartları vardı.

Eğer Rusya bunları kabul etmezse Avusturya da savaşa girecekti. Çar'ın bu istekleri 25 Şubatta kabul etmesiyle birlikte, Paris Konferansında barış görüşmeleri başladı.

5 Paris Antlaşması'nın sonuçları nelerdir?

Paris Konferansi'na savaşan bütün devletler katıldı. Osmanlı heyetinin başında Âlî Paşa bulunuyordu. Burada, özellikle büyük devletlerin kendi çıkar çatışmaları ön plana çıktı. Osmanlı bu anlaşmazlıkların kendisine zarar vermemesi için büyük çaba gösterdi. Uzun görüşmelerin ve diplomatik manevraların sonunda, 29 Mart 1856'da Paris Antlaşması imzalandı.

Antlaşmaya göre, tüm devletler işgal ettikleri toprakları boşaltacak, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı antlaşmayı imzalayan devletlerin garantisi altında olacak, Boğazlar yabancı devletlerin savaş gemilerine kapalı tutulacak ve Karadeniz'de savaş gemileri bulundurulmayacaktı. Eflak ve Boğdan prenslikleri eski özerk statülerinde ve Avrupa devletlerinin garantisi altında olacaklardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun uygulamaya koyduğu Islahat Fermanı da antlaşmada zikredilerek onaylandı.

6 Florence Nightingale'in Kırım Savaşı'daki rolü nedir?

Kırım Savaşı'nda yaralananlar İstanbul'a getirilerek hastanelerde ve Selimiye Kışlası'nda tedavi altına alınıyorlardı. Bakım iyi değildi ve özellikle Selimiye Kışlası'nda tıbbi malzeme eksikliğinin yanı sıra kalabalık koğuşlarda, pislik ve haşarat ile boğuşuluyordu. 4 Kasım 1854'de İstanbul'a gelen

BİBLİYOGRAFYA

- S. Adulphus Slade, Türkiye ve Kırım Harbi, çev. Ali Rıza Seyfi, Ankara 1943.
- Hayrettin Bey, Kırım Harbi, Haz. Şemseddin Kutlu, İstanbul 1977.
- La Baronne Durand De Fontmagne, Kırım Harbi Sonrasında İstanbul, Çev. Gülçiçek Soytürk, İstanbul 1977.
- Alan Palmer, 1853-1856 Kırım Savaşı ve Modern Avrupa'nın Doğuşu, Çev. Meral Gaspıralı, İstanbul 1999.
- Stanford J. Shaw-Ezel K. Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1982.
- Ufuk Gülsoy, "Islahat Fermanı", TDV İslâm Ansiklopedisi, XIX, s. 185-190.
- M. Smith Anderson, Doğu Sorunu, Çev. İdil Eser, İstanbul 2001.
- Abdullah Saydam, Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876), Ankara 1997.
- "Kırım Savaşı", Ana Britanica, XIII, 262-263.

gönüllü hastabakıcı Florence Nightingale, ekibiyle birlikte burada düzenli ve temiz bir hastane meydana getirdi.

Geceleri herkes çekildikten sonra Selimiye Kışlası'nın uzun koridorlarında lambasıyla dolaşır ve hastaları kontrol ederdi. Bu yüzden ona 'Lambalı Kadın' adı verildi. Hemşireliğin kurucusu olarak bilinen Florence Nightingale'in bu gayretli, şefkatli çalışmaları, bütün dünyada kısa sürede duyuldu.

Selimiye'deki sorunları önemli ölçüde çözen Nightingale, Mayıs 1855'te İngiliz askerlerin tedavisi için bir grup hemşireyle Kırım'a gitti. Florence Nightingale gelmeden önce, düzensiz sağlık hizmetleri ve hastabakıcı yokluğundan yaralı askerlerin yüzde 50'sinden fazlası ölüyordu. Onun çalışmalarıyla bu oran yüzde 2.2'ye düştü. Nightingale'in yanı sıra bu başarıların kazanılmasını sağlayan bir diğer hemşire de Sarah Anne Terrot'tur. Onun adı, Nightingale'in gölgesinde kalmıştır. Nightingale'in Kırım Savaşındaki çalışmaları sayesinde, hasta bakımı, bir meslek haline gelmiştir.

Adolphe Yvon'un tablosu: Kırım Savaşı'nda Malakoff istihkamlarının zaptı (Askeri Müze Arşivi, sağda). 'Lambalı Kadın' diye adlandırılan Florence Nightingale Kırım Savaşı'nda büyük hizmetler verdi (altta). Batı kaynaklı bir illüstrasyonda yeni kıyafetleriyle Türk subay ve askeri Kırım Savaşı'nda (sağ altta).

Islahat Fermanı nasıl ilan edildi?

Kırım Savaşı sırasında Islahat Fermanı'nı yeterli bulmayan Avrupalı devletler, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslüman olmayan ahaliye yeni haklar verilmesi için devamlı baskı yaptılar. Paris Antlaşması'ndan önce barış şartlarını belirlemek için Viyana'da toplanan konferansta, gayri müslimlere yeni haklar verilmesi ve bu durumun Avrupa devletlerinin teminatı altına alınması için antlaşmaya ilave edilmesi üzerinde duruldu. Osmanlı İmparatorluğu, kendi iç işlerine 'karışma' olarak gördüğü için, bunu kabul etmedi. Ancak baskılar sonucu Fransa'nın tavsiyesiyle cizye vergisini kaldıracağını, gayri müslimlerin orduda ve idari görevlerde yer alabileceklerini, izin almadan kiliselerini inşa ve tamir edebileceklerini ilan etti. Ancak bu kararlara en büyük tepki, askerlik yapmak istemeyen gayri müslimlerden geldi.

Yeniden toplanan Viyana Konferansı'nda, Müslüman olmayan Osmanlı tebaasına verilen imtiyazların genişletilmesi ve barış antlaşmasından önce ilan etmesi kararlaştırıldı. 1 Şubat 1856'da imzalanan Viyana Protokolü'nün ardından İstanbul'da Osmanlı devlet adamlarıyla İngiliz, Fransız ve Avusturya elçileri bir araya gelerek ıslahat programının hazırlıklarına başladılar. İngiliz elçisi Stanford Canning, İslamiyetten ayrılmayı yasaklayan şer'i kanunların da değiştirilmesini istemiş, ancak Osmanlı temsilcileri, gayri müslimlerin haklarının görüşüldüğünü, İslamiyetin tartışma konusu olmadığını belirtmiştir. Çok sert geçen görüşmelerden sonra ortaya çıkan ıslahat programının bir beyanname gibi ilanına karar verilmiştir.

Bu ıslahat programının barış antlaşmasında zikredilmesi ve Avrupalı devletlerin teminatı altına alınması istendiyse de Osmanlı temsilcileri bunu kabul etmediler. Sonunda bu durumun, padişahın kendi isteğiyle gayri müslim tebaasına verdiği yeni haklar olduğu izlenimini uyandırmak için, ıslahatın bir fermanla duyurulmasına karar verildi. 18 Şubat 1856'da Babıali'de törenle Islahat Fermanı ilan edildi. Fermanın birer kopyası barış antlaşmasına katılan devletlere de verildi.

8 Kırım Savaşı'nın dünya tarihindeki yeri nedir?

Kırım Savaşı 20. yüzyıldaki iki dünya savaşının bir öncüsü gibidir. Harb tarihi uzmanları bu savaşı, 20. yüzyıldaki savaşların habercisi olarak nitelerler. Bu savaşta uygulanan yeni taktikler, kullanılan yeni silahlar, hemşirelik hizmetleri ve ilk defa muhabirlerin çatışmaları yerinden izleyerek cepheden gazetelerine haber göndermeleri, Kırım Savaşı'nin özelliklerindendir.

Fransız ve İngilizler Cromwel'den sonra ilk defa bu savaşta birlikte savaşmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu aleyhine yayılan Rusya, bir müddet için durdurulmuştur.

Daha önce Rusya ile işbirliği yapan Avusturya, bu desteği yitirmiş ve İngiltere ile Fransa'ya bağımlı hale gelmiştir. Ancak bu iki devletten yeterli desteği alamadığı için, 1859 ve 1866'daki savaşları kaybetmiş, Alman ve İtalyan birliklerine giden yol açılmıştır.

9 Kırım Savaşı'nın Osmanlı üzerindeki etkisi nedir?

1 71 l'deki Prut Savaşı'ndan sonra Ruslar karşısında kazanılan en büyük askeri başarı olan Kırım Savaşı'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki etkisi büyüktür. Savaşın maliyetini karşılamak için, 1854 yılında savaş esnasında, Osmanlı tarihinde ilk defa dışarıdan borç para alınmıştır. Alman ilk borç, savaş için harcandığından bir müddet sonra hem borcu ödemek hem de diğer ihtiyaçlar için yeniden borç alınmak zorunda kalınmıştır. Bu gelişme de Düyun-ı Umumiye'ye giden yolun yani maddi iflasın başlangıcı olmuştur.

Kırım Savaşı Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok teknolojik yenilikle tanışmasına da neden olmuştur. Savaş sırasında haberleşmeyi temin için İngilizler, İstanbul ile Varna ve Varna ile Kırım arasına telgraf hattı çektiler. Fransızlar ise Varna'dan Avusturya'ya kadar bir hat uzattılar. Böylece telgraf, icadından kısa bir süre sonra İmparatorluk sınırlarından içeri girmiş oldu.

Karaköy limanına müttefik gemileri yaklaşamayınca, buraya büyük bir rıhtım inşa edildi. İngiliz ve Fransızların dikkat çekmeleri üzerine, Çanakkale ve Karadeniz Boğazı ve kıyılarında 18 adet fener inşa edildi.

Fenerbahçe ile Haydarpaşa arasında askeri amaçlarla 3 kilometrelik bir demiryolu yapıldı. Bu, İmparatorluk topraklarında kurulan ilk demiryolu oldu.

İngiliz askeri doktoru P. Pincoffs'un tavsiyesiyle batı tarzında ilk Osmanlı mesleki örgütü, 'Societe Medicale de Constantinople' adıyla kuruldu.

Bu savaştan sonra Kırım ve Kafkasya'dan göç eden yüz binlerce muhacir Osmanlı topraklarına (Sivas, Adana vs.) yerleştirilir.

10 Kırım Savaşı'nın batılılaşma çerçevesindeki önemi nedir?

Osmanlı İmparatorluğu ilk defa Avrupa devletleri arasında yer almış ve toprak **bütünlüğüyle** bağımsızlığı, Avrupa'nın büyük devletleri tarafından garanti altına alınmıştır. Tanzimat'la başlayan ıslahat süreci dışarıdan bir saldırı korkusu olmadan devam ettirilebilmiş, Ali ve Fuad paşalar, reformları rahatlıkla yapabilmişlerdir. İmparatorluk'ta yavaş yavaş Avrupa tarzı devlet yönetimi uygulanmaya başlanmıştır. İstanbul'da savaş boyunca çok sayıda Avrupalı asker, subay ve onların aileleri yaşamıştır. Böylece Avrupa yaşam tarzı İstanbul'a girmiştir. Avrupalılara 'düşman' gözüyle bakma geleneği zayıflamıştır. İngiliz ve Fransız elçilerinin Osmanlı yönetimi üzerinde etkisi artmış; savaştan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda sadrazamlık ve nazırlık gibi mevkilerde, bu iki elçiliğin desteğini temin etmek, önemli bir unsur olmuştur.

Savaş sürerken Abdülmecid, daha sonra da Sadrazam Reşid Paşa, Fransız elçiliğini ziyarete gitmiştir. ■

Rahmi M. Koç Sanayi Müzesi'nde

Endüstrinin zaman tüneli

Rahmi M. Koç, kendi adını taşıyan Sanayi Müzesi'ni, Şirketi Hayriye'nin Hasköy Tersanesi'ni restore ederek yeniledi. Müzede, Atatürk'ün traktöründen Sultan Abdulaziz'in saltanat vagonuna kadar birçok önemli araç-gereç yer alıyor.

FOTOĞRAFLAR: VURAL YAZICIOĞLU

Bir zamanlar İstanbul'un tek vapur işletmesi olan Şirketi Hayriye'nin en küçük tersanesi Hasköy'de, şimdilerde bir müze var.

Rahmi M. Koç Sanayi Müzesi, aslında 1994'te yine Hasköy'deki eski Lengerhane binasında açıldı. Ancak Rahmi Koç'un endüstriyel antika merakına Lengerhane'deki müzenin alanı yetmez oldu. Yeni mekan arayışı, 1996 yılında özelleştirilen ve Lengerhane'nin tam karşısına isabet eden Hasköy Tersanesi'nin satın alınmasıyla noktalandı.

Büyük bir titizlikle restore edilen tersanede, objelerin çoğu Rahmi Koç'un kendi koleksiyonundan. Bir kısmı ise süreli olarak verilmiş ya da Müzeye hibe edilmiş.

Müze, Temmuz ayında bir kokteylle ziyarete açıldı. Müze bahçesinde, kaideler üzerine yerleştirilmiş F-104 tipi savaş uçağıyla başlayan yolculuk, bahçedeki buharlı trenlerle sürüyor.

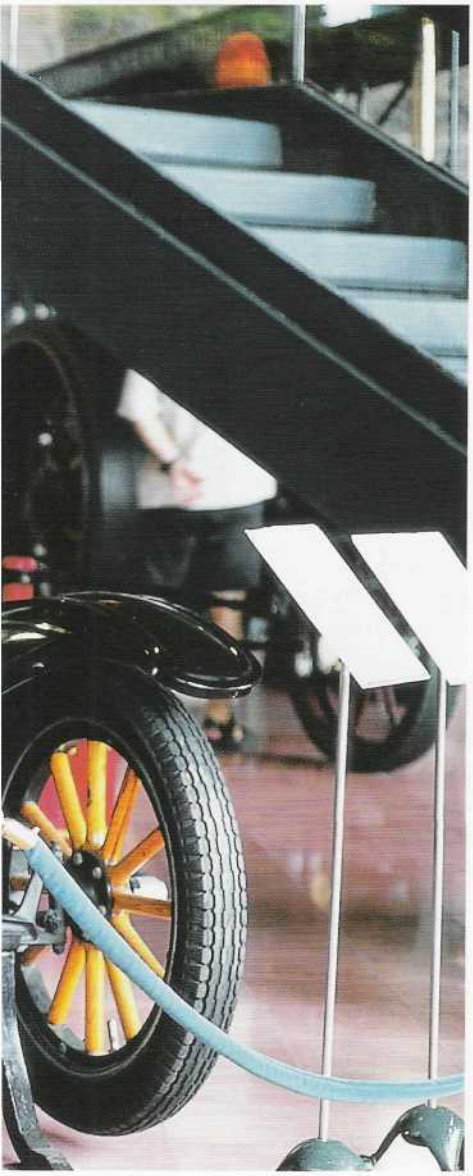
Türkiye'deki ilk seri üretim otomobil olan Anadol'un 1967 model bir örneğinin yanında, Barış Manço'nun Rolls Royce'u da sergileniyor. 20. yüzyıl başı sualtı araçlarından sonra kendinizi 1900'lerin ilk yıllarındaki tarım araçlarının, at arabalarının, faytonların hatta ilk bebek arabalarının arasında buluyorsunuz.

Ardından yine bir otomobil tarihi pavyonuna geliyor sıra. Burada Ford'un ilk 'T' modeliyle, eski itfaiye arabaları, 1930'ların gangster filmlerinden fırlamış gibi muhteşem Lincoln'ler bir arada.

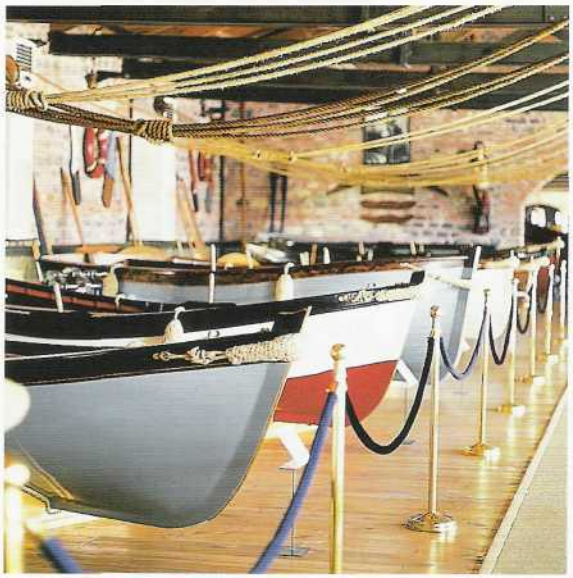
Müzenin içindeki saatçi, kunduracı, eczane ve gemi aksesuarları satan dükkanlar, mekanı ısıtıyor; müzeye gündelik yaşam sıcaklığı veriyor.

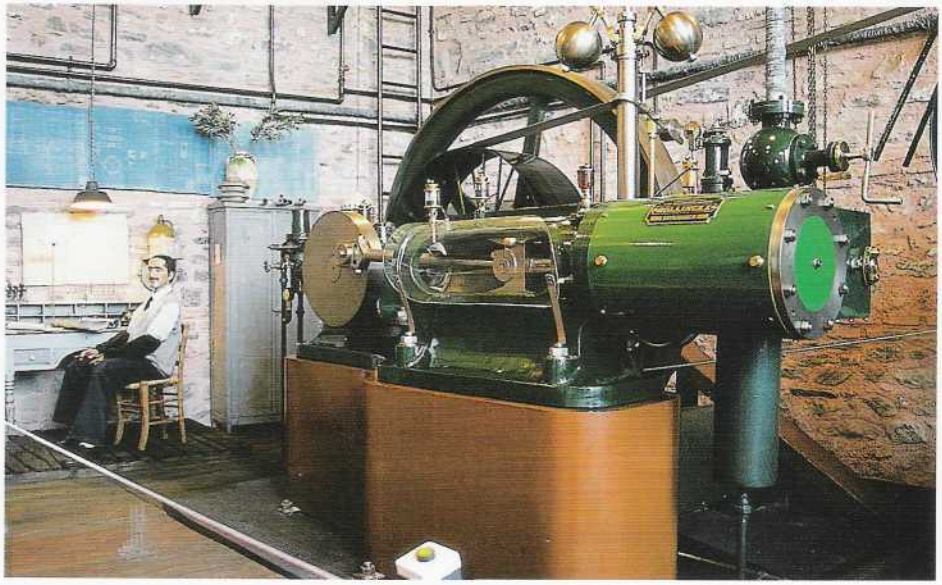
Yeniden açık alana çıktığınızda, müzenin tam ortasındasınız. Özgün gemi kızağının üzerinde Tekel'in eski teknelerinden biri duruyor. Kızağın altından Haliç'e akan sular, müze alanını iki-

Ford'un ünlü 'T' modeli (büyük fotoğraf). Müzedeki tersane kızağında yer alan eski Tekel gemisi (altta solda). Çeşitli tipte sandalların sergilendiği salon (altta). Çalışır durumdaki zeytinyağı imalathanesi (en altta).

ye bölüyor. Müzenin gemicilik bölümleriyse insanı hayal kurmaya yöneltiyor. El yapımı balıkçı tekneleri, 'riva' adı verilen ahşap sürat tekneleri, her türden sandallar... Müzede öyle bölümler var ki, gezerken kendinizi bir müzede değil de bir zaman tünelindeymiş gibi hissediyorsunuz.

1932 yılındaki haliyle Erol Usta'nın Ayvansaray'daki sandal yapımevinin zemininde talaşlar, hatta ara sıra demlendiği Güzel Marmara şarabı bile yerinde duruyor. Zeytinyağı imalathanesinin şalterini kaldırdığınızda ise fabrika çalışmaya başlıyor. Nadir Araser'in hibe ettiği bu fabrika, uzun yıllar çalıştıktan sonra, tamamen aslına uygun olarak müzeye taşınmış ve sanki isterseniz, zeytinyağı üretebilecek durumda!

NE NASIL ÇALIŞIR?

Müze'nin ilginç bölümlerinden biri de 'Ne Nasıl Çalışır?' adını taşıyor. Arçelik, Beko, Tofaş gibi Koç Holding'e bağlı firmaların ürünlerinin nasıl çalıştığının gösterildiği bu bölümdeki objeler, eğitim amaçlı tasarlanmış. Hepsi çalışır durumda. Bir çamaşır ya da bulaşık makinesinin nasıl çalıştığını merak ediyorsanız, bunların şeffaf kesitli örnekleri önünde, bir butona basmanız yeterli oluyor. Müze yetkilileri bu bölümü, özellikle küçük ziyaretçileri düşünerek hazırladıklarını ve cihazların saydam oluşu bir yana, çalışma yöntemlerini gösteren ışıklı panolara da yer verdiklerini söylüyorlar. Müze turunun son bölümünde, Kadıköy- Moda hattını binlerce kez arşınlamış 20 numaralı tramvayla Sultan Abdülaziz'in Avrupa gezisini gerçekleştirdiği vagon karşınıza çıkıyor.

Müze öyle bir-iki saatte gezmekle bitirilebilecek türden bir mekan değil; bu yüzden yüzyıllık bardak, çanak, masa ve sandalyelerle dekore edilmiş antik İngiliz Pub'ına uğrayıp bir şeyler içebilirsiniz.

NASIL GİDİLİR?

'Hasköy Caddesi, 27 numara, Hasköy/ İstanbul' müzenin adresi. Eğer otomobilinizle geliyorsamz, Londra Asfaltı'nın Halıcıoğlu çıkışından sapıp Haliç'e ineceksiniz. Belediye otobüsüne bindiyseniz, 47 Eminönü-Alibeyköy, 54 Hasköy-Taksim ya da minibüsle Şişhane-Alibeyköy hattını kullanabilirsiniz.

Pazartesi günleri kapalı olan Müze, saat 10.00'da açılıp 17.00'de kapanıyor. Giriş ücreti büyükler için 3 milyon, diğerlerine 750 bin TL.
(Tel: 0 212 256 71 53)

Mekan: Hasköy Tersanesi

1861 yılında Şirket-i Hayriye tarafından kurulan Hasköy, biri yaylı, öteki felekli 50'şer metre uzunluğunda iki kızağa sahip küçük bir tersane. 11 bin 257 m2'lik bir alanda hizmet veren ve 193 metre uzunluğunda bir rıhtıma sahip olan tersanede bugüne kadar Gökçeada Feribotu, Kocataş, Sarıyer, Vaniköy, Hasköy ve Beykoz vapurları gibi birçok deniz ulaşım aracı yapıldı.

Rahmi M. Koç Sanayi Müzesi'ndeki 'saltanat vagonu'nun öyküsü

Türkiye'den, savaşlar dışında ayrılıp yabancı ülkeleri ziyaret eden ilk ve son hükümdar, Abdülaziz'dir. Fransa İmparatoru III. Napolyon tarafından Paris'teki uluslararası serginin açılışına davet edilen Abdülaziz, 1867 yazında İstanbul'dan Fransa'nın Toulon limanına gemiyle gider. Buradan Paris'e, özel bir trenin özel vagonuyla ulaşır. Sonra Londra'ya geçer; dönüşü, Belçika üzerinden yine bu vagonla olur. Kendisine İyi yolculuklar' dilemeye gelen Belçika ve Prusya krallarıyla Avusturya-Macaristan İmparatoru'nu da Abdülaziz bu

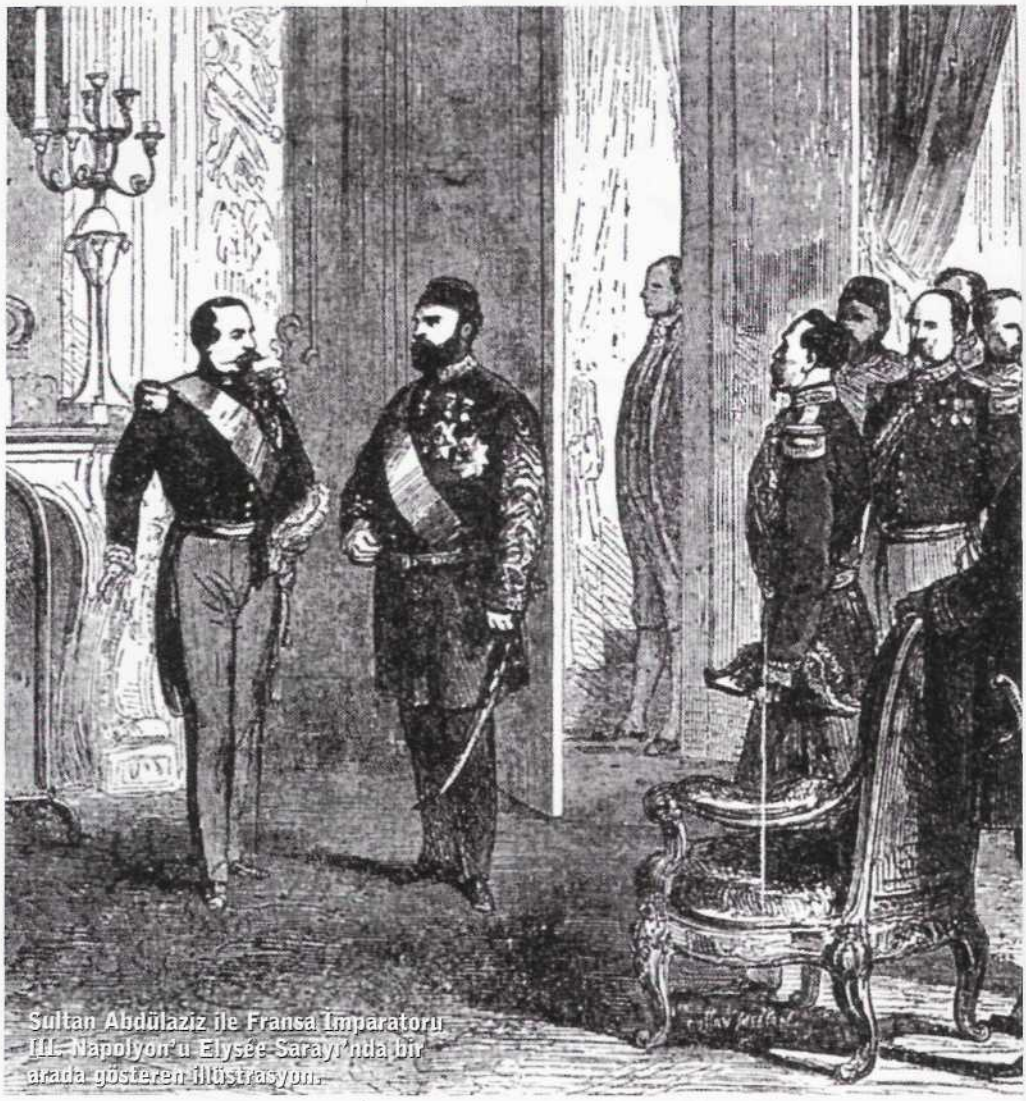
Abdülaziz: Yurtdışına çıkan ilk ve son padişah

Saltanat vagonuyla Avrupa gezisi

Sultan Abdülaziz'in 1867'de çıktığı Avrupa gezisi, bir önceki padişah Abdulmecid döneminde başlayan Osmanlı-Avrupa dostluk ilişkileri sürecinin doruk noktası olmuştur. Yankıları uzun yıllar süren bu gezi, Osmanlı topraklarındaki kimi yeniliklere de kapı aralamıştır.

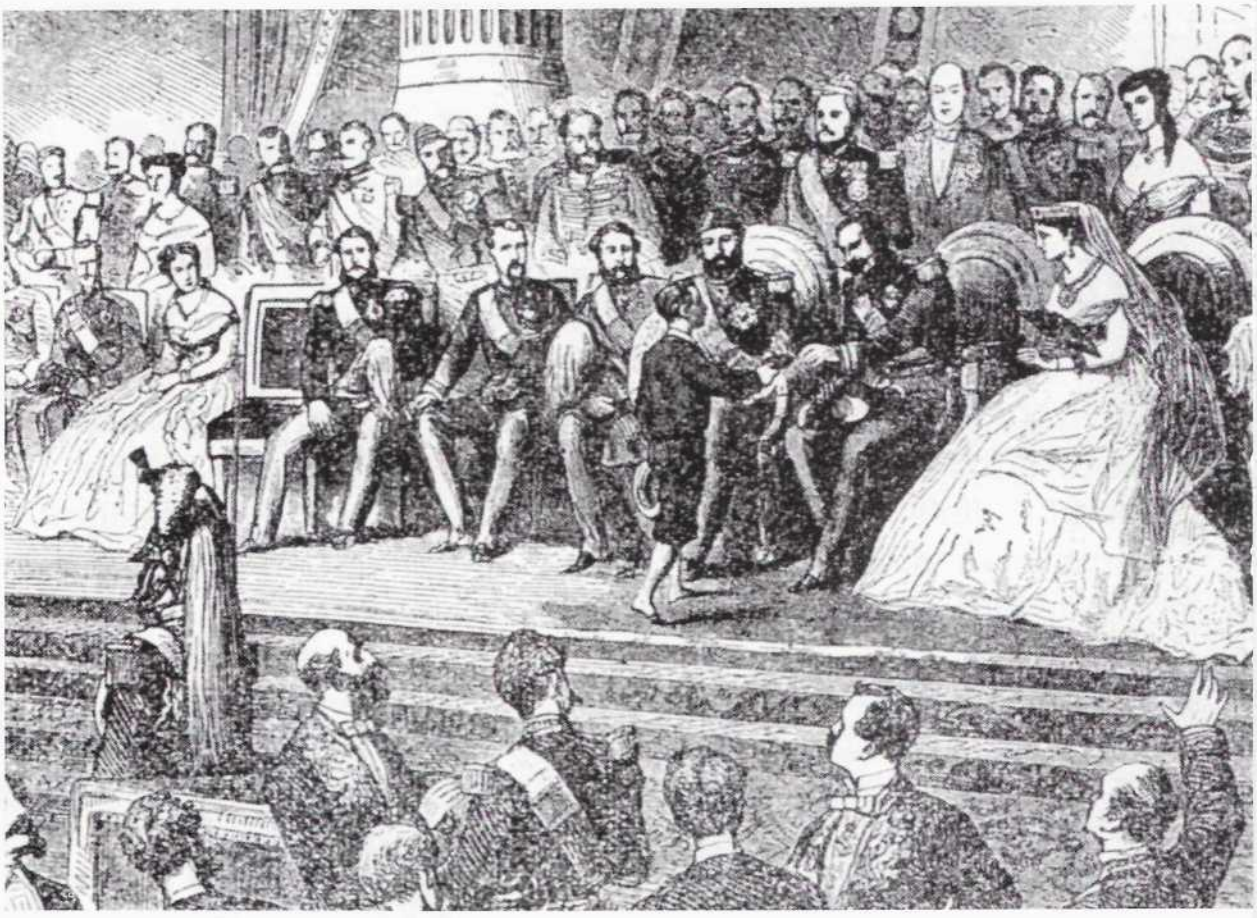
NECDET SAKAOĞLU

Sultan Abdülaziz'in (1861-1876) 1867'de çıktığı Avrupa gezisi, ağabeyi Abdulmecid zamanında (1839-1861) başlayan Osmanlı-Avrupa dostluk ilişkileri döneminin bir bakıma doruğu olmuş, gezinin yankıları uzun yıllar unutulmamıştır. Bu gezi Osmanlı dünyasında önemli yeniliklere de kapı aralamıştır. Yangından ve denizden çok korkan Sultan Abdülaziz'i, sadrazam Âlî Paşa ile Hariciye Nazırı Fuad Paşa'nın böyle bir

Sultan Abdülaziz ile Fransa İmparatoru III. Napolyon'u Elysée Sarayı'nda bir arada gösteren illüstrasyon.

vagonda ağırlar. Vagon, Abdülaziz'den sonra kullanılmaz, kaderine terkedilir; bir depodan ötekine gider ve bu yolculuğu tam 134 yıl sürer. Türkiye'nin önde gelen sanat tarihçilerinden Prof. Nurhan Atasoy vagonu 1998'de Devlet Demiryollarının bir deposunda hurda halinde bulup Rahmi Koç'u haberdar eder ve 'Rahmi M. Koç Müzecilik ve Kültür Vakfı' tarafından satın alınır. Eski haline en yakın biçimde restore edilen vagon, Rahmi M. Koç Sanayi Müzesi'ndeki yerini alır.

Abdülaziz ve III. Napolyon, Paris'teki uluslararası sergide bir tören sırasında (sağda). Fotoğrafçı Vichen Abdullah'ın Sultan Abdülaziz'in fotoğrafından hareketle gerçekleştirdiği yağlıboya çalışması (Topkapı Sarayı Müzesi, altta).

geziye yönlendirmeleri herhalde zor olmuştu. Gezinin görünürdeki gerekçesi, Fransa İmparatoru III. Napolyon'un Paris'te açtırdığı uluslararası sergiye padişahı da davet etmiş olmasıydı.

Padişah ikna edildikten sonra Osmanlı Hariciyesi ile Paris Sefareti arasında yazışmalar başladı. İstanbul'da ise elçi Marquis de Moustier, Fransa İmparatoru III. Napolyon'un davetnamesini Kağıthane Kasrı'nda sunduğunda, "Zât-ı şahane, bu davetten duyduğu memnuniyetin imparator hazretlerine, Paris Sefiri Cemil Paşa tarafından iblağını" buyurdu. Londra sefiri Müzürüs Paşa'dan da sıkıntılı bir bekleyişten sonra, Kraliçe Viktorya'nın padişahın Londra'yı ziyaret etmek arzusunda olmasından memnuniyet duyduğunu bildiren bir telgraf alınabilmişti.

İlk kez bir Osmanlı padişahının, Avrupa'ya geziye çıkması kuşkusuz az şey değildi ve vak'anüvis Lûtfî Efendi'nin belirttiği üzere "seyahatin misli görülmemiş bir azamet-i fevkalâde olarak ve zamanın icap ettirdiği hâle göre bundan mülk ve millet-çe fevaid-i matlube (beklenen yararlar) elde edileceğine" inanılıyordu. İstanbul'da yayımlanan Fransızca 'La Turquie' gazetesinde, "Bu seyahat imparatorluğun mukadderatını değiştirecektir" denilerek eski telakkilerin yıkılacağı, hayal ve kuruntuların sona ereceği, yeni fikirler doğacağı, bütün kurumlarda değişiklikler olacağı, çağdaş projelerin hayata geçirileceği ileri sürülüyordu.

Paris gazeteleriyse bu geziyi, İslam alemi için, 'eşi olmayan bir hadise' veya Rus Çarı Aleksandr'ın bir süre önceki Fransa ziyaretinin kontrpartisi olarak veriyorlardı. Oysa asıl neden, Abdülaziz'i bu geziye razı eden sadrazam Âlî Paşa'nın, Avrupalı müttefiklerden yardım alma siyasetiydi. Gezinin başlayacağı 21 Haziran 1867 Cuma günü, Ortaköy Camii'nde selamlık resm-i âlîsi yapılırken Dolmabahçe Sarayı önünde de Sultaniye ve Pertevniyal yatları, Aziziye firkateyni, Orhaniye zırhlısıyla Fransa elçiliğinin Forben istasyoneri hazır bekliyordu.

Görkemli bir uğurlama töreninden sonra Sultan Abdülaziz'le beraberindeki şehzadeler, oğlu Yusuf İzzeddin, yeğenleri veliahd Murad (V.) ve Abdülhamid (II.), maiyet-i şahaneyi oluşturan Hariciye Nazırı Keçecizade Fuad Paşa, mabeyn-i hümayun erkanı, rical ve hariciye memurları, filo mürettebatı yat ve vapurlara geçtiler. Uğurlamada bütün devlet erkanı, ruhani reisler, elçiler hazır bulundu. Padişah, ayrılırken sadrazam Âlî Paşa'yı saltanat naibi atadı. İstanbullular ise "Kande azmeyler isen feyz-i Huda yârin ola / Hazret-i Hızır Nebî kafilesalârın ola" diye dualar ettiler.

Sekiz gün süren deniz yolculuğu sırasında, 'kurena' denilen saray adamları Abdülaziz'e, büyük ataları zamanında Akdeniz sularında kazanılan zaferleri anlata dursunlar, 27 Haziran gecesi kopan fırtınada, dalgalar yatları ceviz kabuğu gibi savurmaya başlayınca padişah dehşetli korkuya kapıldı. Fuad Paşa'ya 'Derhal dönülsün!' buyruğunu verdi. Fuad Paşa, padişahı oyalayarak kaptana rotayı değiştirmemesini bildirdi. Bu sayede 29 Haziran Cumartesi günü, Toulon limanına ulaşıldı.

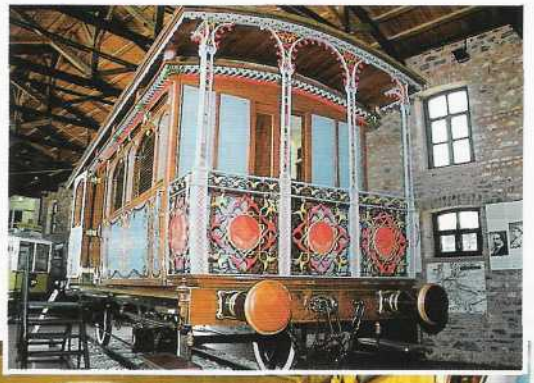
Gösteriş düşkünü III. Napolyon, debdebeyi seven Abdülaziz için, benzeri görülmedik bir karşılama töreni hazırlatmıştı. Lakin top salvoları yeri göğü inletmeye başlayınca padişah yine korktu ve bir daha 'Dönülsün!' dedi.

Bu durumda, Fuad Paşa'nın, "Bu kulunuzu gemi serenlerine astırın, öyle dönülsün!" dediği rivayet edilir. Nihayet, 'Vive le Sultan!' sesleri arasında rıhtıma ayak basan padişahı, Fransa Bahriye nazırı ve maiyeti, Toulon'a gelen Kavaklı Mustafa Fazıl Paşa karşıladılar. Bahriye Dairesi'ndeki öğlen yemeğinde, yolculuk sırasında kendi aralarında Fransız hanımlarının aşufteliğini konuşan aşçı ve hademe takımı, sırma işlemeli üniformaları, köstekli saatleri, trablus kuşakları, asabası geniş feslerinin altındaki usturadan geçmiş başlarıyla, Toulonlu hanımlara bıyık bükmekten geri kalmadılar!

Bu öylesine kör bir inançtı ki, sonraki günlerde de Kraliçe Eugenie'nin padişahla, kimi prenseslerin de Veliahd Murad Efendi ile hayali aşkları konuşulmuş; bunlar masallaştırılarak yıllarca anlatılmıştır. Toulon'dan Paris'e özel bir trenle, bugün Rahmi M. Koç Sanayi Müzesi'nde bulunan 'saltanat vagonu'nu da katarına takmış bir trenle gidildi. Bu arada, büyük konuğunu bekleyen İmparator III. Napolyon, Paris'teki Jön Türkler'i (Ali Suavi, Namık Kemal, Ziya Bey ve Agâh Efendi'yi) Londra'ya göndermişti. Tren yolculuğu iki gün sürdü. 1 Temmuz'da Paris garına gelindi. Her taraf Türk ve Fransız bayrakları ve çiçeklerle donatılmış;

Gezinin gerçek nedenleri

'Sultan Azizin Mısır ve Avrupa Seyahati' adlı kitabın (İstanbul, 1944) yazarı merhum Ali Kemalî Aksüt'ün açıklamasına göre, bu gezinin hedefi, hürriyet fikirleriyle medeniyetin Türkiye'de ne kadar ilerlediğini Avrupa'ya hissettirmek; Rusya'nın korkunç tasavvurlarını anlatıp endişe uyandırmak; padişahın Avrupa hükümdarları katındaki saygınlığını Osmanlı Hıristiyanlarına göstermek; daha da önemlisi, sanayi ve sömürge zengini Avrupa devletlerinden koparılabildiği kadar para yardımı almaktı.

Abdülaziz'in Avrupa seyahatinde kullandığı vagon, restore edilerek Rahmi M. Koç Sanayi Müzesi'nde sergilenmeye başlandı (altta). Vagonun içi ve Abdülaziz'in mumyası (en altta).

İmparatoriçe Eugenie'den iade-i ziyaret

Sultan Abdülaziz'in bu gösterişli Avrupa gezisinde, uluslararası ilişkilerin gerektirdiği önemde toplantıların yapılıp, anlaşmaların imzalandığına dair bir bilgiye rastlanmıyor. Sultan Abdülaziz bu gövde gösterisiyle Avrupa'ya bir mesaj vermiş midir, bilmiyoruz. Buna karşılık, Avrupa başkentlerinde gördüklerinden etkilenerek İstanbul'u da bu mamur payitahtlara benzetme sevdasına tutulduğu biliniyor. Diğer yandan, bu gezinin ve iki yıl sonra iade-i ziyaret amacıyla Fransa İmparatoriçesi Eugenie'nin İstanbul'a gelişinde yaşanan olağanüstü günlerin anıları, kültür hayatımızda günümüze kadar unutulmayan renkli, eğlenceli bir zenginlik oluştumuştur. Gezi boyunca Abdülaziz'i idare etmekte ve Avrupa protokollerine uymaya iknada hayli sıkıntı çeken Fuad Paşa, İstanbul'a çok yorgun dönmüş, Âlî Paşa'ya, "İşte Efendi'mizi salimen getirip siz lalasına teslim ediyorum. Fakat ben de bittim" demesi ilginçtir. Fuad Paşa, bu gezinin yorgunluğuyla artan hastalığı sonucu, bir yıl sonra ölmüştür.

Vak'anüvis Lûtfî Efendi'nin anlattığına göre, bütün Fransız kız ve kadınları yeşiller giymişti. Bandolar Osmanlı marşları çalıyordu. III. Napolyon, garda karşıladığı konuğuyla birlikte Tuileries Sarayı'na gitti. Burada, Abdülaziz'i Kraliçe Eugenie karşıladı ve hep birlikte Elysee Sarayı'na geçildi. Program gereği o gün Champs Elysees'deki serginin açılışı yapıldı. Padişah, saraydan sergi alanına, XIV. Louis'nin tarihi arabasıyla geldi. Açılışta şehzadeler ve başka devletleri temsil eden birçok prens de hazır bulundu.

Türk kahvesi ikram edilen bir kahvehanenin de bulunduğu Osmanlı pavyonundaki değerli el halıları, oyalı elişleri, kumaşlar, kahve takımları herkesin ilgisini çekti.

3 Temmuz akşamı 'kerhen' operaya giden padişaha, ertesi günlerde de Versailles korusu, Paris'in dışındaki köşk ve şatolar gezdirildi. Doğal olarak her gün ziyafetler yineleniyordu.

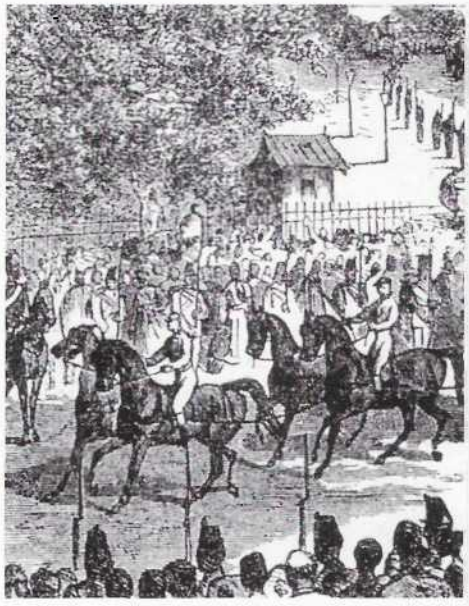
9 Temmuz'da Versailles'daki baloya da yine kerhen giden padişah, yeğeni yakışıklı Murad'ın güzel Fransız kızlarıyla dans edişinden o kadar rahatsız oldu ki Fuad Paşa'ya, "Bakın şu oğlanın haline. Bizi rezil kepaze etti. Gerçi Frenklerce adettir. Ama bize yakışır mı? Bahusus huzurumuzda böyle küstahlığa nasıl cür'et eder? Yarın şunu o hatundan ayırın!" dediği rivayet edilir.

11 Temmuz sabahı hazırlıklar tamamlanmıştı. Görkemli bir gidiş alayı tertip edildi ve İmparator, padişahla veliahdı resmi törenle Londra'ya uğurladı. Bir gün sonra Abdülaziz'i Duvr limanında, Kraliçe Viktorya adına, Gal Prensi, diğer prens ve dükler, Duvr Belediye Başkanı karşıladılar. Yemekten sonra trenle Londra'ya hareket edildi.

12 Temmuz 1867 günü, o zaman dünya metropolü sayılan, yüzlerce fabrika bacasının yükseldiği Londra'ya varıldı. Padişah ve beraberindekilere Buckhingham Sarayı tahsis edilmişti.

Ertesi gün Windsor Şatosu'nda, oğlu Albert'in ölümü nedeniyle yarı matemde olan Kraliçe Viktorya, Abdülaziz'le görüştü. 14 ve 15 Temmuz'da Thames'ta saray kayıklarıyla gezinti, tersane gezisi, İngiliz sanayicilerinin ve asilzadelerin Buckhingham'da padişahı ziyaretleri gerçekleşti. Kristal Palas'taki konseri locadan izleyen padişah, aşağıdaki seyirciler arasında dikkatini çeken feslileri Fuad Paşa'dan sordu. Paşa, yakından tanıdığı Na-

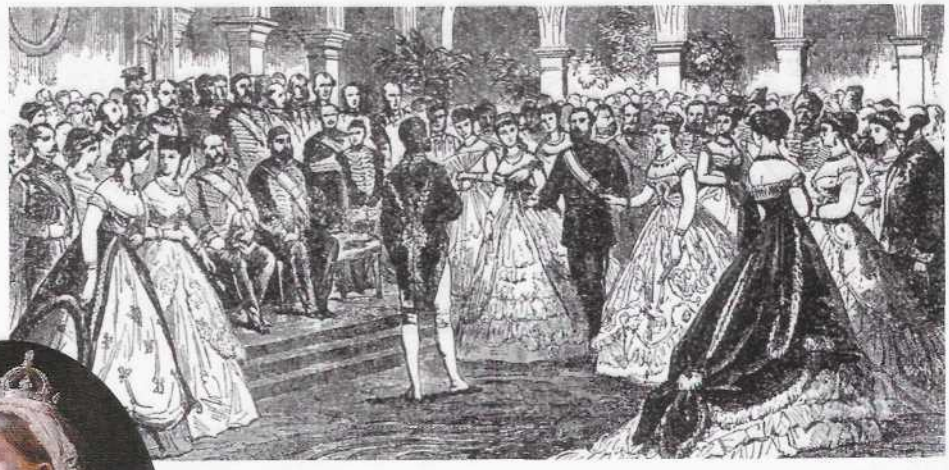

Abdülaziz'in Avrupa seyahatinin güzergahını gösteren harita (sağda). Abdülaziz 27 Temmuz 1867'de Viyana'da gardan çıkarken (en sağda).

mık Kemal ve arkadaşlarının adlarını vermeyerek, "Mustafa Fazıl Paşa kulunuzun teşkil ettiği muhalif fırka mensupları" yanıtıyla konuyu geçiştirdi.

16 Temmuz'da, bağlılık sunmaya gelen bir Ermeni heyetini ve başka grupları kabul eden padişahın onuruna akşam da bir İtalyan operası sahnelendi.

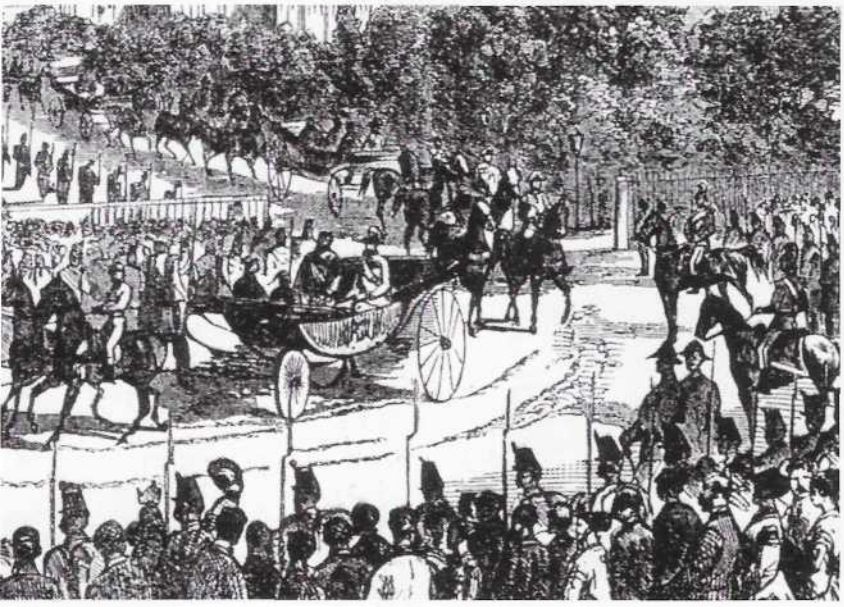
17-18 Temmuz Salı ve Çarşamba günleri, düzenlenen parlak tören ve deniz manevralarında, Kraliçe Viktorya, padişaha eşlik etti. Donanmanın toplan gemileri sarsarken 'Victoria and Albert' yatının muhteşem salonunda, Sultan Abdülaziz'e Honni Soit Qui Mal y Pense (Dizbağı Nişanı) taktı.

20 Temmuz Cumartesi günü, Londra Sefiri Müzürüs Paşa'nın çabasıyla India Office'de parlak bir ziyafet, gece de bir balo daha gerçekleşti ama bu programın yüklediği yorgunluk ve heyecan sonucu, Madam Müzürüs, pattadak ölüverdi!

21 Temmuz'da Buckhingham'daki son resmi kabulden sonra 23 Temmuz'da Osmanlı Bankası direktörünün verdiği ziyafetle, 11 günlük Londra programı tamamlanmış oldu ve Osmanlı padişahı, görkemli bir törenle uğurlandı. Padişahla maiyyetinin bindiği yat, İngiliz donanmasının eşliğinde, akşama doğru Belçika'ya ulaştı. Belçika Kralı II. Leopold tarafından Liege'de verilen ziyafetten sonra Abdülaziz'in Viyana yolculuğu başladı. Liege-Viyana arasındaki başlıca garlarda törenlerle karşılanıp uğurlandığı gibi, ziyafetler, alay ve donanmalar da eksik değildi. Prusya Kralı, ülkesinden geçen Türk padişahını Koblenç'te karşılayarak kendi şatosunda ağırladı.

Abdülaziz ertesi sabah hareket ederek 27 Temmuz Cumartesi günü Viyana'ya geldi. Avusturya-Macaristan İmparatoru Fransuva Jozef, konuğunu garda karşıladı.

İzleyen günlerde heyetleri kabul eden, galeri ve müzeleri gezen, tiyatroya giden, imparatorun hediye ettiği beyaz ata binerek manevraları izleyen padişah, 31 Temmuz sabahı Şönbrön Şatosu'ndaki veda töreninden sonra, Tuna'da bekleyen Zesenyi, şehzadeler ve maiyet erkanı da Rudolf vapurlarına bindiler.

Tuna'da saatte 20 mil hızla ilerleyen filo akşam Budapeşte'ye geldi. Burada da bayramları andıran çok renkli bir karşılama töreni düzenlenmişti. Gülbaba Türbe ve camisini ziyaret eden Abdülaziz için kırmızı bir otağ hazırlanmıştı.

Tuna Valisi Midhat Paşa burada maiyete katıldı ve ertesi gün Rusçuk'a hareket edildi. Öğleden sonra Türk bayrağı dalgalanan ve halkı 'Padişahım çok yaşa!' diye alkış tutan Adkakale'ye gelindi. Ertesi gün nehir yolculuğu yeniden başladı. Lum, Rahova, Niğbolu, Ziştovi yalılarından geçilerek Tuna Vilayeti'nin merkezi Rusçuk'a gelindi. Sadrazam Âlî Paşa ve kimi devlet adamlarıyla müşirler padişahı burada karşıladılar. 6 Ağustos günü yine özel trenle Varna'ya, oradan Talia vapuruna geçerek 7 Ağustos Çarşamba sabahı İstanbul'a ulaştılar. ■

Abdülaziz Londra'da, kendi şerefine verilen baloda (üstte). Dönemin İngiltere Kraliçesi Viktorya (solda).

Ebübekir Efendi'nin serüvenleri

Güney Afrika'da bir Osmanlı

Capetown'dan 13 bin Müslümanın talebi ve İngiltere Kraliçesi Viktorya'nın Sultan Abdülaziz nezdindeki girişimleri sonucu, Meclisi Vükela, 3 Eylül 1862'de, Ebubekir Efendi'yi Ümitburnu'na 'muallim ve müderris olarak' gönderme kararı alır.

AHMET UÇAR

29 Ocak 1857'de, Capetown'dan İmam Muhammed Emin ve arkadaşlarının, 13 bin Capetownlı Müslüman adına 'Halife' Sultan Abdülaziz'e yolladıkları mektup, Osmanlı yönetimi için 'yeni bir sorun' yaratır...

Kendi aralarında mezhep ve tarikat kavgalarını bir türlü bitiremeyen; daha doğrusu, İngiliz yönetimi öncesi, Hollanda yönetiminde İslami inanç ve ibadetle-

rin çoğunu, yasaklar nedeniyle unutan Güney Afrikalı Müslümanlar, sorunlarını çözecek dini kitaplar ve fetvalar istiyorlardı. Bu durum Osmanlı yönetimini zor bir açmaza soktu.

Sorunun kapsamını iyi bilmeyen İstanbul, gönderilecek Arapça ve Türkçe kitaplardan oradaki imamların bir şey anlamayacağını düşünüyor; ayrıca onlara İstanbul'u çözüm yeri olarak gösteren İngiltere'nin de bu kitap ve fetvaları kendi çıkarı için kullanabileceğinden şüpheleniyordu.

Meclisi Vükela, Güney Afrikalı Müslümanların bu isteğine olumsuz bir yanıt da veremezdi. Geriye tek bir çare kalıyordu: Güney Afrika'ya güvenilir ve kapasiteli bir din adamı göndermek. Ancak Osmanlı'nın o çöküş günlerinde böyle birini bulmak, hiç de kolay değildi.

1861'de İngiliz yargıç Roubaix, 'yarı resmi Osmanlı konsolosu olarak' Güney Afrika'ya atandı. Fakat bu atanma, Capetownlı Müslümanların İstanbul'dan yardım isteğini daha da artırdı. Tam da o sıralar, Ahmet Cevdet Paşa'nın girişimleriyle, aranan kişi bulunmuştu: Şehrizorlu Ebubekir Efendi.

BAĞDAT'TAN ERZURUM'A

Ebubekir Hoca, 1823'te Şehrizor'un Hoşnav köyünde, yani bugünkü Kuzey Irak'ta doğmuştu. Hoşnav aşiretinden olan Ebubekir, şeceresine bakılacak olursa, Hz. Muhammed'in soyandandı; yani bir başka deyişle, 'Seyyid' idi.

İlk tahsilini dedelerinden Emir Süleyman adına köyünde kurulu medresede yapan genç Ebubekir daha sonra Bağdat ve İstanbul'da okudu.

Aile kaynaklarına göre, İstanbul'da okuduğu dönemde, memleketine hiç gitmemiş hatta kendisini ziyarete gelen annesi, onun medreseyi bitirip Bağdat'a 'müderris' atandığını arkadaşlarından öğrenerek Bağdat'a oğlunun ders verdiği medreseye gelmiş, fakat burada da onun derse kendisini ne derece çok verdiğini görerek, oğlunu uzaktan hayranlık ve memnuniyetle seyretmekle yetinmiş, konuşup görüşmeden köyüne dönmüştü.

Ebubekır Hoca'nın Bağdat'ta bulunduğu yıllarda, Bedevi istilası sonucu Şehrizor'daki aşiret zora düşüp ailesi de sıkıntıya girince, Ebubekir de onlarla birlikte Erzurum'a göç etmişti.

ERZURUM'DAKİ KITLIK

1860'ların başında Erzurum'a yerleşen ve Sarayönü Medresesi'nde hocalığa başlayan Ebubekir Efendi'nin bu dönemde evli olduğunu ve Tehime' adlı bir kızı bulunduğunu yine aile kaynaklarından öğreniyoruz.

Ebubekir Efendi'nin yaşamını değiştiren gelişmeler,

Sol sayfada, Ebubekir Efendi (ortada, sarıklı) Capetown'da oğlu Ahmet Ataullah ve kardeşi Ömer Celaleddin beylerle. Üstte ise 1870yılında Capetown: Bir cumartesi günü, kent meydanında toplanan halk. Altta, 1880'lerde İngiliz birlikleri Capetown limanına iniyorlar.

Ebubekir Efendi kitaplarını nasıl bastırdı?

Ebubekir Efendi'nin Capetown'da kurduğu okulun en önemli sorunu ders kitabıydı. Bu sorunu çözüm biçimi, Ebubekir Efendi'nin girişimci kişiliğinin ilginç bir örneğidir. Osmanlı medreselerinde okutulan bazı ders kitaplarını yerel dile (Afrikanca'ya) çeviren Ebubekir Efendi, bu kitapları okuma yazması olan kimi öğrencileri aracılığıyla çoğaltır. Bunlardan Beyânü'd-din ve Merâsidüd'din adlı kitaplarının basımı için 1876'da, İstanbul'da Osmanlı Maarif Nezareti'ne başvurur. Ancak Maarif Nezareti, yaptığı bir hesapla bunun 65 bin kuruşa çıkabileceğini, bu tutarın da maliye için çok külfetli olduğunu bildirir. Bu karar Meclisi Vükela tarafından kabul edilerek kitaplar basılmaz. Bunun üzerine İstanbul'a gelen Ebubekir Efendi, yaptığı hesaplamalarla bu kitapların toplam 23 bin 660 kuruşa basılabileceğini ortaya koyar. Ekim 1877'de, Osmanlı-Rus Savaşı'nın (93 Harbi) en acı günlerinde, kitapların 3 bin adet basılmalarını sağlar.

onun hem para karşılığı Til köyündeki Molla Hasan Banuki Vakfiyesi'nin işlerini takip etmek hem de Erzurum'daki kıtlık nedeniyle akrabaları için padişahtan yardım istemek üzere, 1862 başlarında İstanbul'a gelmesiyle başlar.

İstanbul'a gelen Ebubekir Efendi'nin girişimci tavrı, bilgi ve becerisi Osmanlı yönetimini çok etkiler. Talepleri yerine getirilir ve ona yeni bir görev teklif edilir: Capetown'a, yanı Ümitburnu'na 'muallim ve müderris olarak gitmek.

KRALİÇE VİKTORYA FAKTÖRÜ

Ebubekir Efendi bu teklifi büyük bir heyecanla kabul eder. Yapılan mülakatlarda da başarı gösterir. Padişah tarafından kabul edilerek, kendisine Ümitburnu'na gitme emri bildirilir.

Artık Ebubekir Efendi, İngiltere Kraliçesi Viktorya'nın Sultan Abdülaziz nezdindeki girişimleri sonucu, Güney Afrika Müslümanlarınca istenen 'din alimi' olarak belirlenmiştir. Kullanabileceği kitap ve kırtasiye malzemelerini acilen tedarik eden Ebubekir Efendi, rivayete göre, Erzurum'a dönüp eşi ve kızıyla bile vedalaşmadan, Meclisi Vükela'nın 3 Eylül 1862 tarihli kararı gereği, 1 Ekim 1862'de yeğeni ve hizmetçisi Lütfü Efendi ile birlikte, 25 lira aylık ücret ve Londra'ya kadar 7 bin 500 kuruş harcırah almak koşuluyla İstanbul'dan Capetown'a hareket eder.

Londra sonrası yol masraflarının kaç lira olacağı Babıali tarafından bilinmediğinden, bu masrafların Londra'daki Osmanlı Büyükelçiliği'nce karşılanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca yolda bir sorun olmaması için, pasaportlarda yeğeni Ömer Lütfü Efendi, Ebubekir Efendi'nin 'oğlu' olarak gösterilmiştir.

AVRUPA YOLUNDA

Ebubekir Efendi'nin serüvenini, yeğeni Ömer Lütfü'nün anılarından, kendi mektuplarından ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerden tam olarak izlememiz mümkün...

Ebubekir Efendi, Paris sefaretine yeni tayin olan Mehmed Cemil Paşa'nın (ünlü Mustafa Reşit **Paşa'nın** oğlu) Fransa'ya gideceği vapurda, onunla birlikte İstanbul'dan ayrılır.

İki gün sonra uğradıkları Korsika Adası'nda esnafın çoğunun Türkçe bilmesi, Ebubekir Efendi'yi hayrete düşürür. Dört gün sonra ulaştıkları Sardunya Adası'nda satılan heykelcikler, Ömer Lütfü'nün diliyle 'kesimli put' onları daha çok hayrete düşürecektir.

İstanbul'dan ayrılışlarının yedinci günü Marsilya Limanı'na ayak basıp Fransa'ya varırlar. Birlikte yolculuk yaptıkları büyükelçi nedeniyle gemi, yirmi pare top atışıyla karşılanır. Özel faytonlarla gezdikleri Marsilya şehrinin güzelliği; özellikle de yüksek binaları, atlı tramvayları,

Ebubekir Efendi'nin Güney Afrika yolculuğu için İstanbul'dan bindiği Fransız buharlı yolcu gemisi (altta). Ömer Lütfü'nün gezi notlarında 'kesimli put' diye adlandırdığı Sardunya heykelcikleri (sağda).

geniş havuzlu parkları, Ebubekir Hoca ve yeğenini adeta büyüler.

Marsilya'da üç gün kaldıktan sonra Mehmet Cemil Paşa'ya tahsis edilen özel trenle Paris'e varırlar.

PARİS: ŞEHR-İ AYİN

Ebubekir Efendi, burada da oturup dinlenmez, Türk kavaslar rehberliğinde Paris'i gezip dolaşır, kahvesine ve mermer heykellerine hayran kaldığı kentin ışıklarının gece de yanması, onun diliyle Paris'in sabahlara kadar 'şehr-i ayin' yapması karşısında büyük bir heyecan duyar.

Daha sonra Paris sefirinin yanlarına verdiği rehberle birlikte, deniz yoluyla İngiltere'ye geçip oradan trenle Londra'ya giden Ebubekir Efendi ve yeğeni, İngilizlerden ve Londra'dan, Paris'e oranla çok daha fazla etkilenirler. İngilizlerin 'alaturka' dedikleri sarık, entari ve cüppeden oluşan Osmanlı kıyafeti, her gittikleri çevrede alaycı tebessümlere yol açar. Ama bu iki Osmanlı, bundan gocunmadan ilgilerini, kendilerine gösterilen eşya ve kitaplara yöneltir.

LONDRA'DA BİR BUÇUK AY

Kaptan Mehmet Paşa'nın rehberliğinde Londra'yı gezen Ebubekir Efendi ve yeğeninin en çok ilgisini çeken şey, eğitilmiş köpeklerin çeşitli işlerde kullanılması ve satılık eşya üzerinde fiyat bildiren etiketlerin bulunmasıdır.

Londra'da bir buçuk ay kaldıktan sonra, Osmanlı sefirinin kendilerine aldığı biletle, bir rehber eşliğinde Liverpool limanına giderler. 3 Aralık 1862'de ise Liverpool'dan bir buharlı gemiyle Capetown'a hareket edilir. Artık tek başlarınadırlar. Rehber ve tanıdıkları kimse yoktur. Sadece geminin kaptanı, onların Capetown'a dini bir görevle ve İngiltere hükümetinin de isteği sonucu gittiklerini bilmektedir.

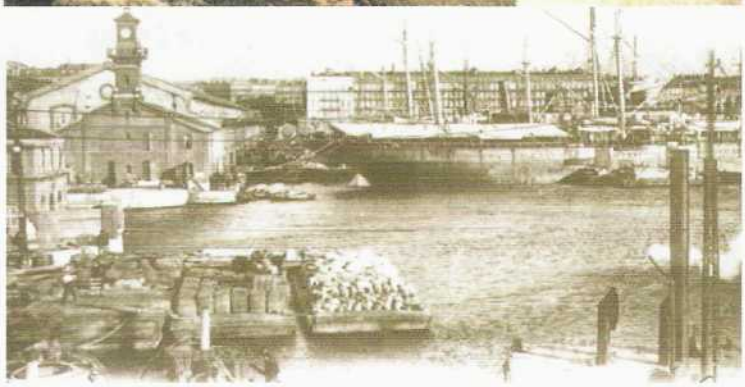
OKYANUSTA 44 GÜN

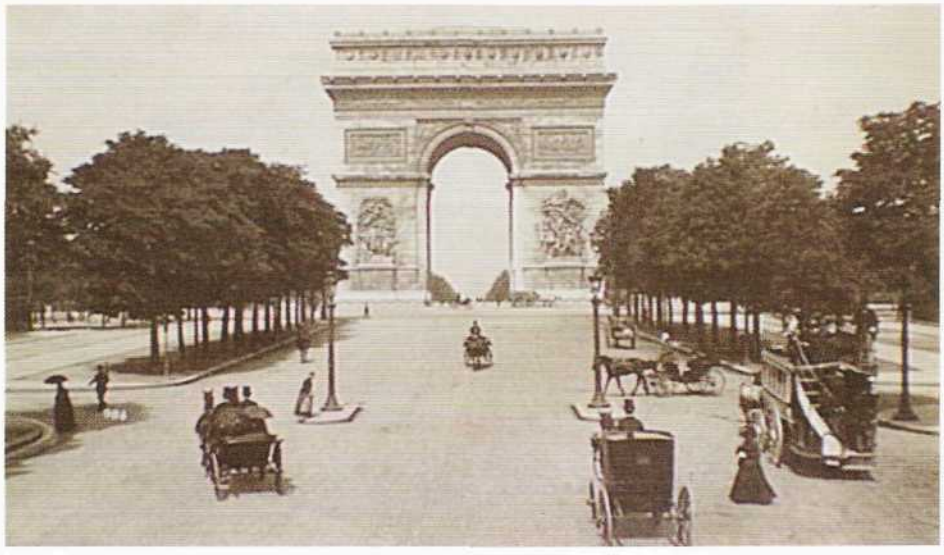
Ebubekir Efendi ve 11 yaşındaki yeğeni Ömer Lütfü, gerçek macerayı bu yolculukta yaşayacaklardı.

Yükünün yarısından fazlası kömür olan gemi, günlerce açık denizde ve tek bir gemiyle bile karşılaşmadan seyredecekti. Yolculuklarının ancak 25'inci günü, Ümitburnu'ndan gelen bir gemiye rastladılar.

Atlas Okyanusu'nda 44 gün süren bu yolculuk, 13 Ocak

Ebubekir Efendi ve Ömer Lütfü'nün yolculukları sırasında kısa sürelerle kaldıkları Sardunya Adası (solda), Marsilya (altta) ve Paris (en altta).

1860'larda Capetown Müslümanları

Ebubekir Efendi'nin 1863'te karşılaştığı Capetown Müsümanları, Ümitburnu'na 300 yıl önce Cava adalarından zorla göç ettirilmiş, Cava, Felemenk ve İngiliz dillerinin karşımı yeni bir dille konuşan, çoğu arabacı, balıkçı ve çiftçi, zengini pek olmayan, batıl gelenek ve göreneklerini din haline getirmiş bir topluluktu *(altta).* Üstelik farklı

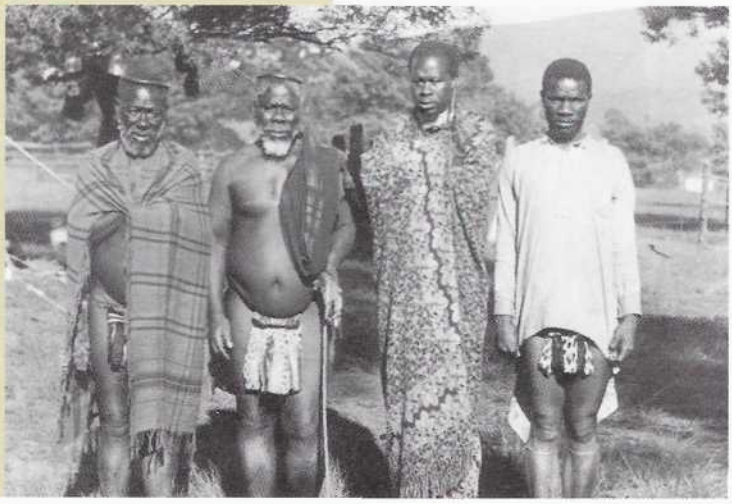

mezhep ve tarikatlar arası kavgayla birbirlerine düşman kesilmiş, biri öbürünün mescidinde namaz kılmayacak derecede zıtlaşmış bir topluluk...

Ebubekir Efendi'nin ilk izlenimlerine göre, Hollandalılarca yasaklanan Müslümanlığın iki yüzyıldan fazla bir süre, ancak sözlü olarak yaşayabilmesi, birçok sorunu da birlikte getirmişti. Bir tarafta eski geleneklere bağlı babasının yerine imamlığı devralan imamlar; diğer tarafta Mekke'ye hac için gidip öğrendiği yeni bilgilerle mürşidliğe soyunan şeyhler vardı.

1863'te Capetown'da sona erdi. Gemi limana yaklaşırken, birinci direğine İngiliz, ikinci direğine Osmanlı bayrağı çekildi. Karadan da üç pare top atışıyla karşılandı. Ancak İngiliz yönetimi, 'Osmanlı nüfuzunu artıracağı' düşüncesiyle, bölgedeki Müslümanların Ebubekir Efendi'yi karşılamaya gelmesini istememiş ve olayı gizli tutmuştu.

Ebubekir Efendi'yi beklentisinin aksine, bölge Müslümanları değil, hacca gittiği için biraz Arapça bilen İmam Abdullah Efendi karşıladı. Ebubekir Efendi, İngiliz yönetimince Royal Otel'e yerleştirildi.

Ebubekir Efendi'nin geldiği, kısa bir süre sonra Capetown'daki tüm Müslümanlarca duyulacak, otelde ve otel sonrası gittiği hamamda onu binlerce Müslüman karşılayacak, onlar adına bölge Müslümanlarının liderleri, Ebubekir Efendi'ye 'hoş geldiniz' ziyareti yapıp elini öpeceklerdi.

Ebubekir Efendi, Capetown'a ayak basar basmaz görevine başlar, gelişinin ikinci günü ziyaret ettiği İngiliz valisine, gö-

revli olduğunu gösteren belgeyi takdim ederek buradaki Müslümanları 'talim ve tedris etme' izni alır.

Ancak Ebubekir Efendi, burada oldukça çetin bir görevle karşı karşıya olduğunu kavramakta gecikmez: Batıl gelenek ve göreneklerini din haline getirmiş bir topluluk vardır karşısında...

OKUL KURULUYOR

Ebubekir Efendi bu zor koşullar altında hemen harekete geçer; Capetown'da Bree ve Wale caddelerinin kesiştiği köşede kiraladığı bir evde, hem ikamet eder hem de burada bir okul açarak eğitim ve öğretime başlar.

Ayrıca hafta tatili olan pazar günleri de yaşlı insanlara bu okulda din dersleri vermeye, onlarla sohbet toplantıları yapmaya koyulur.

Hiçbir dini grupla işbirliği yapmayan Ebubekir Efendi, her gruba karşı eşit mesafede durur. Onların yanlış alışkanlık ve davranışlarını fazla eleştirmeden eğitimim sürdürür. Üç ayda 300 kadar erkek ve kız öğrenci toplayan Ebubekir Efendi, 7 ayda da yerel dili eğitim ve öğretimde kullanacak kadar öğrenir.

Üç yıl sonra okul ilk mezunlarını verir. Onlar da yeni okullar açarlar. Hatta Cape eyaleti dışından, Natal'dan, Zengibar, Hinduan ve Morris adalarından, Transual'den öğrenciler gelerek bu okulu bitirip kendi memleketlerinde benzeri okullar açarlar.

GÜNEY AFRİKA'DAKİ AİLE

Ebubekir Efendi, Güney Afrika'da iki kez evlenir. İkinci evliliğinden Ahmet Ataullah, Hişam, Nimetullah, Muhammed, Alaaddin, Ömer Celaleddin ve Hüseyin Fevzi adında beş oğul ve 33 torun sahibi olur. 29 Ağustos 1880'de Capetown'da vefatına kadar, 'muallim ve müderris olarak' yüklendiği görevleri, ilk günlerin heyecanıyla sürdürür.

Bugün Güney Afrika Hükümeti, Capetown'a bakan bir tepedeki Müslüman mezarlığında yatmakta olan Ebubekir Efendi'nin ilk evini ve okulunu, 'Ebubekir Efendi Müzesi' haline getirmiştir. Burada Ebubekir Efendi'nin özel eşyaları, ona verilen nişanlar, çalışmalarına ilişkin belgeler, başta 'Vakit' gazetesi olmak üzere, İstanbul'dan kendisine gönderilmiş olan gazeteler sergilemektedir. ■

Capetown'da Müslümanların oturduğu mahalleden bir görünüm (üstte, solda). Alttaki fotoğrafta ise Ebubekir Efendi (ortada, siyah elbiseli), Güney Afrika'daki ilk aylarında Capetownlu Müslümanlarla birlikte.

Ayastefanos'un bıldırcınları

Eski İstanbul'a ait av ve avcılık konularından laf açıldığı zaman, kent civarındaki tüm avlak alanlar bir tarafa bırakılır, söz gelir Ayastefanos'un bıldırcınlarına dayanır. Elbette, bunun nedenleri vardır...

1890'lı yıllarda Ayastefanos yakınlarında bıldırcın avına çıkmış bir grup.

TURGAY TUNA

Artık bugün değil bıldırcın, 'İstanbullu' neslinin son örneklerini devam ettiren kimi şehir kargalarıyla, hatırı sayılır birkaç caminin avlusunu dolduran güvercinlerden başka pek kuş kalmadı İstanbul'da.

Nerede o güzel bahçelerdeki güllere vurulup, şakır şakır öten bülbüller; ağaçtan ağaca konup uçuşan sarı şişman sarıasmalar; sonbaharın habercileri, dikenli çalıların vazgeçilmez süsleri iskete, saka, flurya sürüleri? Ya o eski avcılar, avlak alanlar?

Çok değil, 30-40 yıl öncesine kadar hâlâ var olup, İstanbul banliyölerinin kırsal alanlarında cirit atan kuş, tavşan türü hayvanlar, avcıları peşlerinden sürükler, 'ver elini' çıkılan hafta sonu av partilerinde saçmalara hedef olan talihsiz kuşlar, bele asılı çantaların filelerini, meşin kemerlerin çengellerini süsleyerek; Ahmet Rasim gibi İstanbul'a gönül vermiş kalemşörlerin yakın ilgisini çektikten sonra en güzel, en oynak biçimde yazılıp çizilir, gazete havadislerine, mecmua sütunlarına girip yerleşirlerdi.

KUŞ ÇEKEN YERLER

Yakın geçmişimizdeki İstanbul'un avlak alanlarından söz edildiği zaman, en ilgi çeken yerlerden birini de Makriköy'le (Bakırköy) Ayastefanos (Yeşilköy) civarındaki ufak tefek koruluklar ve çayırlar oluştururdu. Osmaniye, Siyavuş Paşa, Çırpıcı, Veliefendi, İncirlik Bağları, Haznedar gibi kuş çeken yerlerin dışında, tabii ki bir de Florya ve Şenlikköy taraflarına kadar uzanıp giden, hatta oralardan Çekmece Gölü'nün kıyılarına doğru inen, bir zamanlar Kanuni Sultan Süleyman döneminin ünlü isimlerinden İskender Paşa'nın dillere destan bahçeleri üzerine kurulmuş Ayastefanos çayırları vardı. Bu çayırlarda çeşit çeşit kuş, tavşan hatta ve hatta tilki boy gösterir; paşalardan şairlere, ressamlardan yazarlara, her meslekten av meraklısı, hafta sonu tatillerinde Ayastefanos'un yollarını tutarlardı.

SİRKECİ TRENİNDEKİ BAZI SİMALAR

Bilhassa kışın, pazar sabahlarının erken saatlerinde, dumanlarını savura savura Sirkeci'den kalkan kara trenin kompartımanlarını, sanki seferberlik askerlerini andıran bir görünümde dolduran avcılar; kaput ceplerinden çıkarttıkları cep konyaklarını yudumlayarak içlerini ısıtmaya, bir yandan da tüfekleriyle atıp vuramadıklarını, sözle atıp tutmaya, daha doğrusu da birbirlerine yutturmaya çalışırlardı.

Ayastefanos çayırlarının kuşları arasında baş sırayı çeken, bıldırcınlardı.

RESSAM PREZİOSİ'NİN AKİBETİ

Evet, Ayastefanos bıldırcınlarının peşinden koşuşturmuş şairi, düşünürü, yazarından başka kimler pusuya yatıp da saçmalarını bu zavallı hayvancıkların üzerlerine boşaltmamıştır ki? Bunlar arasında, yaptığı suluboya resimlerle İstanbul'u dünya aleme tanıtan ünlü ressam Kont Amadeo Preziosi de vardır. Bıldırcınların ahım mı almıştır nedir, 1882 yılının sonbaharında, Ayastefanos yakınlarında çıktığı bir av partisinden dönerken Preziosi'nin elinden düşürdüğü tüfek patlamış, fişekten çıkan saçmalar, göğüs kafesinin içine girerek ünlü ressamın ölümüne neden olmuştur. Merhumun kabri, Yeşilköy Latin Mezarlığı'ndadır.

Yıllardan beri oturduğu Pera, Hamalbaşı Sokak'taki evinden sırf av tutkusu uğruna ayrılıp, bıldırcınlarıyla ünlü Ayastefanos'ta denize yakın bir caddeden

Ali Efendi'nin bıldırcın kebabı

Bıldırcının kömürde ızgarası, dolması, haşlaması, tavası yapılır. En çok da soğan ve domatesle karıştırılarak pişirileni tercih edilir...

Yüzyılımızın başlarında Sirkeci'deki ünlü Ali Efendi Lokantası'nın sahibi Makriköylü 'Lokantacı Ali Efendi' de Ayastefanos'ta bıldırcın kovalayan sıkı avcılar arasında yer almış ünlülerden biridir. Lokantasının mutfağında hazırlanan birbirinden değişik zengin yemeklerle Atatürk'ün bile iltifatlarını kazanmış damak tadı üstadı bu zatı muhterem, zaman zaman lokantasının fırınında pişirilen pilava yatırılmış 'Bıldırcın Biryan Kebabı'yla da büyük şöhret yapmıştır. Ali Efendi'nin bugün 70'li yaşlara merdiven dayamış torunu Necla Akgün'den aldığımız bilgilere göre, av dönüşü eve getirilen bıldırcınlar, yalnız ev efradını değil, konu komşuyu da doyurur, geriye kalan kemik ve artıklar da mahalledeki kedilere bayram yaptırırmış.

Sirkeci'deki ünlü Ali Efendi Lokantası'nın sahibi Makriköylü (Bakırköy) Ali Efendi'nin 1921 tarihli av tezkeresi.

Ahmet Rasim'in av öyküleri

Makriköylü üstadı muhteremimiz Ahmet Rasim'in *(alttaki fotoğraf)* 'Şehir Mektuplarında işlemiş olduğu av ve avcılık konuları içinde, zaman zaman Makriköy'le Yeşilköy dolaylarında yapılan bıldırcın avcılığından da söz edilmiş, avcılarla ilgili kimi anekdotlar ironik bir biçimde verilmiştir.

"İstasyon civarında durup da avcıların dönüşünü seyretmek kadar hoş bir manzara tasavvur edemiyorum. Ter içinde kalan o kirli alınlar, bitkinlik ve zahmetten göçmüş çehreler, yürüyemeyen bacaklar, tüfeği taşıyamayan kollar, bir de eli boş bulunmak, oldukça komiktir. Fakat bu avcıların sözlerindeki zıdlık neden hasıl oluyor, bilemiyorum. Dün sabah, ilk tesadüf ettiğime sordum:

- Av var mı?

Tınmıyormuş gibi bir cevap vererek:

- Tek tük! dedi.

İkinciye sordum:

- Tüy uçmuyor, dedi. Çekti gitti.

Üçüncüsü:

- Fişeklere barut koymasını unutmuşum. Boşuna yoruldum.

Dördüncüsü:

- Av var ama... Bu hınzır köpek kaldırmıyor.

Beşincisi:

- On-on beş tane vurdum, dedi. Ama meydanda bir şey görünmüyordu.

Altıncısı:

- Nafile... yorgunluk! Bu sene kuş yok.

Yedincisi (gözü bağlı):

- Nasıl oldu, barut birdenbire parladı. Az kaldı, gözümü çıkarıyordu!

Sekizincisi (topallayarak):

- Siyavuş Paşa Çiftliği kenarında yardan yuvarlandım.

Dokuzuncusu:

- Bu av değil, bela... Az kaldı, iş çıkarıyorduk.

Onuncusu, gülerek ve bir düzine kadar bıldırcın göstererek:

- Bugün az gezdim, biraz daha gezeydim yirmi kadar yapardım, dediler.

Bu mühim farklar oldukça dikkat ister, değil mi?.."

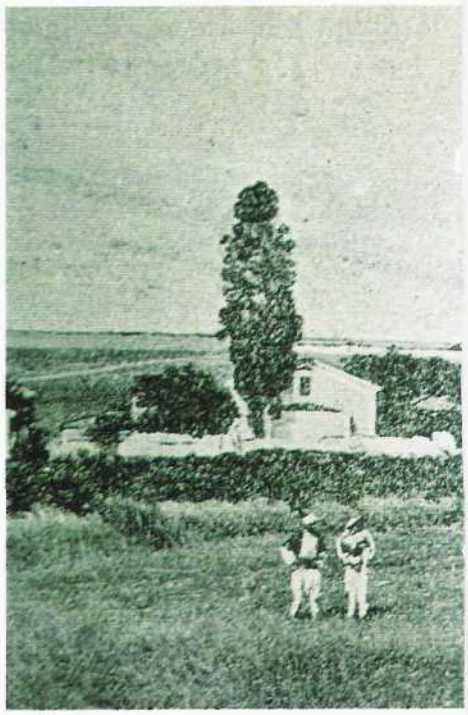

aldığı lebiderya köşke taşınan Preziosi'nin avcılık serüvenleri de işte böyle noktalanır.

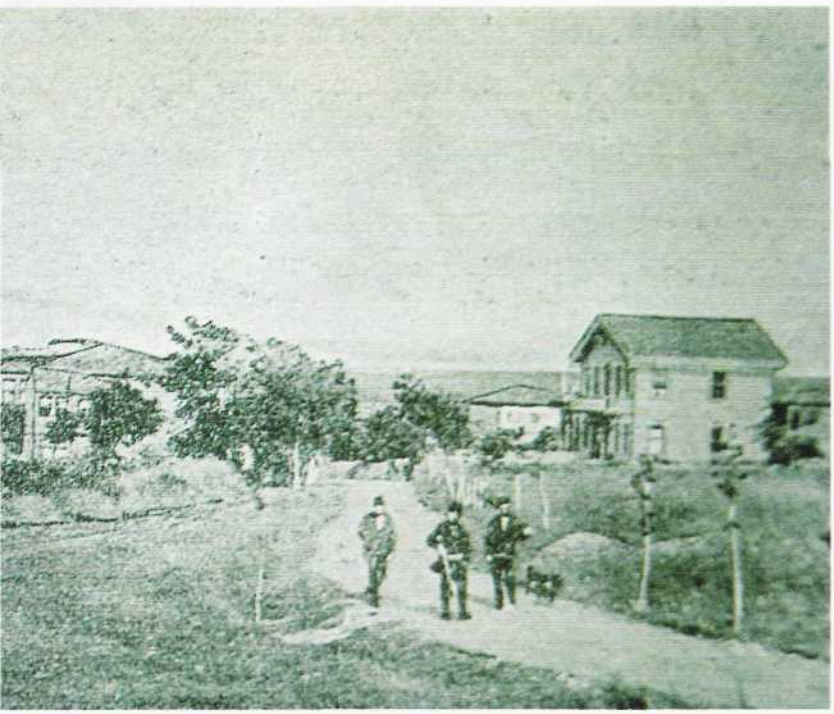
AHMET İHSAN BEY'İN AV PARTİLERİ

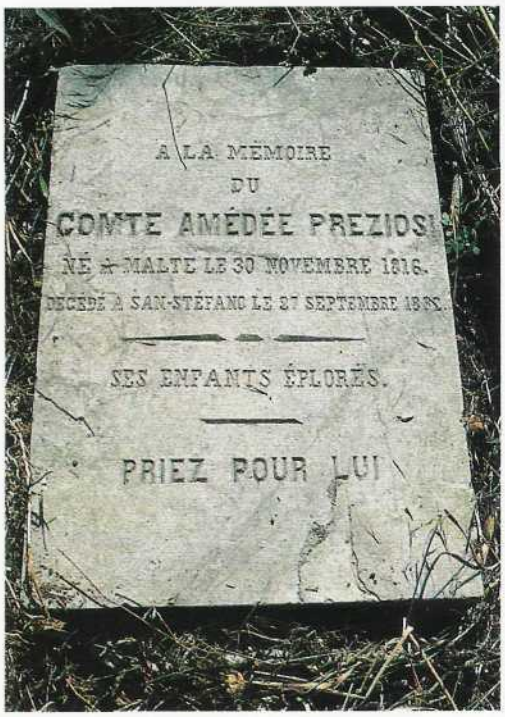
Ayastefanos'un usta avcıları arasında yer alanlardan biri de Servet-i Fünun'un sahibi Ahmet İhsan Tokgöz'dür. Ahmet İhsan Bey, Ayastefanos'tan Hakkı Halit Karay, gene avcılık uğruna, bir gözünü kaybetmiş olan Bahçekapı'da spor malzemeleri mağazası sahibi Lazaro Gabay gibi avcı ahbaplarının yanı sıra, İstanbul'dan gelen paşa ve levanten dostlarıyla birlikte ava çıkar; o köşe senin, bu köşe benim, Ayastefanos çayırlıklarını arşınlayıp dururdu. Üstatlar, avladıkları bıldırcınları da bir güzel pişirtip afiyetle yerlerdi.

Ahmet İhsan Bey'in torunu, 1918 Yeşilköy doğumlu Beslan Cankat'ın anlattıklarına göre, yapılan av partileri muhteşem olur, büyüklerin yanı sıra çocuklar da katılıp bu av partilerinin heyecanını yaşamaktan geri kalmazlarmış:

"Avcılık, büyükbabam Ahmet İhsan Bey'le, babam Murat Cankat'ın en büyük hobisiydi diyebilirim. Hazırlıklara birkaç gün önceden başlanır, tüfekler temizlenir; kaputlar, golf pantolonlar, potinler hazır edilir, biz çocuklara da yaklaşan av partisinin heyecanını yaşamak düşerdi. Babam, avcılığa alışıp ileride iyi bir avcı olabilmem için, beni de yanında götürürdü. Tabii ki usule, nizama uymak, gürültü patırdı yapmamak şartıyla. Bu arada ben de kumanya çantasını, kuşları kaldırmak için kullanılan manduka sırıklarını taşımak gibi ufak tefek görevler üstlenmekten geri kalmazdım. Kuru ayaz ve yağmur çiselemelerine aldırış etmeden önde köpekler, ortada dedemler, en arkada da biz çocuklar, Kalitarya taraflarına doğru usul usul yol alınır; tepemizden uçup giden, yolumuz üzerinde hedefe giren bıldırcınlar da alaşağı edilirdi."

AV PEŞİNDE BİR ŞAİR

Gene aynı dönemlerde Ayastefanos çayırlarında bıldırcın kovalayan ünlü avcılardan biri de Makriköy'ün renkli simalarından şair Bedri Ziya Bey'dir. Sonradan Ulus adını alan Hakimiyet-i Milliye gazetesinde 'Ankaravi' imzasıyla makaleler yazmış, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da Servet-i Fünun, Tanin, Tasvir-i Efkar ve son olarak Cumhuriyet'te yazılar yazmaya devam etmiş Bedri Ziya Bey'in Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmış 'Ava Ve Avcılığa Dair' başlıklı makale serisi o dönem av meraklılarının oldukça büyük takdirini kazanmıştır. Günümüzde yurtdışında yaşayan torunu Rasin Örsan tarafından kaleme alınmış 'Kaybolan Bakırköy' adlı kitaptaki anılarda, Bedri Ziya Bey'in bıldırcın avlarından da söz edilmektedir:

"Bedri Ziya Bey'in türlü merakları arasında avcılık en başta gelirdi. Evvelce evde tam teçhizat av takımları, Saint-Etienne marka çiftesi, Krauss marka dürbünü, Pointer av köpekleri varmış. Bıldırcın mevsiminde Bedri Ziya Bey yanına torunu Zarifi de alarak sabahları kayıkla Florya'ya gidermiş. Oradan Yeşilköy istasyonuna kadar avlana avlana gelir, son yıllara kadar mevcut olup da yeni yıkılan istasyon gazinosunun havuzu kenarında on beş dakika kadar dinlenir ve bu arada da kahvesini içermiş. Bedri Ziya Bey'in avlanmak için ailesiyle Kalitarya'da bir Rum evine gidip av mevsimi süresince kaldığı da olurmuş. O zamanlar Bakırköy'le Yeşilköy arasındaki kıyı şeridinde bu iki yerden başka iskan edilmiş bölge yoktu. Bedri Bey'le diğer avcı arkadaşları Bakırköy'den çifte kürek denize açılırlar, Baruthane burnunu dönünce doğru Yeşilyurt yamaçlarına vururlarmış. Karaya çıkınca da açık araziye dalıp bıldırcın, çulluk, tavşan avlarlarmış."

NEDEN BILDIRCIN?

Bıldırcın özellikle soğuk ve karlı havalarda avlanması pek zor olmayan, eti açısından da damakta hoş tat bırakan lezzetli kuşlar arasında yer alır. Bu nedenle de avcıların vazgeçemedikleri kuşlardan biri olup çıkmıştır. Ama her nedense, eski İstanbul'a ait av ve avcılık konularından laf açıldığı zaman, kent civarındaki tüm avlak alanlar bir tarafa bırakılır, söz gelir Ayastefanos'un bıldırcınlarına dayanır.

Muhakkak ki bu konuda, dümdüz uzanıp giden Ayastefanos çayırlarının ve bu çayırları kendilerine mekan seçen bıldırcın sürülerinin payı büyüktür.

Şimdi ne bıldırcın kaldı ne alabildiğine uzanıp giden Ayastefanos çayırları ne de o dillere destan avcılar. Haa! Değişmeyen tek bir şey var. O da 'Saatli Maarif Takvimi'nin 4 Eylül tarihli yaprağında, 'Bıldırcın Geçimi Fırtınası'nı bildiren yazı.

Ayastefanos yakınlarında avlanırken bir kaza sonucu kendini vuran ünlü ressam Kont Amadeo Preziosi'nin Yeşilköy Latin Mezarlığındaki kabri (üstte). 1890'lı yıllarda Servet-i Fünun dergisinde yer almış bir fotoğraf: Ayastefanos çayırlarında bıldırcın avı (üstte, solda). Servet-i Fünun dergisi, 1893'te yayımlanan 238.sayısının kapak konusunu, Ayastefanos'ta bıldırcın avına ayırmıştı (altta).

Dosya: Cemal Paşa ve Mustafa Kemal

popüler
tarih

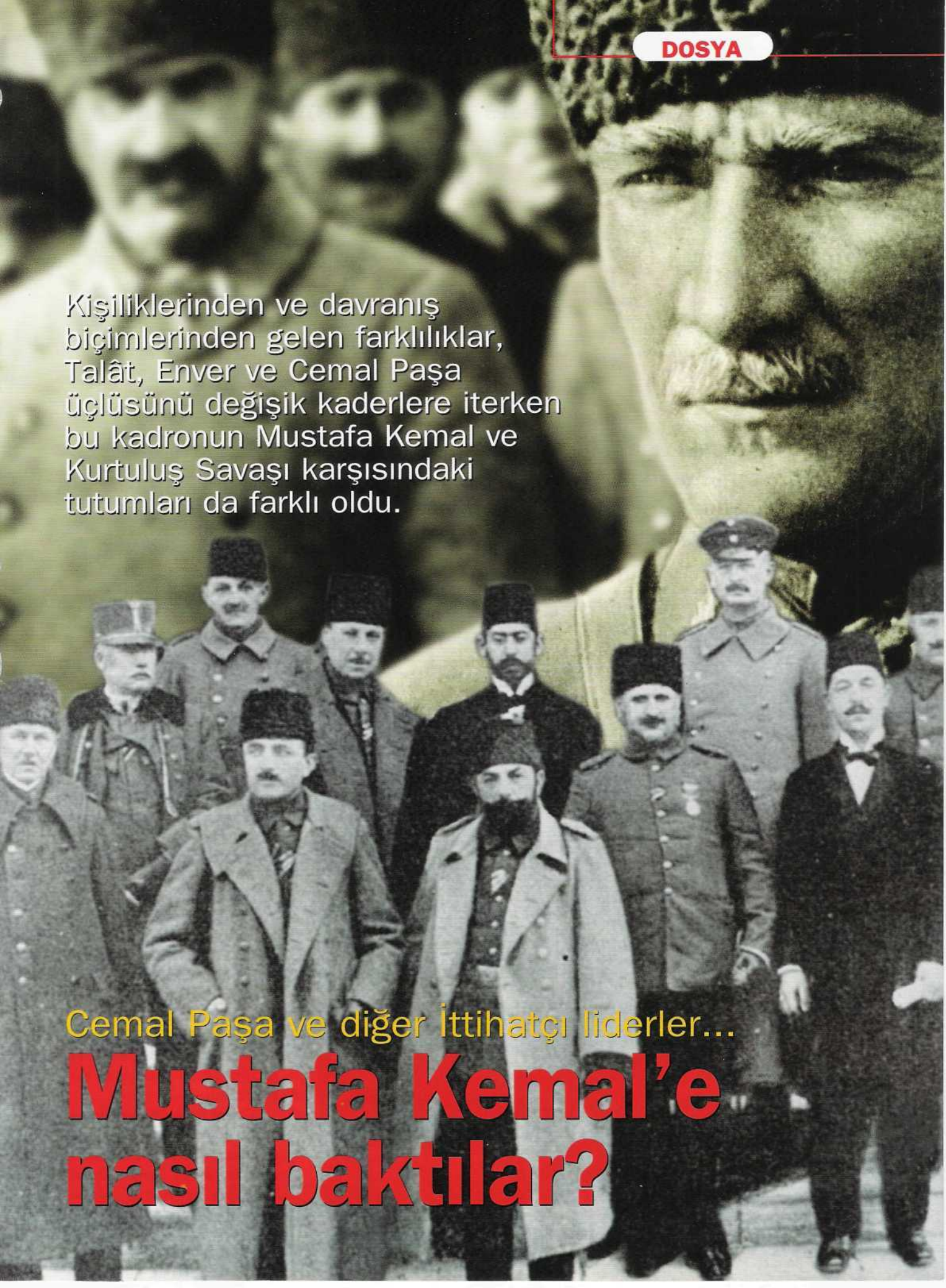
Eylül 2001 2.000.000 TL

Robert Kolej'den Boğaziçi'ne

HOLLYWOOD savaşa gidiyor

212323 2001/08

Kişiliklerinden ve davranış biçimlerinden gelen farklılıklar, Talât, Enver ve Cemal Paşa üçlüsünü değişik kaderlere iterken bu kadronun Mustafa Kemal ve Kurtuluş Savaşı karşısındaki tutumları da farklı oldu.

Cemal Paşa ve diğer İttihatçı liderler...

Mustafa Kemal'e nasıl baktılar?

Mustafa Kemal ile mektuplaşmaları ışığında

Cemal Paşa, Kurtuluş Savaşı'na nasıl bakıyordu?

Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya ve Anadolu hareketine sonuna kadar güvendi. Zaferin kesinlikle kazanılacağına inandı; bu yolda çalışabilmek için Mustafa Kemal'le mektuplaştı.

Cemal Paşa, 1920'de, Kabil'de.

ALPAY KABACALı

Osmanlı devletinin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması ve 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkesi'nin imzalanması üzerine ileri gelen İttihatçılar (Talât, Enver ve Cemal paşalar, Beyrut Valisi Azmi, eski Polis Müdürü Bedri, Doktor Nâzım, Doktor Bahaeddin Şakir ve Cemal Azmi Beyler), 1-2 Kasım gecesi gizlice bir Alman denizaltısına (U-67) binerek Türkiye'den ayrılmışlardı.

Ertesi gün Kırım Yarımadası'na, Sivastopol yakınındaki Gözleve'ye (Evpatorya) ulaşan denizaltıyı Almanların hazırladığı bir tren bekliyordu.

Enver Paşa dışındakiler bu trenle Berlin'e gittiler. Enver Paşa, denizaltıdan iner inmez izini kaybettirdi.

Cemal Paşa, 1919 sonlarıyla 1920 başlarında sahte pasaportla Almanya ve İsviçre'de yaşadı; anılarını yazdı. Anıları ilk kez -Almanca çevirisiyle- Alman-

ya'da yayımlandı. Enver ve Talât paşalar gibi o da hâlâ Türkiye'nin kaderinde söz sahibi olduğuna, Türkiye'nin kurtuluşu için bir şeyler yapması gerektiğine inanıyordu.

1 8 Mayıs 1920'de Cemal Paşa, Almanya'dan hareket eden ve ülkelerine dönmekte olan Rus tutsakları arasına karışarak Moskova'ya gitti. Burada İttihatçıların ve Ankara Hükümeti'nin temsilcisi gibi davranarak, Sovyet hükümetiyle ittifak görüşmeleri yapmak istedi. Gerçek amacı ise 'Hindistan ihtilali'ydi. İngilizlerin tutsak ettiği Doğu uluslarının ancak bu yolla kurtulabileceğini, Türkiye'nin de bundan yararlanarak emperyalistlerin işgaline son verebileceğini düşünüyordu. Yakın dostu Mustafa Kemal Paşa'ya sürekli mektuplar yazıyor, düşüncelerini, neler yapıp ettiğini anlatıyordu.

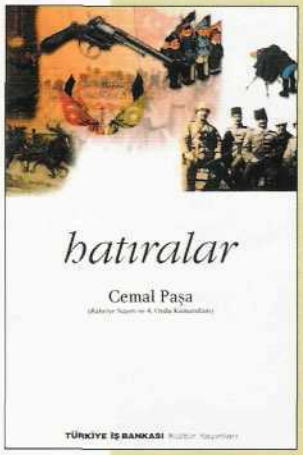
Cemal Paşa'nın Moskova'ya ulaştığı 27 Mayıs 1920'den 21 Temmuz 1922'de Tiflis'te öldürülmesine kadar geçen son 50 aylık yaşamı üzerine bilgiler, çoğu Mustafa Kemal Paşa'ya, bir kesimi başka dostlarına yazılmış mektuplarından ve o döneme ilişkin anılardan yararlanılarak elde edilmektedir.

Bu dönemi kısaca şöyle özetleyebiliriz: Moskova'dan 'Anadolu-Türkiye İhtilalci Hükümetinin Temsilcisi' kimliği ve görev belgesi alarak Bakü'ye gidip döndü. Oradan Türkistan'ın Taşkent şehrine geçerek dağılmış eski savaş tutsağı Türk subay ve erlerini toplayıp örgütlemeye girişti. Eylül 1920'de Afganistan'a gitti; Afgan Emiri Amanullah ile anlaşarak ülkenin ordusunu düzenledi; Afganistan'ın Sovyetler'le yakınlaşmasında olumlu rol oynadı. Ertesi yıl Buhara ve Taşkent üzerinden Moskova'ya, oradan Berlin'e geçti. Münih ve Paris'te de bir süre kaldıktan sonra, 2 Mayıs 1922'de Berlin üzerinden Moskova'ya döndü.

Mustafa Kemal, İsmet Paşa'yla birlikte, 'Büyük Taarruz' öncesinde, Ilgın manevralarını izliyor: Cemal Paşa'yla mektuplaştıkları günler...

Bu yolculuklarda Afganistan için Rusya ve Avrupa'dan silah ve malzeme sağlamaya çalışmış, ancak başarılı olamamıştı. 5 Temmuz 1922'de Moskova'dan hareket edip Bakü üzerinden Gürcistan'ın Tiflis kentine geldi. Türkiye temsilcisi Muhtar (Mollaoğlu) Bey'e başvurdu; yaverlerinden İsmet Bey'i de Kars'a gir-

'Hatıralar' yeniden yayımlandı

İttihat ve Terakki'nin son dönemindeki en güçlü üç adamından biri olan Cemal Paşa'nın (ötekiler Enver Paşa ile Talât Paşa; bu üç paşalara 'Ekanim-i Selase' de denilmişti) ilk kez Almanya'da Almanca olarak çıkan, sonradan Türkiye'de birkaç kez basılan anıları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları arasında yeniden yayımlandı. Alpay Kabacalı'nın basıma hazırladığı bu yeni yayında kitabın dili önemli ölçüde yalınlaştırıldı, önceki baskılardaki birtakım yanlışlar düzeltildi. Kitaba ayrıca, çok sayıda açıklama notu eklendi... Alpay Kabacalı, kitabın başındaki giriş yazısında Cemal Paşa'nın, anılarını yazdığı tarihlerde yayımlanan iki kitapta ortaya atılan görüşlerden ve gerçekdışı bilgilerden rahatsız olduğunu; bu kitaplardaki görüşleri çürütmeye yöneldiğini belirtiyor. Bunlar, Amerikan Büyükelçisi Morgenthau ile Rusya Maslahatgüzarı A. Mandelstam'ın kitaplarıdır. İlki 'Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü' (I\lew York 1918), ikincisi 'Osmanlı İmparatorluğu'nun Yazgısı' (Paris 1917) başlığını taşımaktadır. İşin ilginç yanı, İngilizcesi 1990'da, Türkçesi 1991'de yayımlanan bir kitapta, Heath W. Lowry'nin 'Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü'nün Perde Arkası' başlıklı çalışmasında, Cemal Paşa'nın haklı olduğunu ortaya koyan bilgilerin yer almış olmasıdır. Kabacalı'nın deyişiyle, "Böylece, çok geç de olsa, Cemal Paşa'nın -özellikle Ermeni soykırımı konusunda- 'birtakım hayal ürünlerini sahiymiş ya da gerçekmiş gibi yayarak nefret üretmeye' yönelen Morgenthau'nun yazdıklarına öfkelenmekte haklı olduğu" belgeleniyor.

Cemal Paşa, 4.Ordu Komutanı ve Bahriye Nazırı iken Şam'da (sağda). Oğulları Ahmet Cemal, Mehmet Cemal ve eşiyle birlikte (altta).

me izni almak üzere Ankara'ya gönderdi. Orada Mustafa Kemal Paşa ile telgrafla ('makine başında', bizzat) görüşmek istiyordu. İki yaveriyle birlikte sonucu beklemeye başladı. Ve 21 Temmuz 1922 akşamı, Tiflis'in Büyük Petro Caddesi'nde iki yaveriyle birlikte öldürüldü...

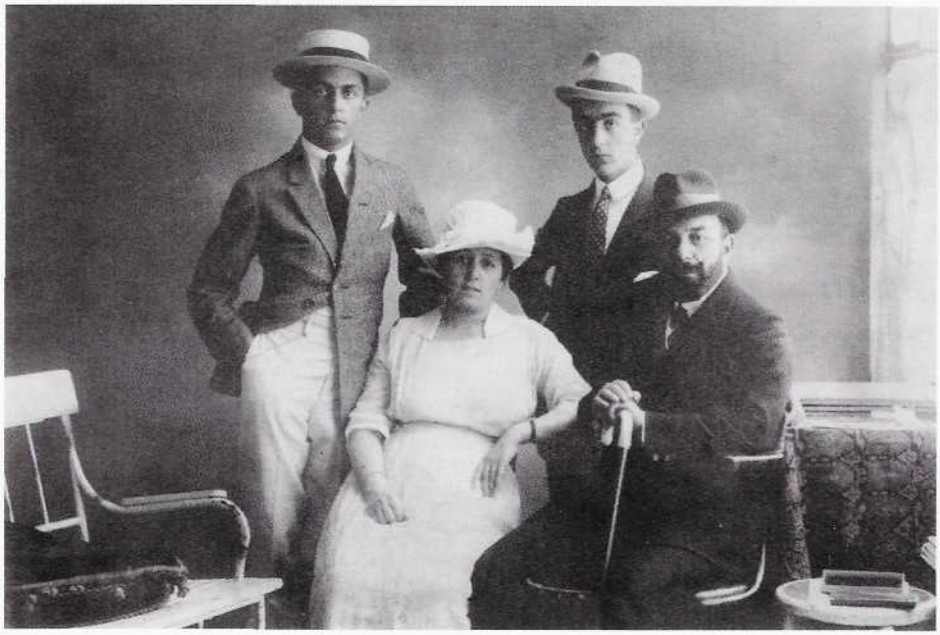
ÇELİŞEN ÇARKLAR ARASINDA

Şevket Süreyya Aydemir, önde gelen İttihatçıların Türkiye'den ayrıldıktan sonraki yaşamlarını, "Çelişen çarklar arasında yoğrulan, çileli, yönsüz, hedefsiz günler ve çabalar" olarak niteler.

İstanbul'dan ayrılırlarken Talât Paşa bir gerçeği dile getirmiş, "Bizim siyasi hayatımız bitmiştir" demişti. Ne var ki çok geçmeden Talât ve Cemal paşalar bir yandan eski 'Batılı düşmanları' İngiltere, Fransa, İtalya ve Sovyetlerle Türkiye adına ilişkiye geçme çabası içinde olmuşlar; bir yandan da Enver ve Cemal paşalar Türkistan'da, İran'da, Afganistan'da -hatta Hindistan'da!- ihtilaller çıkartmak için serüvenlere atılmışlardır.

Öte yandan Enver Paşa, Anadolu ile ilişkilerini koparmamak, Anadolu'ya geçerek İttihatçılar adına "Milli Mücadele'ye el koymak" için girişimlerde bulunmuştur.

Hatta, İttihatçıların Trabzon'dan Anadolu'ya geçmeleri önlenince Enver Paşa, Mustafa Kemal'e, "Bu çabalarınız sonuç vermeyecek, biz mutlaka geleceğiz" yolunda mektup yazacaktır. İttihatçılardan Küçük Talât (Muşkara), Halil (Kut) Paşa'ya mektubunda, Mustafa Kemal ve çevresini hedef alarak şöyle diyecektir: "Kardeşim, artık bu heriflere hiç merhamet yok. Tam manası ile bir inkılaba, kanlı bir inkılaba hazırlanalım."

MUSTAFA KEMAL'E GÜVEN

Cemal Paşa'nın mektupları incelendiğinde, onun da zaman zaman Enver Paşa'nın etkisinde kaldığı, ama Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşacağına inandığı ve -kendi inanışınca- bu yolda çalıştığı, hiçbir zaman Mustafa Kemal'i hedef alan girişimlere yönelmediği görülmektedir.

Mustafa Kemal Paşa, İttihat ve Terakki'nin adı geçen üç önderiyle zaman zaman yazışmış olmakla birlikte, 'Üç Paşalar'a, "Büyük Millet Meclisi Hükümeti namına hiçbir siyasi girişimde bulunmaya yetkili olmadıklarının tebliği"ni istemiş; onları Anadolu hareketinin dışında tutmaya özen göstermiştir.

Bu genel bakıştan sonra, Cemal Paşa'nın Kurtuluş Savaşı üzerine görüşlerini ve Mustafa Kemal Paşa ile ilişkilerini yansıtan alıntılara geçebiliriz.

Cemal Paşa, Moskova'ya ilk gidişinden bir hafta sonra Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı 3 Haziran 1920 tarihli mektupta şöyle diyor: "Sizden pek çok haberler aldım. Savaşımlarınızda ne büyük bir azim ve iman göstermekte olduğunuzu büyük övünçle öğrendim. Zaten sizden beklenen hareket de bu idi. Mustafa Kemal! Emin ol ki memleket kurtulacak ve bu kurtuluş yalnızca kahramanlığı ve esarete karşı nefreti her türlü şüpheden uzak olan Türk unsuruna senin telkin ettiğin vecd ve iman sayesinde olacağı için Mustafa Kemal namı doğu ve Türk mahlasları arasında en büyük bir mevkii işgal edecek!"

Cemal Paşa'nın Afganistan'dan, Kabil yakınındaki Biktut'tan yazdığı 29 Temmuz 1921

Cemal Paşa ve Enver Paşa bir arada (solda). Ölümünden bir yıl önce eşiyle Budapeşte'de (altta).

tarihli mektup, şu giriş paragrafiyla başlıyor: "Ben size bu mektubu yazdığım sıralarda siz kimbilir hangi dağ tepesindeki çadırınızda, masanızın üzerine açtığınız haritalarınızın üzerinde, muharebe hatlarından gelen raporların tetkiki ile muhtelif kollara yazılacak yazıların içeriğiyle ne hararetle meşgulsünüzdür. İlahi bir nurun kalbinizde yarattığı aydınlıkla milletin ruhundaki kahramanlık anıtını aydınlattınız. Şimdi bütün zindeliği ile ayağa kalkmış milletin başına geçtiniz. Dünyaya harikalar gösteriyorsunuz. Allah yolunuzu açık, kılıcınızı keskin etsin."

ENVER PAŞA SORUNU

Cemal Paşa, 12 Kasım 1921'de Moskova'dan Mustafa Kemal Paşaya gönderdiği telgrafta, Enver ve Halil paşaların Anadolu'ya geçme girişimlerini öğrendiğini, bu girişimlere engel olmak için bütün varlığıyla çalıştığını bildirmektedir. 16 Kasım 1921'de Moskova'dan yazdığı mektupta da Enver Paşa'nın Buhara'daki (Türk-Sovyet ilişkilerine zarar verebilecek nitelikteki) eylemlerini engellemeye çalıştığını belirtmekte; "Eğer hakikaten Enver Paşa'yı Buhara'dan geri alamazsam bütün bir buçuk senelik çalışmamı mahvetmiş olacağım" demektedir.

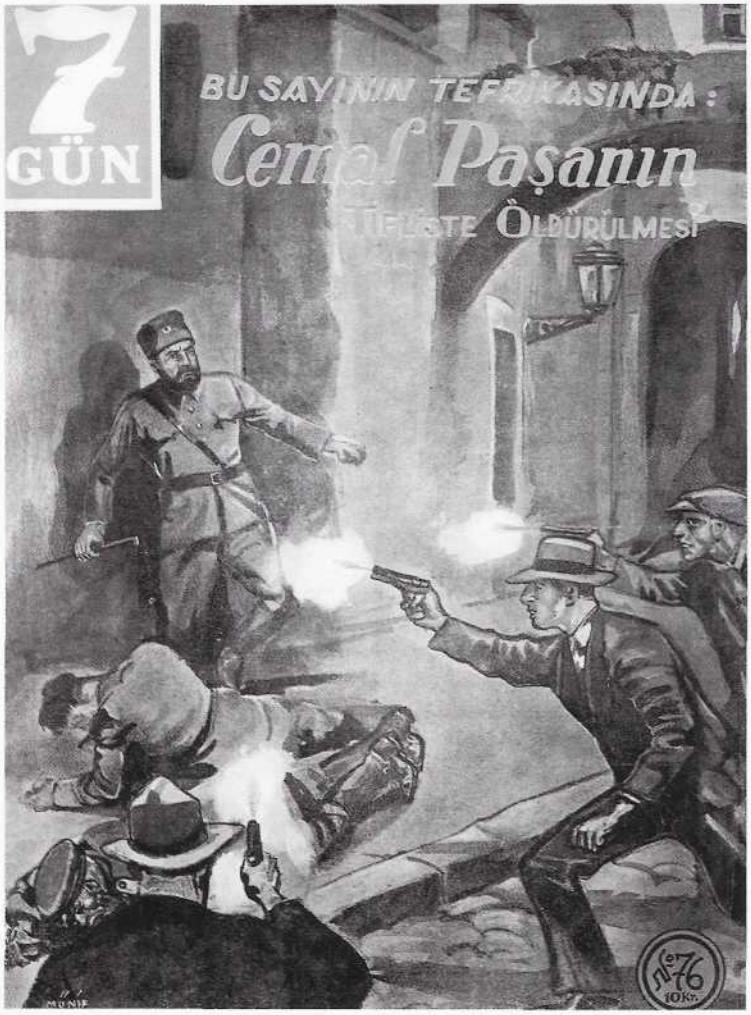
Cemal Paşa, sonraki mektuplarında da Enver Paşa'yı kınayacak; onun Buhara'daki girişimlerinin Anadolu ve İslam ülkeleri için zararlı olduğunu belirtecektir. Mustafa Kemal Paşa, Moskova Büyükelçisi Ali Fuad (Cebesoy) Paşa'ya 8 Kasım 1921 tarihli yazısında, "Cemal Paşa, şimdiye kadar dürüst hareket etti. Aynı tarzda devam ederse, kendisini takviye edeceğiz. Herhalde Enver vesaire ile alakasını kesmelidir. Bunları benim tarafımdan açıkça kendisine söyleyiniz" demektedir.

Bu arada Mustafa Kemal Paşa, Cemal Paşa'ya 2 Ocak 1922 tarihli mektubunda, onun Enver Paşayla ilgili görüşlerine açıkça karşı çıkıyor ve özetle şunları yazıyor: "Sen şöyle veya böyle

Mektuplar için kaynakça

Mustafa Kemal'in ve Cemal Paşa'nın bu sayfalarda sözü geçen, içlerinden alıntılar verilen mektupları, başlıca Türk Tarih Kurumu'ndaki Enver Paşa Arşivi, ATAŞE Atatürk Arşivi'nde yer almaktadır.

Ayrıca bu konuda şu yayınlara başvurulabilir: Hülya Baykal: "Milli Mücadele Yıllarında Mustafa Kemal Paşa ile Cemal Paşa Arasında Yazışmalar", Atatürk Araştırma Merkezi dergisi, s. 14, Mart 1989; Hüseyin Cahit Yalçın: "Tarihi Mektuplar", Tanin gazetesi, 1945; Ali Fuat Cebesoy: Moskova Hatıraları, İst. 1955; Kâzım Karabekir: İstiklal Harbimiz, İst. 1969; Kâzım Karabekir: İstiklal Harbimizde Enver Paşa ve İttihat ve Terakki Erkânı, İst. 1967; Şevket Süreyya Aydemir: Enver Paşa, C. III, İst. 1972; Harp Tarihi Vesikaları dergisi, s. 55.

22 Ağustos 1934 tarihli 'Yedi Gün' dergisinin kapağı: Münif Fehim'in çizgileriyle Cemal Paşa'nın Tiflis'te katli. Alttaki fotoğrafta ise Cemal Paşa, kız kardeşiyle 1919-20'lerde Stuttgart'ta.

hareket edersen Enver memlekete girer gibi tehditlerin manası yoktur. Ancak bu içerik ve zihniyet, gülünç sayılmaktan başka bir etki yaratmaz. Size arkadaşça verebileceğim öğütler şunlardır: Öncelikle, Türkiye halkının yönetim ve anlayış şekillerinde oluşmuş inkılabın niteliğini önemle inceleyiniz. Bu hususta aydınlanmak için her türlü araca ve yönteme başvurmak yararlıdır. Bu takdirde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve reisinin ve Heyet-i Vekile namındaki bakanlar kurulunun ve bunların millete karşı olan durumunu ve yetkilerini anlayacaksınız. İkincisi, memleket ve millet önünde mevki ve saygınlığın geri alınması için sakin ve boyun eğmiş ve herhalde acelesiz olumlu ve maddi çalışmalar yapmak zorunluğu vardır. Üçüncüsü, eylem ve hareketlerinizin isabetli olması için kesinlikle Ankara'nın sık sık talimat ve öğütlerine ihtiyaç duyulması zorunludur. Enver'in sözüyle hareketin ve hatta herhangi bir noktada onunla işbirliğinin güçlüklere ve tehlikeli durumlara yol açacağında hâlâ tereddüde yer yoktur."

Mustafa Kemal, -herhalde Cemal Paşa'yı darıltmak istemediği için- bu mektuba ilişik ikinci mektubunda, "Hareketlerinizde ve çalışmalarınızda birtakım serserilere kapılmadığınızı ve kapılmayacağınızı doğrulayan bilgileri memnuniyetle ediniyoruz" demektedir.

CEMAL PAŞA'NIN YANITLARI

Cemal **Paşa'nın** 11 Mart 1922'de Paris'ten yazdığı cevaptaki şu cümle önemlidir: "Bütün icraat ve girişimlerimde düşüncelerinize ve görüşlerinize tamamıyla katılırım."

24 Mart 1922 tarihli, yine Paris'ten yazdığı mektubun 'son söz'ü ise şöyledir: "Bütün ruhumla ve cismimle sizinle beraber çalışmaktan başka bir fikrim yok!"

Münih'ten 12 Nisan 1922'de yazdığı mektupta, Mustafa Kemal Paşa'nın 2 Ocak günlü mektubunda yazdıklarına değinerek onu haklı bulduğunu anlatıyor; "Sizinle ilişkim uzun süre kesintiye uğrarsa nasıl davranacağımı bilemem. Bu sebeple sizden ayda en az bir kez ayrıntılı mektuplar almalıyım" diyor.

Cemal Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı son mektup, 9 Temmuz 1922 tarihlidir. Bakü'den -on iki gün sonra öldürüleceği- Tiflis'e gelirken trende yazılmıştır. Bu mektubunda da Enver Paşa'nın yanlışlarından ve başarıya ulaşamayacağından söz etmektedir. Mustafa Kemal Paşa'dan, Afganistan'a gitmeden önce Kars'tan ya da Trabzon'dan 'makine başında' (telgrafla) görüşmek istemektedir. Mektubu, yaveri İsmet Bey aracılığıyla Ankara'ya göndermiştir.

Cemal Paşa Tiflis'te, Türkiye'ye girmesine izin verilmesini bekliyordu... Ne yazık ki alçakça bir cinayete kurban gitti.

Mustafa Kemal ve İttihatçı paşalar

Üç İttihatçı liderin en büyüğü olan Cemal Paşa, Talât ve Enver paşalara nasıl bakıyordu? Bu paşaların Mustafa Kemal'e ve Kurtuluş Savaşı'na ilişkin tutumları neydi?

ORHAN KOLOĞLU

İttihat ve Terakki'nin Paşavat'ı (paşaları) denince, Talât-Enver-Cemal üçlüsü akla gelir. 'Fırka'nın içinde, daha birçok 'paşa' var idiyse de Batı kaynakları, İttihat ve Terakki'nin 'triumvira'sından bahsedince, sadece bu üçlü anlaşılır.

İttihatçıların, Doktor Nâzım, Cavid Bey ve benzeri daha birçok önderi vardır. Ama bunlar daima küçümsenmişlerdir.

Biz bu yazı çerçevesinde, Talât-Enver-Cemal üçlüsünün, toplumun kaderini etkileyen kararlarda ne derece belirleyici olduklarını ortaya çıkarmak için, belirli karşılaştırmalar yapacağız.

Tabloyu tamamlamak için de bunların her birinin, İttihat ve Terakki kökenli olan ama daha 1909'da 'Paşavat'ın çizgisinden ayrılan Mustafa Kemal ve özellikle Kurtuluş Savaşı karşısındaki tutumlarını da belirleyici olarak kullanacağız.

1872'de doğan Ahmet Cemal Paşa, üç İttihatçı liderin en büyüğüdür. 1895'te 23 yaşındayken Erkanıharp (Kurmay) Yüzbaşı olarak fiilen orduda hizmete başlar. Enver 1902'de 21, Mustafa Kemal ise 1905'te 24 yaşındayken aynı rütbeye ulaşırlar.

Cemal, doğal olarak kademeleri daha önce aşmış ve bir tümenin kurmay başkanlığını yaptıktan sonra 1906'dan itibaren 'Rumeli Demiryolları Müfettişliği' gibi kilit noktalarda bulunmuştur. Bu yönetici niteliği nedeniyle, daha çok insanla temasta bulunmak ve örgütleme faaliyetlerini yürütmek olanağını bulmuştur. Ancak yine bu özelliği nedeniyle, ihtiyatlı davrandığı ve özgürlüklerle ilgili faaliyetlerinde, fazla ön plana çıkmamaya özen gösterdiği fark edilir.

Fazla konuşkan olmayan, hayli içe dönük yapıdaki Enver, örgütleyici olmaktan çok, eylemci yani 'komitacı' olarak dağlarda vuruşan yönüyle öne çıkar. Düşünce üretme safhasında, geri planda kalır. Hatta bireysel hayallerinin daha baskın olduğu söylenebilir. Saçındaki bir beyaz tutamın 'cihangirlik' anlamına geldiği inancı, daha okul sıralarında arkadaşlarınca biliniyordu.

Enver, Talât ve Cemal Paşa, Ayastefanos'da ki (Yeşilköy) 'Tayyare Meydanı'nda.

1908'de Meşrutiyet'in ilanını sağlayan eylemlerinin ardından dağdan şehre indiğinde, birdenbire 'Hürriyet Kahramanı' ilan edilmiş iki subaydan biridir ve 'her şeyi yapmış olan kişi' diye sunulmayı benimsemiştir.

Mustafa Kemal, Suriye'den döndükten sonra İttihat ve Terakki'nin içinde yer alır. Komitacılık faaliyetlerinde bulunmaz; buna karşılık Selanik'te kendi arkadaşlarıyla fikir üretmekten de geri durmaz. Bu dönemde örgütleyici de değildir.

Aralarındaki tek sivil, Talât Efendi'dir. Cemal'den iki yaş gençtir; ama siyasi faaliyetlere hepsinden önce dalmıştır. Daha 1895'te 20 yaşındayken tutuklanır. Posta ve Telgraf İdaresi'nde memur olması nedeniyle haber akışının içinde yer alır, dostluk kurma yeteneği nedeniyle ilişkilerini kolaylıkla geliştirir. İttihat ve Terakki'nin en iyi örgütçüsü olduğu daima kabul edilmiştir. Gizli toplantılar için, Macedonia Risorta mason locasını kullanmayı gerçekleştirmede ön planda rol oynar.

Meşrutiyet'in ilanından 1918 sonunda yenilginin kesinleşmesine kadarki sürede, İttihat ve Terakki'nin bu ünlü üçlüsünün üstlendikleri roller, bu temel kişilik yapılarıyla bağlantılıdır. Söz konusu 10 yıllık dönemi, 1913 yılı başıyla ayrılan iki bölümde ele almak, adet olmuştur.

Mustafa Kemal, Fırka'nın (İttihat ve Terakki) güvendiği bir üye olarak, yönetim mekanizmasının verdiği görevleri üstlenmiş, ancak asla ön plana çıkamamıştır. Bunu, askerlerin siyasete karışmamasını ilke edinmesi de zorlamıştır.

Hatta Mustafa Kemal, 'istenmeyen adam' durumuna düşmüş ve dışlanmıştır. Kendisi de 1919'a kadar, Fırka'yı reddetmemiş ancak siyasi ilişkilerini kesmiştir.

1913'ün Ocak ayındaki Babıali Baskını'na kadar, Fırka'nın 'sivil yönetimi'nde en etkili kişi Talât'tır. Dahiliye Nazırı olarak örgütlenmeyi şahsen yürütmüştür. Bu dönemdeki politikaların ve oluşumların baş sorumlusudur.

Enver, 'Hürriyet Kahramanı' olarak -komitacı eylemleriyle mukayese edilmeyecek- inanılmaz bir üne kavuşmasının hemen arkasından, Berlin'e askeri ataşe atanmak ve hanedana damat seçilmek suretiyle Fırka'nın başarısızlıklarından etkilenmeden ününe ün katar.

31 Mart Ayaklanması ya da İtalyanların Libya'ya saldırısında üstlendiği görevlerle Enver, hep 'kurtarıcı' olarak kenarda durur. Bu arada arkadaşlarına da açık-

Talât Paşa, Enver'le aynı kaderi paylaşmaktan başka bir şey yapamadı.

Mustafa Kemal, Enver ve Talât paşalar (üstte). Cemal Paşa Afganistan'da, Mevlana Ubeydullah İle birlikte (sağda).

lamadığı düşüncelerini Alman dostlarıyla da paylaşarak Birinci Dünya Savaşı sırasındaki panislamcı eylemlere zemin hazırlar. Cemal ise İmparatorluk topraklarının içinde sorunlu bölgelerde üstlendiği görevlerle, sözü dinlenen bir kişi olmaktan çıkmamakla birlikte, Fırka'yı doğrudan yönetmekten uzaklaşır. Üsküdar Muhafızlığı, Adana Valiliği, Bağdat Valiliği, Balkan Savaşı'nda Trakya'da bir cephe komutanlığı sırasında, genelde otoriter ve etkili bir yönetici olduğunu kanıtlar.

BİR DÖNEMEÇ: BABIALİ BASKINI

1913 yılının Ocak ayındaki Babıali Baskını'yla İttihat ve Terakki'nin askeri kanadının egemenliği başlar. Baskını şahsen Enver düzenler. Talât-Enver-Cemal triumvirası hükümetin içinde tam egemenliğini kurarken, Harbiye Nazırlığı ve Padişah'ın yerine Başkumandan Vekilliği'ni üstlenen Enver, her konuda son kararı veren kişi durumuna gelir. Birinci Dünya Savaşı'na katılmanın hükümetteki tek sorumlusu odur.

Aslında Kabine'deki birçok bakan hatta sadrazamla birlikte, Talât da savaşa girilmesine karşıydı. Ancak Enver'e karşı çıkmayı düşünmedi. 1917'de sadrazam olduğunda da Enver'le aynı kaderi paylaşmaya devam etmekten başka bir şey yapamadı.

Cemal'in durumu ise büsbütün karışıktır.

Osmanlı sularına sığındıktan sonra Rus limanlarını Osmanlı bayrağı altında bombalayarak devleti zorla savaşa sürükleyen iki Alman zırhlısı, 'Bahriye Nazırı' bulunduğuna göre, onun emri altında olmalıydı. Oysa eylemden Cemal Paşa'nın bilgisi bile olmamış, bombardımanı Enver'den haber almıştır.

Arkasından, Bahriye Nazırlığı devam etmek koşuluyla Cemal, Suriye'deki 4. Ordu Komutanlığı ve bölgedeki sivil yönetimin başına getirilir. Böylece İstanbul'dan uzaklaşmış ve temel konular üzerinde etkili olma olanağını kaybetmiştir.

Buna karşılık o dönemde, Filistin-Suriye-Lübnan bölgesinin kontrolde tutulması, ayrılıkçı Arap akımlarının etkisiz bırakılması büyük önem taşıyordu.

Mısır'ı kurtarmak ve ayaklandırmak için düzenlenen Kanal Seferi'nin (Süveyş Kanalı) başarısız kalmasından sadece onu sorumlu tutmak mümkün değildir.

1918 sonunda Mondros Ateşkesi ile Osmanlı devleti şartsız teslim olunca, Fırka'nın diğer ileri gelenleriyle birlikte Avrupa'ya kaçmaktan başka çıkar yol bulamaz İttihatçı paşalar.

Cemal Paşa, Kabil'de Afgan kıyafetiyle.

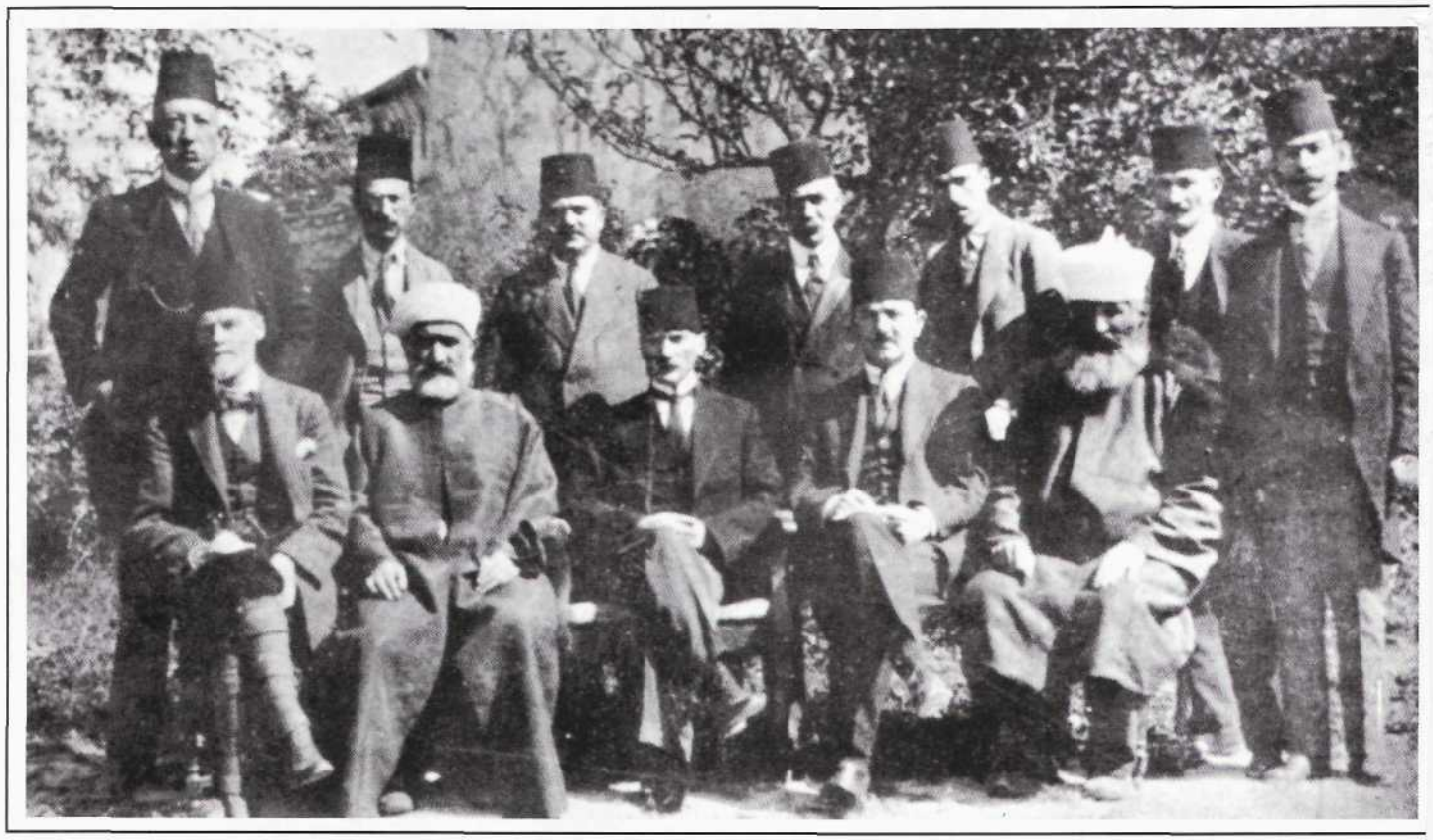
Enver Paşa'nın Bolşeviklerle ilişkisi, daha sonra onlara karşı eylem çabaları, dayanacağı bir askeri güç oluşturma arayışıydı. Sakarya Savaşı sırasında (Ağustos-Eylül 1921) Batum'a yerleşip Mustafa Kemal'in başarısızlığı durumunda Ankara hareketinin başına geçmeyi bile tasarladı. Ankara zaferi kazanınca, umutsuzlukla Orta Asya'ya yöneldi. Çok aşağılayıcı durumlarla karşılaşınca, Bolşevik kurşunlarının üzerine atını koşturarak adeta intihar etti.

Talât, siyasi temaslarını Ankara'nın yararı için kullanmaya hazır olduğunu saklamamıştır. Artık yönlendirici olma yeteneğini kaybettiğini kabul ediyordu.

Cemal Paşa ise, önce Almanya'ya, sonra Rusya üzerinden Afganistan'a geçti. Başarısız kalmış 'cihad' eylemini devam ettirip Hindistan'daki İngilizleri zora sokmak istiyordu. ■

Suphi el Omari'nin anılarında Cemal Paşa

Cemal Paşa'nın Suriye ve Lübnan'daki 4 yıllık komutanlığı dönemindeki davranışları, kendisinin gösteriş meraklısı, övgülere dayanamayan biri olarak sunulmasına zemin hazırlamıştır. 0 kadar ki, 'kendi krallığını kurma tutkusu' içinde olduğunu iddia edenler bile çıkmıştır. 0 sırada Osmanlı ordusunda teğmen olarak bulunan ve firar edip Hicaz'da ayaklanan Şerif Hüseyin'in birliklerine katılan Arap kökenli Suphi el Omari anılarında (Lavrens'i Nasıl Tanıdım, s.118-120), bu hayali iyice genişletir. Ona göre Cemal Paşa, Irak-Suriye-Filistin-Arabistan-Kilikya-Kürdistan'ı kapsayacak bir krallık için Rusya ile anlaşmıştır. "Çünkü," diyor yazar, "İstanbul'da kilerin Almanlarla işbirliğine karşıydı". Bu tür fantezileri ciddiye almak mümkün değildir. Aslında savaş koşullarında Arap ayrılıkçıların eylemlerinin tehlikeli bir düzeye varmasını engellemek için, Cemal Paşa'nın özel bir davranış içinde bulunması kaçınılmazdı. Belki bazı abartmaları olmuştur, ancak bunda, çevresindeki kimi ayrılıkçı, kimi Osmanlı'ya bağlı Arap ileri gelenlerinin davranışlarının etkisi de vardır. Bunların bazısı içtenlikle, diğerleri de Fransız ve İngilizlerle işbirlikleri anlaşılmasın diye, Cemal Paşa'yı öven kasideler bile yazıyorlardı.

ABD'li gazeteci Browne'ın izlenimleriyle

Amerikan mandası nasıl püskürtüldü?

1919 Eylül'ünde Sivas Kongresi'ni izleyen ABD'li gazeteci Browne, Chicago Daily News'a şu satırları yazıyordu: "Bütün Anadolu, haksızlık karşısında alevlenmiş durumda."

"Ak koyunla kara koyunun
geçitte belli olduğu günlerdi o günler.
Ve İstanbul'dan gelen bazı zevat
sapsarı yılgınlıklanyla beraber
ve ihanetleriyle birlikte
bir de Amerikan gazeteci getirmiştiler.
Ve Erzurumlulardan ve Sivaslılardan ve Türk milletinden çok
işbu Mister Bravn'a güveniyorlardı."
(Nazım Hikmet, Kuvayı Milliye Destanı)

SAFA TEKELI

1919 Eylül'ünde, "Milli sınırlar içinde bulunan vatan parçaları bütündür; birbirinden ayrılamaz. Manda ve himaye kabul edilemez" kararlarının alındığı Sivas Kongresi (4-11 Eylül), uzun süren Amerikan mandası tartışmalarına da sahne

olur. Manda yanlılarının ve dolayısıyla Amerikan mandasının püskürtüldüğü Sivas Kongresi'ndeki bu tartışmalarda, bir de Amerikalı gazetecinin adı geçer: Edgar Louis Browne.

Chicago Daily News gazetesi muhabiri Browne'm, Sivas Kongresi'ne gönderilmesine Halide Edib (Adıvar) ön ayak olur. Halide Edib, Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı 10 Ağustos 1919 tarihli mektubunda (Nutuk'ta da yer alır), Sivas Kongresi toplanıncaya değin, "Amerikan komisyonunu alıkoymaya çalıştıklarını" bildirir.

Halide Edib'in sözünü ettiği komisyon, başkanları Henry Churchill King ve Charles R. Crane'in adlarıyla 'King-Crane' diye anılan 'Türkiye Mandaları için Müttefiklerarası Komisyon'dur.

Komisyon üyeleri 3 Haziran 1919'da İstanbul'a gelip Ağustos sonuna kadar çeşitli görüşmeler yaparlar. 31 Ağustos 1919 günlü The New York Times'da yer alan haberde, Paris Barış Konferansı'na katılan komisyon üyesi C. R. Crane'in, "Aklı başında olan bütün Türkler de, sorunlarına en iyi çözüm yolu olarak ABD mandasını görüyorlar" dediği belirtilir.

HALİDE EDİB'İN GİRİŞİMİ

Halide Edib, sözü edilen mektubunda Mustafa Kemal'e, "Kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeyi bile belki başarabileceğiz" diye yazar. Edgar Louis Browne da, King-Crane Komisyonu'nun başkanlarından C. R. Crane tarafından bu işe 'memur edilir'.

Haydarpaşa'dan 20 Ağustos 1919 sabahı trene binerek Eskişehir'e hareket eden C. R. Crane'in özel temsilcisi E. L. Browne, daha önce Halide Edib ile görüşür, yolculuğunun ana hatlarını onunla birlikte belirler. Halide Edib, Kuvayı Milliye'den gereken onayı almıştır; parola ve rehber gibi konularda Browne'a yardımcı olur. Browne'a, kurşun kalemle bir ok işareti çizilen ve ortasından yırtılan bir kağıdın yarısı ile parola verilir.

PAROLALI BULUŞMA

Eskişehir'e doğru 2 saat yol aldıktan sonra, Browne'ın kompartımanına, biri çok şık Çerkez giysili, tabancalı ve hançerli iki kişi girer ve Browne'a işaretli kağıdı gösterirler. Browne, gece ulaştığı Eskişehir'den, Ankara'ya gidecek trene yerleştirilir ve 12 saatlik bir yolculuktan sonra Ankara'ya ulaşır.

Bro\vne'ı istasyonda iki İngiliz subayı karşılar ve kendilerinin konuğu olmasını isterler. Ancak Ali Fuat Paşa'nın (Cebesoy) komutasındaki 20'nci Kolordu'ya mensup 25 Türk askeriyle 2 subayın geldiğini gören İngilizler, oradan uzaklaşırlar.

Ali Fuat Paşa, Browne'ı konuk eder, Sarıkışla'da bir yemekli toplantı düzenler. Yemekte Ali Fuat Paşa, Browne'ın sorularını yanıtlar. Browne'ın, "Milli mukavemetin gayesi nedir?" sorusuna Ali Fuat Paşa'nın yanıtı, "Vatanın kurtuluşu" şeklindedir.

Bu kez Browne, " Kolordunu-

Browne kimdir?

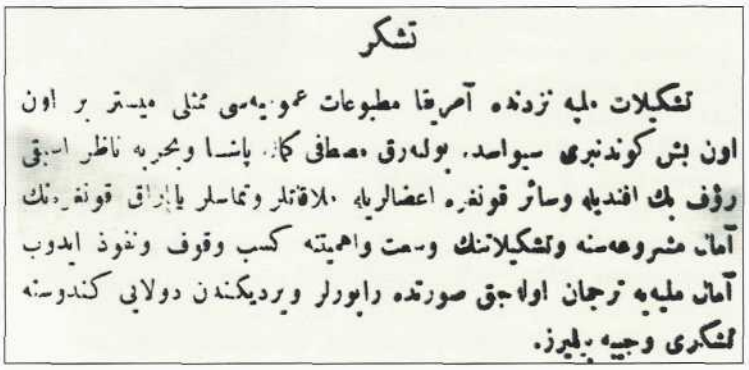

20 Ekim 1891'de Massachusettes Lynn'de doğan E. L. Browne, 1910-1912 arasında Amerika Deniz Akademisi'nde okudu. Browne daha sonra Chicago Daily News, New York Globe ve Philedelphia Bulletin'în savaş muhabiri olarak, Çanakkale, Suvla Körfezi (Mısır), Hindistan, Mezopotamya ve Makedonya'da bulundu. 1917'de Rusya'ya giden Browne, 1918 Temmuz'una değin Sovyet Devrimi'ni izledi. 1918 Temmuz'undan Aralık ayına dek Amerikan yedek deniz kuvvetlerinde görev yaptı. Ayrıca "Amerikan ordusunda faal hizmette ve Milli Müdafaa Askeri İstihbarat Bölümü'nün Sovyet Rusya Şubesi'nde Yarbay olarak (1942-1944)..." çalıştı. 1951 yılında ölen Browne, Türk ordusunun İzmir'e girmesinden 13 gün sonra 22 Eylül 1919'da, arkadaşı 'Lacy'e gönderdiği mektubunda, "Oh ne mutlu; İzmir'den gelen haberler, beni ne kadar mutlu ediyor. Her günün gelişmeleri, omuzlarımdan yılların yükünü alıyor" diye yazıyordu.

Sol sayfada, Sivas Kongresi sırasında çekilmiş ilk fotoğraflardan biri görülüyor: Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat'ın 'Son Çağ' dergisindeki (1963, nr.14) yazısında belirtildiğine göre, fotoğrafın orijinali Stanford Üniversitesi Hoover Kütüphanesinde bulunuyor. Fotoğrafta; oturanlar, soldan sağa, Ahmet Rüstem Bey, Hoca Raif Efendi, Mustafa Kemal, Rauf Bey, Şeyh Fevzi Efendi. Arka sırada, Bekir Sami Bey, İbrahim Süreyya Bey ve Hüsrev Sami Bey yer alıyor. Arka sırada sağdan birinci Kara Vasıf Bey, ikinci de Mazhar Müfit Bey'dir. Aradaki iki kişinin kimliği belirsizdir. Altta, ABD'li gazeteci Browne Sivas'ta: Profesör F. Latimer'in 'Son Çağ' dergisinde (1965, nr.19) yer alan yazısının yanı sıra yayımlanmış ve E. L. Browne'ı Sivas'ta gösteren temsili bir illüstrasyon.

ABD'li Profesör F. Latimer'in yaptığı araştırmalar, Edgar Louis Browne'ın 'Türkiye 1919' başlıklı dosyasını ortaya çıkarmıştır. Dosyada, Sivas Kongresi'nden sonra kentte yayımlanan 'İradei Milliye' gazetesinin (17 Eylül 1919, numara 2) arka sayfasında yer almış 'Teşekkür' başlıklı şu yazı da bulunmaktadır: "Teşkilatı Milliye nezdinde Amerika matbuatı umumiyesi mümessili Mister Bravun, 15 günden beri Sivas'ta bulunarak, Mustafa Kemal Paşa ve Bahriye Nazırı esbakı Rauf beyefendilerle vesair kongre azalarıyla mülakatlar ve temaslar yaparak kongrenin amal-i meşruasına ve teşkilatının vüs'at ve ehemmiyetine kesbi vukuf ve nüfuz edip amal-i milliyeye tercüman olacak surette raporlar verdiğinden dolayı kendisine teşekkür ederiz."

تشكر

تشكيلات ملیه نزدنده آمریقا مطبوعات عمومیه‌سی ممثلی میستر بر اون
اون بش کوندنبری سیواسده بوله‌رق مصطفی کمال پاشا وبحریه ناظر اسبق
رؤف بك افندیلر وسائر قوننره اعضالریله ملاقاتلر وتماسلر یاپارق قونغره‌نك
آمال مشروعه‌سنه وتشکیلاتنك وسعت واهمیته کسب وقوف ونفوذ ایدوب
آمال ملیه‌یه ترجمان اولاجق صورتده راپورلر ویردیکندن دولایی کندوسنه
تشکری وجیه بلیرز.

zun kontrolü altında bulunan bölgede İngilizler bir işgal teşebbüsüne girişirlerse tedbirleriniz ne olacaktır?" diye sıkıştırmaya çalışır Paşa'yı.

"Böyle bir teşebbüse girişeceklerini sanmıyorum" diyen Ali Fuat Paşa, Browne'ın "Ya girişirlerse?" sorusunu da, "O zaman kendileri zararlı çıkacaklardır" diye yanıtlar.

AT SIRTINDA 10 GÜN

At sırtında 10 günlük yolculuktan sonra Sivas'a ulaşan Browne'ın haberleri, Chicago Daily News'da, 7 Ağustos 1919'dan başlayarak 'Özel muhabirimiz Louis Edgar Browne'dan anonsuyla yer almaya başlar.

Browne, Konya mahreçli ve 1 Eylül 1919 tarihli haberinde şunları yazar: "Bütün Anadolu haksızlık karşısında alevlenmiş durumda. Hükümet, Müslüman halkı sessizce teslim olmaya zorluyor. Kurul, -yani Mustafa Kemal tarafından sevk edilen milliyetçiler- Hükümet'in ya müzakere yoluyla Yunanlıların memleketten gitmelerini sağlamasını yahut da memleketi savaşa götürmesini istiyor."

Browne'm bundan sonraki 4 Eylül tarihli haberi, 'Ankara, Asya Türkiyesi' mahrecini taşımaktadır ve şöyle başlar: "Yarın Sivas'ta toplanacak olan Müdafaa-ı Hukuk Kongresi, Padişah ve tahtını korumak istiyor; fakat eğer Padişah milletin isteğini dinlemezse Kongre bunun sonuçlarından mesuliyet kabul etmeyecektir."

Uzun süren Amerikan mandası tartışmalarına sahne olan Sivas Kongresi'nde, Amerikalı gazeteci Edgar Louis Browne'ı 'kozları' olarak gören manda yanlılarının bu niyetini, Mustafa Kemal Paşa boşa çıkarır.

MUSTAFA KEMAL'İN İZLENİMİ

Browne, Sivas'a 2 Eylül 1919'da gelmiş, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, Kongre üyeleriyle görüşmeler yapmıştır. Mustafa Kemal, onu Nutuk'ta, "Karşısındakini kolayca anlayan çok akıllı bir genç" olarak tanıtır.

Lord Kinross, Mustafa Kemal ile Browne arasında geçen gizli konuşmaları anlatırken, Mustafa Kemal'in Browne'ı iyi karşıladığını ve bir dizi konuşma sırasında, 'manda' sözcüğü yerine, "Türk onuruna daha uygun düşen" Amerikan yardımı (Amerikan müzahereti) deyimini kullandığını yazar. Mustafa Kemal'e göre, bu yardım da "siyasal" değil, "toplumsal ve ekonomik" bir nitelik taşımalıydı. Browne'ın, Sivas Kongresi'nin Amerika'yı bu biçimde bir mandayı kabule çağıran bir karar alıp almayacağı sorusuna Mustafa Kemal, "Evet" karşılığını verir. "Ancak" der Browne'a, " Siz de bana, böyle bir şey istenecek olursa, Amerika'nın bunu kabul edeceğine dair garanti vermelisiniz."

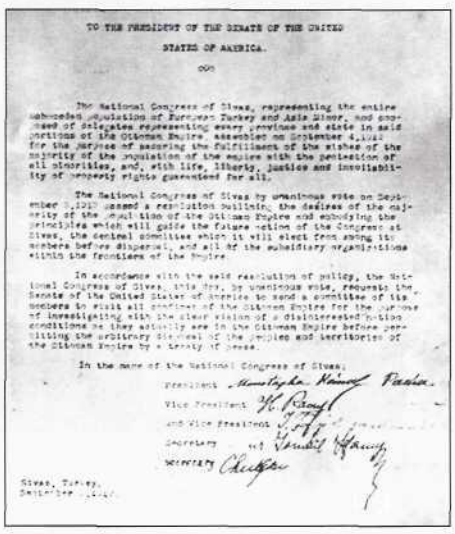
MÜTTEFİKLERİN SANSÜRÜ

Browne'ın, ülkesinin bunu kabul edeceğine güvenmediğini söylemesi üzerine Mustafa Kemal, elinde böyle bir garanti olmadan, Türkiye'nin bir yabancı yardımı istediğini açıklamak sorumluluğunu üzerine alamayacağını bildirir.

20 Eylül'e değin Sivas'ta bulunan Browne'ın, Chicago Daily News'da, 5 Eylül dahil, 13 Ekim'e kadar, herhangi bir haberi yer almaz. Browne, Paris'e gidip, Charles R. Crane'e raporunu sunar ve Chicago Daily News'a haberlerini buradan ulaştırmaya başlar. 13 Ekim'e kadar 39 gün boyunca haber gönderemeyişini de Müttefiklerin sansürüyle açıklar. Bu durumu, "Harp içinde rastladığı en insafsız sansür" olarak nitelendirir.

BROWNE KOZU

4 Eylül 1919'da başlayan Sivas Kongresi'nde 'manda konusu' 8 Eylül saat 14.30'daki

TO THE PRESIDENT OF THE SENATE OF THE UNITED
STATES OF AMERICA.

Sivas Kongresi'ndeki manda tartışmaları sırasında, Amerikan Kongresi'ne yazılan mektubun bir nüshası, Prof. Latimer'in araştırmaları sonucu, Browne'ın eşyası arasında bulunur.

dördüncü toplantıda, 25 kadar üyenin imzaladığı bir 'muhtıra' ile gündeme gelir ve birçok üye söz alır.

Başkanlık kürsüsünde bulunan Mustafa Kemal, delegelere söz vermeden önce, mandacıların 'Browne kozunu' etkisiz kılan kısa bir konuşma yapar.

Mustafa Kemal, kongreye sunulan raporda, Browne'm 'elli bin kişilik bir işçi ordusu getireceğini söylediğinin' belirtildiğine işaret ederek, aslında Browne'm 'yetkisiz' olduğunu vurgular ve Kongre delegelerine şöyle seslenir: "Efendiler, Mr. Browne, 'Ben hiçbir sıfatı resmiye ile görüşmüyorum, tamamiyle hususi bir surette görüşüyorum' diyor ve hatta Amerika'nın mandayı kabul edeceğini değil, belki etmiyeceğini söylüyor! Onun için sözleri Amerika namına değil, kendi namınadır; bu hususu nazarı dikkate almalıdır. Fazla olarak Mr. Browne'ın ifadesine nazaran mandanın ne olduğunu kendisi de bilmiyor: 'Manda, sız ne derseniz odur!' diyor..."

Browne'ın kaleminden Kongre

Yaşadıklarını ve bazı belgeleri, Türkiye 1919' başlıklı dosyada toplayan Browne'ın haberleri, Chicago Daily News'da seri yazılar biçiminde yer alır. Browne bu yazılarında, Sivas'a nasıl gittiğini, ortamı ve tanık olduğu olayları anlatır: "Küçük Asya'da durumu tetkik için gönderilen Amerikalı Komisyon üyesi Charles R. Crane, Sivas Kongresi'ne delege olarak iştirake davet edildi; fakat kafi zamanı yoktu, onun yerine ben gittim... Kongre'nin vardığı kararları Dahiliye Nazırı'na telgrafla haber verdikleri zaman, Nazır bunları Padişah'a bildirmeyi reddetti ve Mustafa Kemal ile Hüseyin Rauf'a (Orbay), 'Hainler ve caniler' diye hitap etti. Bunun üzerine onlar da, Dahiliye Nazırı'na, 'İngilizler'e birkaç meteliğe satılmış ucuz balık' diye hitap ederek cevap verdiler. Bunun üzerine Mustafa Kemal, telgrafhanede, benim de hazır bulunduğum bir genel kurul topladı. Rauf Bey, bütün konuşmaları bana tercüme etti. Mustafa Kemal derhal zecri hareketlerin lazım olduğunu söyleyince pek sevindi. Bununla beraber Mustafa Kemal, Anadolu'nun desteği olmadan harekete geçmeyi reddetti... 0 akşam şahit olduğum kadar verimli bir haberleşme, asla işitmedim. Yarım saat içinde Erzurum, Erzincan, Musul, Diyarbakır, Samsun, Trabzon, Ankara, Malatya, Harput, Konya ve Bursa telgrafla Sivas'a bağlandı. Hattın bir başında Mustafa Kemal, diğer başında da bu şehir ve vilayetlerin askeri komutanları ve mülki amirleri yer almışlardı. Bütün durum olduğu gibi izah edildi. Bir tek istisna (Konya) ile Anadolu, Mustafa Kemal'e kendi kararlarıyla hareket etmesi ve sonuna kadar işi götürmesi için talimat verdi."

Sivas Kongresi'nden bir gece önce: Mustafa Kemal, Hüseyin Rauf(Orbay) Bey ve Ali Fuat (Cebesoy) Paşa ile birlikte, çalışma masasında.

AMERİKA'YA MEKTUP

Browne kozları, daha toplantının başında etkisiz kılınan mandacılar, tartışmaları uzatırlar. Görüşmeler 9 Eylül günü de sürer ve Hüseyin Rauf Bey'in (Orbay) "Amerikan Kongresi'ne mektup gönderilerek, bir heyet çağrılması" önerisinin kabul edilmesiyle sonuçlanır.

Mustafa Kemal, bu mektuba önem vermez; manda tartışmalarının bitirilmesi ve Sivas Kongresi'nde tam bağımsızlığa doğru adımların bir an önce atılması için, bu gelişmeyi "ortalama bir çözüm yolu" olarak görür. Heyecanlı manda tartışmalarının yaşandığı 8 Eylül akşamı Mustafa Kemal Paşa'nın odasında yapılan toplantıda, Askeri Tıp öğrencisi Hikmet adlı genç, şöyle konuşur:

"Paşam, delegesi bulunduğum Tıbbiyeliler, beni buraya bağımsızlık davamızı başarmak yolundaki çalışmaya katılmak üzere gönderdiler. Mandayı kabul edemem. Eğer kabul edecek olanlar varsa; bunları her kim olursa olsun, şiddetle reddeder ve kınarız..."

Mustafa Kemal'in bu sözlere yanıtı kesin ve kıvançlıydı: "Evlat, gönlünü rahat tut. Gençlikle övünüyorum ve gençliğe güveniyorum. Biz, azınlıkta kalsak dahi mandayı kabul etmeyeceğiz. Parolamız tektir ve değişmez: Ya istiklal, ya ölüm..."

'Almanya yenilmez' efsanesinin sonu

Stalingrad

İkinci Dünya Savaşı'nda Stalingrad, bir dönüm noktasıdır. Alman ordusu Stalingrad saldırısına kadar, hiç yenilmemiştir. O günden sonra ise hiç zafer kazanamayacaktır. Stalingrad'ı anlatan 'Kapıdaki Düşman' filminin ardından, 13 Eylül 1942'deki Alman saldırısının yıldönümünde, işte size Stalingrad'ın öyküsü...

M. TANJU AKAD

Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından dünyanın her yerinde Stalin'in heykelleri de alaşağı edilir, kitapları çöpe atılırken, Paris'teki Stalingrad Sokağı'nın adını kimse değiştirmedi. Çünkü bu sokağın adı, 1942'nın soğuk ve karanlık kış günlerinde, Alman yenilgisinin ilk somut işareti olarak tüm dünyada özgür insanlara umut vermiş; faşizmin yıkılacağını isbatlayan bir simge olmuştu.

Halbuki Stalingrad bir cehennemdi ve bu cehenneme neden olan da kendisine saldırıncaya kadar Hitler'e her türlü kolaylığı sağlayan Stalin'den başkası değildi!

Nitekim Stalin öldükten hemen sonra, kentin adı Volgograd'a çevrildi, eski adı tarih kitaplarının dışında sadece Paris'teki sokak tabelasında ve sayıları giderek azalan gazilerin anılarında kaldı.

2 Şubat 1943: Yıkıntılar arasında zafer anı; Stalingrad Alman işgalinden kurtarılıyor.

Stalingrad, 1942 yılında, Sovyetler Birliği'nin sanayileşmesine kurban edilen emekçi halkın çile çektiği bir taşra kentiydi. Bozkırın ortasından akan Volga (İdil) nehrinin batı kıyısında yükselen bir dizi fabrika bacasının çevresindeki idari binalar zevksiz, lojmanlar ise konforsuzdu.

Klasik bir kent yapısına sahip değildi Stalingrad; ne bir tarihi vardı ne de bir kent merkezi. Volga'ya yapışmış bir şerit gibi, kuzeyden güneye uzanıyordu.

Bir yıldır süren savaşların getirdiği sıkıntılar artmış; ama düşman 1941 kışında Moskova önlerinde durdurulmuştu.

Bakalım bu yıl ne olacaktı?..

Almanlar harita üzerine eğilmişler, yeni planlar yapıyorlardı. Moskova sonrasında, geniş bir general kıyımı yaşanmış; zırhlı birliklerin büyük liderleri olan Guderian ve Hoeppner gibi insiyatifli olanlar; Leeb ile Rundstedt gibi şahsiyetli ordu komutanları ya kızağa çekilmiş ya da emekli edilmişti. Ordu başkomutanı Mareşal Brauchitsch'e de yol verilmiş ve yerine eski bir onbaşı atanmıştı.

Kendi kendisini bu göreve atayan 'onbaşı' Adolf Hitler'den başkası değildi!

Wehrmacht'ın yeni başkomutanı, artık kimsenin planlarına karışmasına izin vermeyecek ve her ulustan milyonlarca genç, onun hayallerinin kurbanı olacaktı. Öte yandan askerliğin gereklerini yapmaya çalışan generalleriyle arasındaki gizli çekişme de hiç bitmeyecekti. Hitler sıkıntılıydı; çünkü generaller olmadan savaşı yürütememekte, onlarla birlikte 'oynamaktan' kurtulamamaktaydı.

Savaşın en zor kışı: Kızılordu askerleri, Alman işgali altındaki kenti sokak sokak yeniden ele geçiriyorlar.

HİTLER'İN HEDEFİ KAFKASYA

Moskova yolundaki kayıpları nedeniyle Hitler o yıl, sadece tek cephede hücum edebilir. Seçtiği hedef Rusların petrol kaynağı olan Kafkaslar'dır. Hitler doğrudan buraya ilerlemek isterken yeni Genelkurmay Başkanı Halder, Volga üzerindeki Stalingrad'da bir dayanak noktası kurmayı düşünür.

Bu sırada Rusların beceriksiz 'ilkbahar taarruzu' Almanlara büyük bir avantaj sağlar. Dengesi bozulan hasımlarının güneyinden hızla ilerleyen Almanlar, Kafkaslar'a sokulurlar.

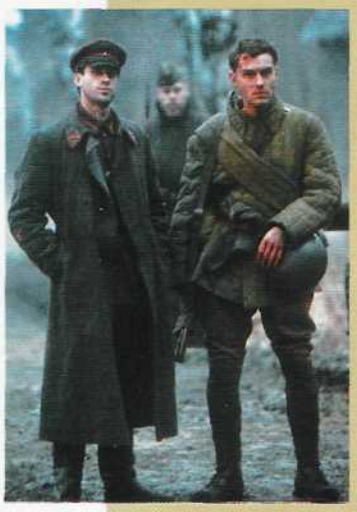
Ağustos'a kadar Almanlar istedikleri an Stalingrad'ı alabilirlerdi. Fakat gözü Kafkasya'dan başka bir şey görmeyen Hitler, Volga üzerindeki 4. Zırhlı Ordu'nun büyük kısmını Kafkasya'ya, 1. Zırhlı Ordu'nun desteğine gönderince, Ruslar bu cepheyi takviye edebildiler.

Almanlar Stalingrad önünde duraklayınca, hasmının adını taşıyan kent, Hitler'in gözünde birdenbire, sonsuz yatırıma değen bir prestij meselesi haline geldi. Diğer yandan Ruslar da aynı tutuma girerek liderlerinin

Savaş filmleri ve 'Kapıdaki Düşman'

İyi bir film için önce elde 1yi bir konu' olması gerekir. İkinci Dünya Savaşı konu avcıları için hiç bitmeyecek bir araştırma sahasıdır.

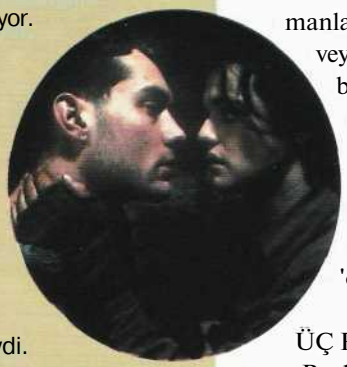

Dünyanın dört bucağında sayısız olağanüstü olay yaşanmıştır. Nitekim son bir yıl içinde U-572 ve Pearl Harbor'un yanı sıra 'Kapıdaki Düşman' gerçek bir konudan alınan üçüncü önemli savaş filmi oldu.

Filme esas alınan konu, tamamen gerçektir. Urallar'dan gelen kurt avcısı keskin nişancı genç, sevgilisi ve onu vurmak için Zossen'deki piyade okulundan gelen keskin nişancılık uzmanı 'Alman Binbaşı' tarihte yer almıştır. Sadece 'Kızıl Komiser'in son sahnede yaptığı dramatik jest, senaryo yazarının bir katkısıdır ki, bunun da bir filmin 'olmazsa olmaz unsuru' dramatik kurgu için, bir 'film icabı' olduğunu söylemeye gerek yok.

Yönetmen, 'Kapıdaki Düşman'a, Spielberg'in 'Er Ryan'ı Kurtarmak' filmindeki gibi şoke edici sahnelerle giriş yapmak istemiş. Spielberg'in ustalığına ulaşamamakla birlikte, konuya hızlı bir girişi sağlıyor.

Kızıl komiserlerin askerleri ölüme itmeleri ise Rusya'da ve başka ülkelerde birçok örneği olan, adeta Birinci Dünya Savaşı'na ait bir olay. Fakat Birinci Dünya Savaşı'nın dehşeti İkinci Dünya Savaşı'nda, batı cephesinde değil, Rus cephelerinde yaşandı.

Savaş filmi yapmak zordur. Bu nedenle iyi savaş filmleri nadirdir. 1950 ve 60'larda, Amerikan M-47 tanklarıyla yapılmış savaş filmlerini izlemenin ıstırabını az çekmedik! 'Battle of Britain' filmi iyiydi. Çünkü İspanya'nın 1970'e kadar kullandığı gerçek Heinkel'ler ve müzelerden toplanan Hurricane'lerle çekilmişti. Ne var ki bilgisayarlar şimdi son derece pahalı olan set masraflarını azaltıyor. 'Gladyatör' filmindeki çok etkileyici savaş ve arena sahneleri de bu filmin Oscar'ları toplamasında az pay sahibi sayılmaz! 'Kapıdaki Düşman' filminde de Stuka'ların dalışları ve Volga mavnalarını bombalamaları, bilgisayarla yapılmış. Ama yine de kuyruğuna Swastika konmuş uyduruk bir uçak yerine Stuka görmek, daha iyi!

adını korumak için and içtiler.

BOĞAZ BOĞAZA SAVAŞ

Böylece iki totaliter dev, Stalingrad siperlerinde boğaz boğaza kapıştılar. Hitler, Paulus komutasındaki yaklaşık 320 bin kişilik 6. Ordu'yu bu işe memur ederken Stalin de çekilme yanlısı olan 62. Ordu Komutanı Lopotin'i görevden alıp yerine Çuykov'u, cephenin politik komiserliğine de Nikita Kruşçev'i getirdi. Her iki taraf da sonuna kadar savaşacaktı.

Stalingrad ancak Verdun Savaşı ile kıyaslanabilir. Alman savaş makinası kentin kenar mahallelerini ele geçirip ilerledi. Ruslar her evi, her binayı bir mevzi haline getirip el bombası ve küreklerle savaştılar. Düşmanlar çoğu kez tek bir oda veya duvar ile ayrılıyorlar, birbirlerinin konuşmalarını duyuyorlardı.

Almanlar iki ay savaştıktan sonra kentin onda dokuzunu ele geçirdiler. Ama işte, o son 'onda bir' direndi.

ÜÇ PAROLA

Ruslar her gece Volga'nın karşı kıyısından motorlarla takviye getiriyorlar, yaralıları Alman ateşinden korunmuş olan dik yarlara oydukları mağaralardan geriye taşıyorlardı.

Direniş hattı bir bütün oluşturmuyor, Eylül ayında sadece istasyon ve iskele yakınlarındaki birkaç askeri birliğin kalıntılarıyla kuzeydeki bazı fabrikalarda ve işçi mahallerinde direniş sürdürülüyordu.

'Kızıl Barikat' ve 'Kızıl Ekim' gibi adlar verilen bu direniş noktalarında, büyük kayıp veriliyordu. Stalin bir deniz piyade tugayı ile bir zırhlı tugay göndererek çok kritik bir anda direnişi pekiştirdi.

Stalingrad'a giden askerlere üç parola aşılanmaktaydı:

- Her asker bir kaledir.

'Kızıl Ekim' fabrikası Stalingrad kuşatmasında bir 'efsane'dir: Almanlar, 1942 başında Hitler'e yeni yıl hediyesi olarak zapt etmek istedikleri fabrikayı bir türlü ele geçiremezler.

- Volga'dan sonra çekilecek yer kalmamıştır.
- Ya savaşılacak ya ölünecektir.

BÜYÜK KUŞATMA PLANI

Yıkıntılar arasında boğuşma sürerken, Ruslar ellerine büyük bir fırsat geçtiğini gördüler. Asker sıkıntısı çeken Almanlar cephenin yanlarını Rumen, Macar ve İtalyan askerlerine emanet etmişlerdi. Yeremenko, Stalingrad cephesine nezaret ederken İkinci Dünya Savaşı'nın en iyi komutanlarından olan Jukov ile Vasilevsky büyük bir kuşatma planı hazırladılar.

19 Kasım günü taarruza geçerek teçhizatları ve moralleri çok zayıf olan Alman müttefiklerini dağıttılar. 23 Kasım günü, Almanların 6. Ordu'suyla 4. Zırhlı Ordu'nun bir kolordusunu Stalingrad'da kuşattılar.

Almanlar başlarına ilk kez gelen bu durum karşısında şaşırdılar ve çekilerek kuşatmadan kurtulmak istediler.

Ne var ki Hitler bunu kategorik olarak yasakladı. 6. Ordu, Stalingrad'da savunma durumu alarak dışarıdan gelecek olan kurtarma birliklerini bekleyecek, bu sırada hava yoluyla ikmal yapılacaktı.

Kuşatmanın ilk saatlerinde bazı Alman generalleri askerlerini kurtarmak için itaatsizliği göze alıp çekilmeyi düşündüler ama yapamadılar. Zaten kısa süre sonra bunu yapma olanakları da kalmadı. Ayrıca Luftwaffe'nin tek patronu olan şişko Mareşal Goering, Stalingrad'ı havadan ikmal edebileceğini taahhüt etmişti.

Ne var ki Alman uçakları sayı ve kapasite olarak bunu yapamayacaklar, ayrıca kötü hava koşullarında, yerlerinden bile kımıldayamayacaklardı. Goering taahhüt ettiği ikmali sadece tek gün için yapabilmiş, çoğu gün ordu gereksiniminin yüzde 10 ila yüzde 15 arasındaki bir bölümünü sağlayabilmişti. Burada 490 uçağı düşen ve binlerce uçağı aşırı yıpranan Luftwaffe, bir daha eski haline dönemedi.

Stalingrad'dan Volgograd'a

1917'deki Rus devrimi ilk başlarda gerçekten bir kopuş yaratmak istemiş, bunu her alanda olduğu gibi isimlerde de uygulamıştır. Bunların en önemlisi, Peter'in kendi elleriyle kurduğu ve devrimin beşiği olan St. Petersburg'un adının 'Leningrad' olarak değiştirilmesiydi. Urallar'daki Sverdlovsk ile Baltık kıyısındaki eski Prusya kenti Königsberg'in adının 'Kaliningrad' olarak değiştirilmesi başka örneklerdir. Stalin ise kendi adını Volga kıyısında kurulmakta olan bir endüstri kentine vermişti. Stalingrad kenti, diktatörün ölümünden hemen sonra 'Volgograd' olarak değiştirildi. Stalin'in kanlı mirasının tasfiyesi için en çok uğraşan kişi ise onun Stalingrad'a ordu politik komiseri olarak atamış olduğu Kruşçef olmuştur. Anılarında Stalin'in yaptığı sonsuz zulümden, toplama kamplarında yok olan on milyonlardan ve ayrıca hiç iz bırakmadan yok edilen dört buçuk milyon kişiden söz eder. İnanmış bir komünist olan ve iktidarında halka daha iyi yaşam koşulları sağlamaya çalışmış bulunan Kruşçef, ölürken dahi Stalin'in yaptıklarının vicdan azabından kurtulamamıştı.

Kızılordu ve özellikle Sovyet milis kuvvetleri, Stalingrad savunmasında büyük bir direnç gösterdiler (sağ üstte).

ROLLER DEĞİŞİYOR

23 Kasım'dan itibaren Stalingrad'da roller değişmiş olmakla birlikte, sokaklarda ve binalarda yapılan çatışmalar sürüyordu. Bu kez Ruslar 'Alman cebini' küçültmeye, onların kullandığı iki havaalanını ele geçirmeye çalışıyorlardı.

Almanlar malzeme getirdikleri uçaklarla yaralıları ve teknik uzmanları geri götürüyorlardı. Ruslar adım adım ilerleyip havaalanlarını ele geçirince bu kez paraşütle malzeme atmaya başladılar; ama bunların da çoğu Rusların eline düşmeye başladı. Kuşatılanlar kısım kısım teslim olacaklar; öldürelecek, soğuktan ve açlıktan ölecek ama son direniş, 2 Şubat 1943 gününe kadar sürecekti.

Bu tarihe kadar 42 bin Alman uçaklarla tahliye edilmiş, 108 bini esir alınmış, 100 binden fazlası da ölmüştü. Esir Almanlardan sadece 6 bini 1950 ila 1955 arasında Doğu veya Batı Almanya'ya geri dönebildi, geri kalanı esarette yok oldu.

6. ORDU NASIL FEDA EDİLDİ?

Hitler'in her türlü esnek savunmayı ve geri çekilmeyi yasaklayarak generallerinin elini kolunu bağladığı ve müttefiklere büyük avantaj sağladığı bilinir. Ama Stalingrad için çok önemli bir başka gerekçesi vardı: Bir süper Stalingrad'ı önlemek.

Almanlar 1942 yazında Kleist komutasındaki bir ordular grubunu Kafkasya'ya sokmuşlardı. Bunlar Maykop ve Nalçık'a kadar ilerlemişler ancak ne Hazer ne de Karadeniz'e ulaşamamışlardı.

Sonbaharda Stalingrad'daki 6. Ordu kuşatılınca, bu ordunun kuzeydeki dayanağı çökmüş, tüm ordular grubunun kuşatılma tehlikesi belirmişti. Ruslar Stalingrad'dan sonra Rostov'a kadar olan birkaç yüz kilometreyi hızla alabilirler ve bu kez dört

Alman ordusu daha elden çıkmış olurdu.

Böylece Stalingrad'dan geri çekilmek yasaklandı ve 6. Ordu'ya ümit verilerek, teslim olması geciktirilmeye çalışıldı. Paulus 'Mareşal' yapıldı. Hitler bu jestiyle ona, 'ölünceye kadar savaşması gerektiğini' ima etmişti. Ancak o, esarette, Hitler'e karşı bir komiteye üye oldu ve Nazi'lere karşı propagandaya katıldı.

SON ALMAN ASKERİ

Stalingrad sokaklarındaki boğuşma iki buçuk ay daha devam ederken 60 kadar büyük Rus birliği buraya bağlanmış oldu. Bu arada Kafkasya'daki Alman orduları kış kıyamette, ağır Rus tehdidi altında Kafkasya'yı boşaltıp çekilebildiler.

Son Alman askeri çekildiği zaman Ruslar, Rostov'a sadece 40 kilometre mesafedeydiler ve şayet Paulus hemen teslim olsaydı Alman felaketi korkunç boyutlara ulaşacaktı.

Stalingrad'ı kurtarma harekatına gelince; Hitler bu iş için en yetenekli generali Manstein'ı görevlendirdi. Fransa'yı çökerten Ardenler planının mimarı olan Manstein, mareşallik asasını 1942 yazında Kırım'ı fethederek almıştı.

Manstein, Aralık ayında Don Ordular Grubu gibi etkileyici bir ad taşıyan fakat aslında zayıf bir gücün başında, Stalingrad'a doğru ilerledi. Ancak fazla ilerleyemeyip geri döndü.

Stalingrad'da kuşatılanlar, aynı anda güneye doğru çıkış yapsalardı, bir kısmı belki kurtulabilirdi. Fakat artık yıkıntılar arasında, donmuş atları yiyerek hayatta kalmaya çalışan hayaletlere dönmüşlerdi.

Bilindiği kadarıyla sadece tek bir asker Stalingrad'dan yaya olarak kaçıp kış fırtınaları içinde Alman hatlarına ulaşmayı başarmış, ama o da birkaç gün sonra bir havan topu mermisinin isabetiyle ölmüştü.

Üstte, 18 ve 19 Kasım 1942'de Volga Nehri'nin karşı yakasına geçmeyi başaran Sovyet milisleri. Solda, film ve gerçek hayat: 'Kapıdaki Düşman'ın keskin nişancısı 'Alman Binbaşı' ve 143 günlük savaştan bir enstantane. Yine solda, Almanların Stalingrad'a son saldırılarından biri...

HİTLER İÇİN SONUN BAŞLANGICI

Stalingrad, 6. Ordu'ya tam anlamıyla mezar oldu. Daha büyük bir Alman bozgunu önlendi; ama bu ordunun imhası zaten başlıbaşına bir felaketti. Almanya'da büyük yas ilan edildi. Aynı günlerde Rommel de El Alameyn'de yenilmiş ve Mısır'dan Tunus'a doğru çekilmeye başlamıştı.

Kuzey Afrika sonuçta, ikinci dereceden bir cepheydi. Stalingrad ise belirleyici oldu. Almanların morali bozulurken müttefiklerin zafer inancı pekişti. Hitler bundan sonra bir daha inisiyatifi ele geçiremedi. İhtiyatları iyice azaldığı için, artık savunma savaşları yapması gerekirdi; ama 1943 başında iki büyük hata daha yaptı. Tunus'ta tutunmak için gönderdiği yüz binlerce asker, burada esir düştü. Rusya'da ise bütün geleceğini, elindeki tüm zırhlı birlikleri Kursk taarruzunda kumara yatırdı ve bunlar tam da Rusların beklediği yere saldırıp eriyince, elinde ihtiyat kalmadı.

'Stalin' adlı kent, Hitler için büyük bir takıntı ve sonun başlangıcı oldu.

HOLLYWOOD 1

Yıl 1941: Amerika savaşa girecek mi?

Sunset Bulvarı'nda

Sinemanın başkentinde, yönetmenler; Chaplin, Curtiz, Litvak, Rossevelt'in arkasında yer alırlar. Mesele, savaşa girmenin

Şok bir kampanya
1942'de Rita Hayworth, arabasının tamponlarını bağışlayarak silah sanayi için yürütülen bir metal toplama kampanyasına katılır.

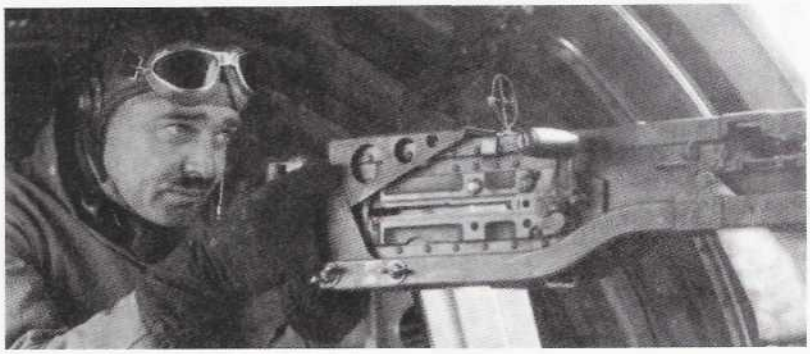
Albayın ayakları
Subay olması, Marlene Dietrich'in rahat davranmasına mani değildir.

genel seferberlik

Lubitsch ve oyuncular; Gable, Power, Stewart, ABD Başkanı gerekliliğine Amerika'yı inandırmaktır.

Üniformalı aktör
Bombardıman pilotu olan James Stewart savaşı 'Albay' rütbesiyle bitirir.

Bu bir film değildir...
Amerika Hava Kuvvetleri'nde görev yapan Clark Gable topçu yüzbaşısıdır. Genç erlerin eğitiminden sorumlu olan Gable, gerçek operasyonlara da katılır.

Komediden savaş filmlerine
Amerika'nın savaşa girmesini destekleyen bir dizi belgesel ve film yapan Frank Capra, 1943'te askeri bir nişanla ödüllendirilir.

DERLEYEN: İSMET AKÇA

Avrupa'nın savaşa girdiği 1939 yılı, Hollywood için zor bir yıl olur. Sonraki üç yıl içinde de film üretimi yüzde 25 azalır. Bu, en uçuk yazarın bile hayal dahi edemeyeceği bir felaket senaryosudur. Hem oyuncu hem de yönetmen olarak ün salan kişi, artık bir Almandır: Adolf Hitler. Diktatör, tüm Avrupa'yı fethetmesiyle ve 'ari ırkın üstünlüğünü tesis'le sonuçlanması gereken bir olay örgüsünü kaleme almaktadır.

O sırada nasıl bir tavır takınması gerektiğini tartışan Amerika Birleşik Devletleri'nin gözleri önünde, yaşlı kıta bir trajedi yaşamaktadır.

İkinci Dünya Savaşı patladığında, 'herkes kendi evinde' diyen Monroe doktrinine sadık olan Amerikan kamuoyunun önemli bir kısmı, her türlü müdahaleye karşı çıkar. 1933'ten beri Beyaz Saray'da bulunan Amerikan Devlet Başkanı Franklin D. Roosevelt ise farklı düşünmektedir. Ona göre, totalitarizmin Avrupa'da zafer kazanması, ABD için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Başkanın, tarafsızlığın savaşa karşı takınılacak doğru tutum olmadığı konusunda, halkını usulca bilinçlendirmesi gerekmektedir.

1939'da, kamuoyunu bu düşünce etrafında birleştirmek üzere Başkan, çok kurnaz bir konuş-

Diktatör
Chaplin'in dehası: Hitler'e 'Diktatör' filminde mizah silahıyla saldırmak. 1940'ta biten bu başyapıt, Amerikan kamuoyunda büyük yankı uyandırır.

Bir casusun peşinde
'Şüphenin Ötesinde' filminde Fred MacMurray ve Joan Crawford, kendilerini Nazi Almanya'sının göbeğine götüren basamakları çıkarlar.

ma yapar: "Bu ülke tarafsız kalacak. (...) Ancak her Amerikalıdan fikirlerinde de tarafsız olmasını bekleyemem. Hatta tarafsız birinden vicdanının sesini dinlememesini de isteyemem."

Tarafsızlık savunucuları -eski Protestan askerler, İrlanda kökenli katolikler, 'Önce Amerika' Komitesi'nin üyeleri- Roosevelt'in vermeye çalıştığı mesajı duymaya henüz hazır değillerdir. Hatta bazıları radikal bir biçimde karşı çıkarlar.

Bunlar arasında Nazi Almanya'sına hayran olan ve gerçek düşman olarak İngiltere'yi gören Rahip Coughlin de vardır. Üç milyon Amerikalı bu din adamının radyo konuşmalarını pür dikkat dinlemektedir. 'Alman Amerikan Birliği' gibi diğer dernekler de Amerika'da seslerini duyurabilmektedirler. Bir Alman göçmeni olan Fritz Kuhn'un başkanlık yaptığı bu dernek, açıkça Nazi propagandası peşindedir.

Amerikalıları ikna etmek için Roosevelt de propaganda kartını oynar. Basın ve radyo destek için harekete geçirilir: 20 milyon Amerikalı Norman Corwin'in 'İşte Savaş' dizisini dinlemekte; Norman Rockwell'in afişleri işçileri daha fazla üretmeye şevketmekte; karikatürler Nazi rejimini eleştirmektedirler. Geriye savaşa girmek için uygun zamanı bulmak kalmaktadır.

'Varolmak ya da Olmamak': Savaş ve talih oyunları

Sürekli yer değiştirmelerin ve kişileri karıştırmanın renk kattığı bu keyifli komedide tiyatro oyuncuları, bir Nazi komplosunu bozarlar. 1942'de Ernest Lubitsch, böylesine vahim bir konuyla bile güldürmeyi başarabilmektedir.

Almanya'nın müttefiki Japonya, 7 Aralık 1941'de, Pearl Harbor'daki Amerikan donanmasına saldırınca, söz konusu fırsat ele geçmiş olur.

'Namus meselesi' olarak görülen bu saldırıyı halka bildirirken Franklin D. Roosevelt, yurttaşlarını ikna etmeyi başarır: Tarafsızlık artık söz konusu değildir, Amerika savaşa girmek durumundadır... Geriye, 'en etkili medya'yı harekete geçirmek kalmıştır. Televizyonun yeni emeklemeye başladığı bir dönemde, 'sinema' en etkili araçtır. Büyük bir Hollywood yapımcısı, savaştan hemen önce '7. Sanat'ın sınırsız gücünü şöyle anlatmaktadır:

"Hollywood, 120 milyon Amerikalının düşünme biçimini ve duygularını etkilemektedir. (...) Bugün Hollywood'da gerçekleşen şey, yarın Amerika'nın büyük-küçük tüm kentlerinde taklit edilecektir."

Ancak sinemanın savaşta oynayacağı rol, işletmeci ve yapımcılarla sinemacıları karşı karşıya getirir. 'Rüya fabrikasının' savunucularıyla 'düşünce fabrikası'ndan yana olanlar zıtlaşırlar. Birinci gruptakiler eğlenmenin, hoşça vakit geçirmenin önemini vurgularken ikinciler sinemanın aynı zamanda düşünce yaymaya yaradığını savunmaktadırlar...

İlk önce afişlerdeki yıldızlar askere alınırlar. Clark Gable hava kuvvetlerine katılır; bombardıman uçağı kullanan James Stewart 'Albay' rütbesiyle terhis olur; Robert Montgomery Donanma'da subay olur ve 'Şeref Madalyası' kazanır. Tyrone Power, Douglas Fairbanks Junior da kendilerini orduda bulurlar.

Hollywood savaşa dahil olur ve sinemayı, birliklerin ve ulusun moralini artıracak bir silaha dönüştürür. Bu aynı zamanda Goebbels'ın, 1940'da 'Yahudi Tehlikesi'ni çeviren SS subayı Fritz Hippler'in ve yine bir Nazi propaganda filmi olanYahudi Süss'ü çeviren Veit Harlan gibi sinemacıların propagandasına da cevap niteliğindedir.

Roosevelt daha Hollywood'a el atmadan önce yani 1939'dan itibaren, yapımcılar totaliter rejimlere karşı savaşa kendiliklerinden katılmışlardır. Bunların ilki, Rus kökenli Anatol Litvak'tır. 'Bir Nazi Casusunun İtirafları'nda, ABD'ye sızmış bir casusluk şebekesinin izini takip eden FBI ajanını anlatmaktadır.

Mesaj açıktır: Düşman ulusun içindedir. Gerçekten de 1942'de, bir denizaltı ile gelen Alman sabotajcılar ancak New York'un dibinde, Long Island'da yakalanabilmişlerdir. 'Önce Amerika' Komitesi hemen tepkisini gösterir: Ülkeyi bu tehlikeye maruz bırakmakla ve ulusu bölmekle suçladıkları Hollywood yapımcılarına saldırır. Ama psikolojik savaş makinesi çalışmaktadır...

1940 yılında Alfred Hitchcock 'Muhabir 17' isimli casusluk filmini çevirir. Filmde bir muhabir, Naziler tarafından kaçırılan bir diplomatın peşine düşmektedir. İki yıl sonra da bir Nazi sabotajcısının ABD'deki takibini konu alan 'Beşinci Kol'u çevirir. İngiliz yönetmen, casusluk filmlerinin gücünü iyi bilmektedir. Daha önce de 'Çok Şey Bilen Adam' (ilk olarak 1934'te), '39 Basamak' (1935), 'Gizli Ajan' (1936) gibi filmleri çevirmiştir.

1939'da, savaş henüz yeni başlamışken, Chaplin 'Diktatör'ün çekimlerine başlar. Totalitarizmi eleştiren ironik bir film yapma fikri, 'Modern Zamanlar'ı çevirdikten sonra Avrupa'da faşizmin yükselişini gözlerken aklına gelir. Bu proje çok kapsamlıdır; o zamanın parasıyla iki milyon dolar. Üzerinde enikonu düşündüğü cesur senaryoda Chaplin iki rol çizmiştir: Tomanya diktatörü Adenoid Hynkel (Hitler'in tam bir kopyasıdır) ve toplama kampından kaçmış Yahudi bir berber. Şarlo karakterine sadık kalan Chaplin korkunç bir silah kullanır: Mizah. Chaplin, küçük kibar adam prototipi olan berberin karşısına isterik diktatörü çıkarır. Korkunç Hynkel dünya ile oynayıp hokkabazlık yaparken dünya burnunun üstüne düşer. Bu sırada fonda Wagner çalmaktadır. Kısaca: Diktatörlerin dünya ile oynamasına izin vermemek gerekir. 15 Ekim 1940'da film Hollywood'da gösterilir. 14 Şubat 1945'te Fransa'da gösterime girdiğinde final sahnesi ve buradaki temiz bir dünya hayali biraz hafif kaçacaktır. Fakat bu dönem zarfında Nazi vahşeti ve Hitler'in ölümcül çılgınlığı tüm boyutlarıyla gözlenebilmiş ve imha kampları ortaya çıkarılmıştır.

Chaplin, Hitler'e saldıran tek kişi değildir. 1942'de, komedi tarzındaki 'Varolmak ya da Olmamak' filmiyle Ernst Lubitsch komik bir Nazi avını sahneler. Douglas Sirk 'Hitler'in Delisi', Edward Dmytryk 'Hitler'in Çocukları', John Farrow ise 'Hitler Çetesi' ile Hitler rejimini eleştirirler.

1942'de Amerika yeni bir düşman bile keşfeder: İspanya. Sam Wood, General Franco'nun cumhuriyetçilere açtığı savaşı anlatan Ernest Hemingway'in aynı adlı romanından uyarladığı 'Çanlar Kimin Çalıyor'u çevirir.

1942 yılı propaganda savaşında yeni bir dönüm noktasıdır. Bu tarihte Roosevelt 'Savaş İstihbaratı Ofisi'ni kurar. Ofisin başında bir gazeteci, Elmer Davis vardır.

Savaştan önce Sam Amca'nın

'Casablanca' Nazizmin düşüşünü ilan eder

1942'de Michael Curtiz tarafından çevrilen ve efsanevi çift Humphrey Bogart-Ingrid Bergman'ın oynadığı unutulmaz film, savaşı ve ondan kurtuluş yollarını sunar.

ülkesinde belgesel ve haber filmleri pek çekilmemiştir. 'The March of Time' (Zamanın Yürüyüşü) gibi filme alınmış dergiler istisnadır. Times Magazine tarafından üretilen bu filmler en başta tarafsız kalmak isterler ancak zaman içinde anti-totalitarist mücadelenin tarafına doğru kayarlar. 136 milyon Amerikalının büyük bir çoğunluğu, dehşet içinde, Fox Movieton'un 1937'deki Şangay bombardımanını gösteren görüntülerini izler. Bu karelerde,

Öncü bir film
1938'te Victor Fleming tarafından çevrilen 'Deneme Pilotu'nda Clark Gable (sağda) bir pilot rolündedir. Daha sonra savaşta gerçekten pilotluk yapacaktır.

yakın plan çekimle, anne ve babası az önce ölmüş olan bir bebeğin gözyaşlarına boğulmuş yüzü gösterilir. ABD'nin savaşa girmesi bu tarz filmlere bambaşka bir açılım sağlar.

O zamana kadar komedi üstadı olan Frank Capra tarz değiştirir. 1942'de görev, ileride 'Arsenik ve Eski Danteller'i çevirecek olan yönetmeni çağırmaktadır. 'Niçin Savaşıyoruz' adı altında yedi dizilik bir belgesel çevirir. Savaşa yol açan olayları kronolojik bir sırada vererek askerlere, didaktik bir biçimde, savaşın içinde olma nedenlerini anlatır. Capra, 'Müttefikini Tanı', 'Düşmanını Tanı' ve 'Kara Asker' gibi propaganda filmleri çevirir. 'Nazilerin Darbesi' filminde Litvak ile beraber çalışır. 'İngiltere Muharebesi'nde (1943) Kraliyet Hava Kuvvetleri'ni över. 'Çin Muharebesi' (1944) ve 'Savaş Amerika'ya Doğru İlerliyor' (1944) filmleriyle bu çizgisini devam ettirir. Bütün bunların karşılığı, 'Albay' rütbesidir.

'Hurleveants Tepeleri' ve 'Çöl Süvarisi' gibi filmlerin yönetmeni William Wyler 'Yarbay' olurken; John Huston da 'Binbaşı' rütbesiyle terhis olur.

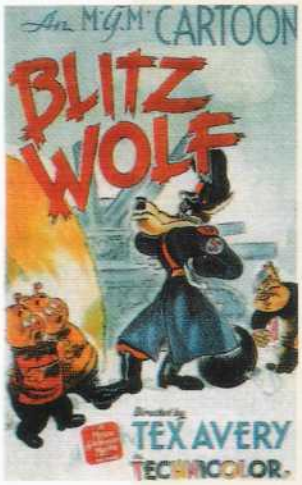
Kadınlar bile seferber edilmişlerdir. Ekranda hemşire olarak görünen Claudette Colbert, Paulette Goddard ve Veronica Lake gibi isimler sadece birliklerin moralini yükseltmek için bile olsa gerçekten üniforma da giyerler.

Nazizmin yükseldiği sırada Almanya'dan kaçan Marlene Dietrich, GI'larla beraber cepheye gider. Hatta Amerikan ordusu tarafından 'Albay' rütbesine bile layık görülür. Fransa tarafından kurşuna dizilen casus Mata Hari'nin hikayesini anlatan 'X27'yi de çeviren Dietrich, 'Şeref Madalyası'yla ödüllendirilir.

Savaşa girme düşüncesi, sonunda tarafsız kalma fikrine üstün gelir. Zaten başka türlü nasıl olabilirdi ki? Antidemokratik olmakla beraber, savaş zamanında propaganda, çok değerli bir silahtır. Hollywood bunu çok iyi anlamıştı. Tıpkı ileride hafızanın kazanacağı önemi anlayacağı gibi... •

Tex Avery, Hitler'i gülünçleştirir

Çizgi filmlerin cafcaflı karakterleri de savaşa dahil olurlar. Tex Avery'nin Donald Duck (Disney), Tom ve Jerry, Üç Küçük Domuz gibi karakterleri Nazilerin iğrençliğini komik bir dille aktarırlar. Bu çizgi film kahramanları arasında Warner Bros'un matrak tavşanı Bugs Bunny, 'Friz' diye tanınan Isadora Freleng tarafından çekilen savaş üzerine bir dizinin kahramanı olur. Bugs Bunny'e son halini kazandıran Tex Avery'dir. Avery, etrafında Bob Clampett, Friz Freleng ve Chuck Jones gibi büyük çizgi film yönetmenlerini toplayan Leon Schlesinger'in koruması altındaki kişilerden biridir. İlk olarak Max Hare'nin Tavşan ve Kaplumbağa'sındaki tavşandan etkilenilerek yola çıkılan Bugs Bunny kısa sürede Warner Bros stüdyolarının maskotu olur. 'Herr, Hare ile Tanışıyor'da (1945) Kara Orman'da yuvası olan Bugs, Mareşal Goering ile karşılaşır. Adolf Hitler'i komik bir şekilde taklit etme fırsatını kaçırmayan ilginç tavşan sonunda tutuklanır ve Führer'in gizli karargahlarından birine götürülür. Ancak hayatını 'yahni' olarak bitirmeye pek niyetli değildir. Nazilerin şaşkın ve öfkeli bakışları altında Joseph Stalin kılığında yeniden belirir. Oldukça ritmli bir biçimde ilerleyen bu propagandanın uyduğu tek bir kural vardır: Mizah içinde taraf olmak.

Çizgi filmler bile savaş sürecine destek olurlar: 'Blitz Wolf'ta ('Hızlı Savaş' anlamına gelen Blitzkrieg üzerinden kelime oyunu) büyük deha Tex Avery, 'kötü kurt'u diktatör olarak resmeder. Neyse ki zeki küçük domuzlar onu yenmeyi başaracaktır (1942).

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu nasıl çıktı?

Meclis'i karıştıran yasa

Türkiye'deki 'toprak reformu' tartışmalarının en önemlisi, İkinci Dünya Savaşı yıllarına rastlar. Devlet arazilerinden ve özel mülkiyetteki topraklardan bir kısmının topraksız köylüye verilmesini amaçlayan kanun, Haziran 1945'te büyük tartışmalarla yasalaştı.

ÖZCAN ÇAĞLAR

16 Mayıs 1945'te 'Çiftçiyi Topraklandırma Kanun Tasarısı'nı şiddetle eleştiren Aydın Milletvekili Adnan Menderes, Komisyon üyeliğinden istifa ediyordu. İstifasına ilişkin olarak Menderes, Meclis'teki konuşmasında şu açıklamayı yaptı:

"Bugüne kadar Millet Meclisi'nin yaptığı kanunların, derinliğine ve genişliğine etkileri bakımından belki de en önemlisi üzerinde bulunuyoruz. Komisyonumuz görevini bitirip son toplantısını yaparken Sayın Başbakan gelerek bazı tekliflerde bulundu. Bu teklifler, komisyonun üç ayı aşkın bir süredir üzerinde durduğu ve hatta hükümet tasarısında da yer almış bazı prensiplerin değiştirilmesiyle ilgiliydi. Bunun üzerine, ilgili tüzük hükümlerine göre, iki kere görüşülen madde ve hükümler üzerinde üçüncü bir görüşmenin yapılamayacağını ileri sürdüm ve bu durumda muhalefet şerhi koyarak konuyu yüksek huzurlarınıza getirmeye karar verdim. Komisyonun beni sözcü seçmesine minnettarım, fakat bu görevi yapmam mümkün olmayacaktır."

CHP içinde muhalefet başlatan milletvekilleri Fuat Köprülü, Samet Ağaoğlu, Adnan Menderes ve arkadaşları, bir toplantı sırasında (altta). Dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu (sağ altta).

İKİ MİLYON AİLE

Büyük Millet Meclisi'nin, Mustafa Abdülhalik Renda'nın başkanlığında, 14 Mayıs 1945'te toplanarak görüşmeye başladığı kanun tasarısının amacı, arazisi olmayan veya yetmeyen çiftçileri veya daha önce çiftçi olmadıkları halde çiftçilik yapmak isteyenleri, aileleriyle birlikte geçimlerini sağlayacak araziye sahip kılma ve aynı zamanda yurt topraklarının sürekli işlenmesini sağlamaktı.

Türkiye'de köylünün toprak reformu talebi 40'lardan sonra da sürdü: Fotoğrafta, 1960'lı yıllarından bir miting.

Bu kanun tasarısını savunan Tarım Bakam Şevket Raşit Hatipoğlu, "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, artık gerçek bir cemiyet olmanın ve müstakil köylü ailelerinin çoğalma ve kökleşmesini sağlamanın yollarından biridir" diyordu. Nitekim o yıllarda iki milyon dolayında çiftçi ailesinin topraksız ve az topraklı olduğu tahmin ediliyordu.

ANAYASAYA AYKIRILIK İDDİASI

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 14 Mayıs 1945'te henüz tasarı halindeyken bile Büyük Millet Meclisi'nde fırtınalar kopartıyordu. Tasarının görüşülmesi sırasında söz alan Seyhan Milletvekili Cavit Oral, "Ülke gerçeklerine uygun bir reform milletin ekonomik ve sosyal hayatını ne kadar kuvvetlendirirse, tersine, yalnız tek taraflı düşünce ve duygularla uygulamaya kalkışılan bir toprak rejimi de o milleti didişmeden, soysal nifaktan kurtaramaz" diyerek tasarıyı eleştiriyordu. Aynı günkü diğer oturumlarda da tasarı, nasyonal sosyalizm uygulamalarına benzetilmiş ve bazı maddelerin Anayasa'ya aykırı olduğu ileri sürülmüştü.

KANUNDA 'TÜRK KOKUSU'

1 Haziran'a gelindiğinde kanun hakkındaki görüşmeler daha sert tartışmalara neden oldu. Kanun hakkındaki eleştirilere Başbakan Saraçoğlu şöyle cevap veriyordu: " Çoğunluğa dil uzatmak

Rakamlar ne diyor?

Kanunun yürürlükte kaldığı 28 yıllık (1945-1973) sürede 432.117 aileye 2.2 milyon hektar toprak dağıtıldığı halde, bunun kamulaştırma yoluyla sağlanan 15.4 bin hektarının sadece 5.4 bin hektarı özel mülkiyetteki topraklardan gelmiştir. Oysa kanun başlangıçta, hazine toprakları ve vakıf arazileri yanında, özel mülkiyetteki toprakları da toprak rezervi arasında sayıyordu.

Toprak reformundan Demokrat Parti'ye

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun 1950'deki iktidar değişiminde büyük rolü olduğu, birçok siyaset bilimcinin ortak görüşüdür. Yasanın görüşüldüğü sıralarda CHP içindeki muhalifler, toprak reformuna doğrudan doğruya itiraz edemedikleri için, dolambaçlı bir yol kullanmaktaydılar. Örneğin güvenlikten, hukuk devletinden, büyük işletmelerin iktisadi olarak daha verimli oluşundan ve üretimi düşürmemek için değişikliğin daha yumuşak yapılması gerektiğinden bahsediyorlardı. Sorunun bir mülkiyet sorunu değil, sermaye ve teknik donanım meselesi olduğunu öne sürüyorlardı. Ancak konunun özünü Meclis görüşmelerinde,

VATAN

C. H. P. Grupunda, 7 saat tartışma

Dört millet vekilinin, Parti tüzüğü ve bazı kanunlarda değişikliği hedef tutan önergesi reddedildi

Seçim işi çok kızıştı

DÜNYANIN GI. Eisenhower

Kütahya Milletvekili Besim Atalay şöyle dile getiriyordu: "Arkadaşlar şunu bilmelidir ki, bu kanun keseye dokunur, keseye. Zannederim fazla bağırtı da keseye dokunduğu içindir." Ancak bu konuda yapılan itirazların gerçek yüzü, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun açıklamasıyla ortaya çıktı. Saraçoğlu, Toprak Kanunu Tasarısı hazırlandıktan sonra altı-yedi kişilik bir toprak sahibi milletvekili grubunun kendisini ziyaret edip tasarıda kendi lehlerine değişiklik istediklerini açıkladı ve şöyle dedi: "Bilhassa Adnan Menderes, son bir gayretle ameleye toprak vermemek ve verdirmemek için elden gelen gayreti sarf etti."

Sonuçta, 'Çiftçiyi Topraklardırma Kanunu'nun çıktığı günlerde, dört milletvekili parti grubuna bir önerge verdiler. 'Dörtlü Takrir' adıyla tanınan ve 'Meclis'te gerçek bir denetimin sağlanması' ile 'siyasal özgürlüklerin genişletilmesini' savunan bu önergeyi imzalayanlar, İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü idi. Önergelerinin sert bir şekilde reddedilmesinden sonra bu milletvekilleri açıkça muhalefete geçtiler ve Ekim 1945'e kadar, Celal Bayar dışındaki üç milletvekili CHP'den ihraç edildi. Aralık'ta Celal Bayar da partiden istifa edince, Demokrat Parti'nin kuruluş süreci başlamış oldu.

doğru değildir. İki arkadaşımız kanunun bolşevizme, komünizme benzediğini söyledi. Yaptığımız doğrudur. Kanunda Türk kokusu vardır."

Bu yanıta karşılık olarak da Manisa Milletvekili Hikmet Bayur, "Toprak sahibinin elinden alınır, buna karşılık şehirdeki arsalar ve vurguncunun elindeki milyonlar kalırsa bu vicdanları rahatsız etmez mi?" diye soruyordu.

Yaşanan büyük tartışmalara rağmen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, 11 Haziran 1945'te çıkarıldı. Kanun, kamu mülkiyetinde olan fakat kullanılmayan, köy ve mahallelerin ortak kullanımında bulunan ancak hükme göre gereğinden fazla olan, sahibi bilinmeyen topraklarla özel mülkiyette olup da kamulaştırılacak olan toprakların, topraksız ve az topraklı köylüye dağıtılmasını öngörmekteydi. Özel mülkiyette bulunan tarım arazisinin, sulak yerlerde 200 ve kurak yerlerde 500 dekardan fazlası kamulaştırılacaktı.

Büyük Millet Meclisi'nde, kanuna ilişkin sert tartışmaların ve kopan fırtınaların temel nedeni, özel mülkiyette bulunan tarımsal arazilere sınırlandırmalar getirilmesi, belli bir miktardan fazlasının kamulaştırılarak dağıtılacak olmasıydı. Bu nedenle kanun, bazen 'nasyonal bir sosyalizm' bazen de bir 'bolşevizm' uygulamasına benzetiliyordu.

Kimileri de Kanun'un belirsizliğini eleştiriyordu. Örneğin Manisa Milletvekili Hikmet Bayur, "Bu tasarı dolayısiyle Atatürk'ün adı ortaya atıldı. Katibi olarak çalıştığım Atatürk, belirsizliği hiçbir zaman sevmezdi. Atatürk dış siyasette ve her şeyde belirgin davranmış ve pürüzlü noktaları temizlemiştir" demekteydi. Milletvekili Hikmet Bayur'un belirsiz gördüğü nokta,

kanunun sadece büyük toprak sahiplerini ilgilendirmesiydi. Oysa fazladan arsa sahibi olanları ve ellerinde milyonlar olan vurguncuları da kapsamalıydı kanun.

KANUN NASIL UYGULANDI?

Çıktığı şekliyle uygulanamayan ve bir toprak reformu niteliği taşımasına yol açan unsurların budandığı bu kanunun uygulanması, daha çok kamu mülkiyetindeki toprakların dağıtımı biçiminde oldu.

1950 ve 1955 yıllarında DP iktarında yasada yapılan değişikliklerle, özel mülkiyetteki toprakların kamulaştırılması imkansız hale getiriliyor hatta özel mülkiyete bırakılan toprak miktarı genişletiliyordu.

Dönem boyunca, başta o yıllarda Bulgaristan'dan gelen göçmenler olmak üzere, bir kısım topraksız ve az topraklı köylülere toprak dağıtımı yapıldı.

Yaklaşık iki milyon topraksız ve az topraklı çiftçi ailesi tahmin edilmesine rağmen, toplam 350 bin dolayındaki aileye, yaklaşık 18 milyon dönüm toprak verildi.

Kanunun, kooperatifleşme, topraksız ve az topraklı çiftçilerin üretimini artırma ve benzeri önermeleri ise hemen hemen hiç uygulanmadı.

Ellili yılların Türkiye'sinde, tarımın makineleşmesi hızlanmıştı.

Dönemin basınından seçmeler

Simit fırınlarında vurgun

Bazı simitçi ve börekçiler savcılığa başvurarak, 72 kg'lık bir çuval undan 1.200 adet değil, 1.800 ve hatta 2.000 adet simit çıkabileceğini ve simidin 5 kuruş yerine 3 kuruşa satılabileceğini ve bu durumda ihtikâr (vurgun) yapıldığını bildirdiler. İddia üzerine savcılık, Hasanpaşa Fırını'nda bir deneme yapma kararı aldı (15 Mayıs 1945).

Çalışma Bakanlığı kuruldu

Çalışma hayatıyla ilgili işleri düzenlemek, yürütmek ve denetlemek üzere Çalışma Bakanlığı kuruldu. Yeni bakanlığa atanan Profesör Sadi Irmak *(fotoğrafta),* "Amacımız çalışanların hayat şartlarını daha iyi hale getirmek ve verimi artırmaktır" dedi (8 Haziran 1945).

Ucuzluk raporu

İstanbul, Ankara ve İzmir ticaret odaları, hayatı ucuzlatma konusundaki çalışmalarını tamamlayarak bir rapor hazırladılar. Rapora göre, üç yıl süreyle resmi ve özel inşaatların durdurulması, eski elbiselerin tersyüz edilerek giyilmesi ve devlet masraflarının derhal azaltılması hayatı ucuzlatacak (25 Temmuz 1945).

İhtilal'in gündelik ayrıntıları içinde

Yassıada duruşmaları nasıl başladı?

Bundan 40 yıl önce, Demokrat Parti iktidarının önde gelenlerinin yargılandığı Yassıada duruşmaları nasıl düzenlendi, nasıl izlendi, kamuoyuna nasıl yansıdı?..

HASAN AKBAYRAK

1960'ta, '27 Mayıs İhtilali' ile Türkiye yeni bir döneme girmişti. Ordu yönetime el koymuş, iktidar Milli Birlik Komitesi'ne (MBK) geçmiş ve 1961 Anayasası'na uzanan süreç başlamıştı. Bu süreç içinde, Temsilciler Meclisi kuruldu. Bu meclis, MBK ile birlikte Kurucu Meclis'i oluşturdu. Anayasa ile seçim kanununun hazırlıklarına girişilerek, iktidarın 29 Ekim 1961'de yeni TBMM'ye devrine karar verildi.

Bu süreç işlerken Bakanlar Kurulu 31 Mayıs 1960'ta, 'sabık iktidar mensupları hakkında tahkikat açılması' kararı aldı.

Ankara'da, Harp Okulu'nda nezaret altında bulundurulan Demokrat Parti milletvekilleriyle partinin ileri gelenleri geceyarısı, askeri uçaklarla İstanbul'a, Yassıada'ya nakledildiler.

Böylece Yassıada günlerine giden süreç başladı...

12 Haziran'da, MBK tarafından ilan edilen Geçici Anayasa'nın 6'ncı maddesiyle, devrik iktidar mensuplarının yargılanma esasları düzenlendi.

Yargılama için, bir Yüksek Soruşturma Kurulu ile, bir Yüksek Adalet Divanı teşkil edilecekti.

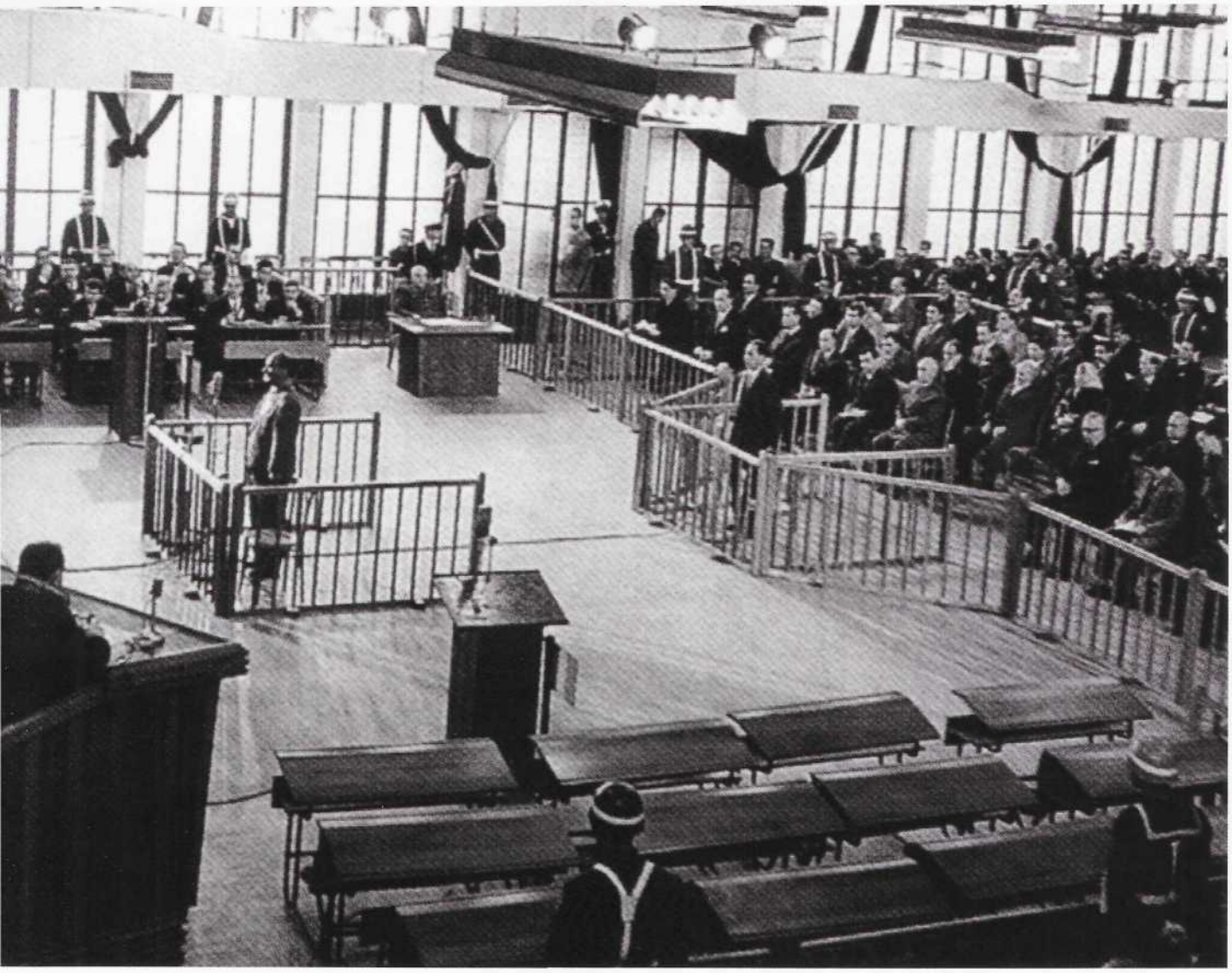
Milli Birlik Komitesi 29 Haziran'da, hazırlık soruşturmasını yapacak olan 31 kişilik Yüksek Soruşturma Kurulu'nu açıkladı. Soruşturma kurulları, İstanbul'a gelerek; 6-7 Eylül Olayları, Topkapı Olayları, 28 Nisan Üniversite Olayları'nı soruşturmaya ve Yassıada'da sanıkların ifadelerini almaya başladılar.

KUNDURALARIN RENGİ

Milli Birlik Komitesi 19 Temmuz'da, yargılamaların da Yassıada'da yapılacağını açıkladı...

Yassıada duruşmalarının organizasyonuna ilişkin detaylı açıklama 2 Eylül'de, Milli Birlik Komitesi Sekreterlik Üyesi Kurmay Binbaşı Orhan Erkanli tarafından yapıldı.

Erkanlı, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nde düzenlediği basın toplantısında, Yassıada'da yapılacak yargılama için hazırlanan yüz sayfalık plan hakkında

Yargılanan bakan ve milletvekillerinin akrabaları, Yassıada'ya gitmek için Dolmabahçe rıhtımında bekliyorlar (sol sayfada). Yassıada duruşmalarının yapıldığı salonda, mahkeme heyeti tanık dinliyor (üstte).

bilgi verdi. Erkanlı, Yassıada duruşmaları için, "adadaki vazifelilerin kunduralarının boyalarının rengine kadar" bütün detayların tesbit edilerek planlandığını bildirdi.

Yassıada yargılamalarının yürütülmesi ve koordinasyonu için, İstanbul'da, Deniz Müzesi'nde (Dolmabahçe Camii'nin deniz kıyısının köşesindeki 'sebil' binasında), Kurmay Albay Namık Kemal Ersun'un başkanlığında, Milli Birlik Komitesi İrtibat Bürosu adlı bir komite kuruldu.

Dolmabahçe ve Yassıada'da danışma büroları kurulacaktı. Sanıklar ve avukatları dışında duruşmaları takip edecekler için 600 kişilik kontenjan ayrılmıştı. (Basın için 200, Üniversite için 20, sanık yakınları için 50, Bakanlıklar için 60, Türkiye'nin çeşitli illerinden gelecekler için 220, devlet ve kordiplomatik için 150).

ÖZEL VAPUR SEFERLERİ

Duruşmaları izleyecekler için, Dolmabahçe ile Yassıada arasında özel vapur seferi yapılacaktı. (Yassıada'ya gidiş-geliş tam bilet ücreti 480, subay 360 ve öğrenci 270 kuruştu.)

Yargılama için, Yassıada'daki spor salonu yeniden düzenlenmişti. Gazeteciler için, yargılamayı en iyi şekilde takip edebilecekleri **yerler** ayrılmıştı. Yabancı gazeteciler ve kordiplomatik için, duruşma konuşmaları, 'birkaç lisana tercüme edilerek, hususi tertibatlarla' dinlettirilecekti. Gazetecilerin haber göndermesi için 24 telefon, 12 telem, 3 radyo foto hattı tahsis edilecekti (Yassıada duruşmaları boyunca, gazeteciler, kendilerine tahsis edilen telefonlardan toplam 6 bin 900 saat görüşme yaptılar).

KANTİN FİYATLARI

Duruşmayı izleyenler için, Yassıada'da, Liman Lokantası'nın kuracağı bir kantin hizmet verecekti. Yassıada'da kalınması halinde, duruşmayı izleyenlere yatacak yer temin edilecekti.

Liman Lokantası'nın hazırla-

'Düşükler Yassıada'da' filmi

Yassıada'da tutuklu bulunan devrik iktidar mensuplarının yaşantılarından kesitler veren ve Ordu Foto Film Merkezi tarafından çekilen 'Düşükler Yassıada'da' filmi, 7 Ekim günü, Yıldız'daki Harp Akademisi'nin küçük sinema salonunda, basın mensuplarına gösterildi. Böylelikle, İhtilâl'in yönetici ve görevlileri dışında, basın mensupları da, Yassıada'da tutuklu bulunanların; güverte sınıf okulu tabldotundan yemek yemelerini, banyo yapmalarını ve tıraş olmalarını, kantinden ihtiyaç temin etmelerini, telörgülü bir meydanda dolaşmalarını, kitap okumalarını, satranç oynamalarını; Bayar'la Menderes'in Ada'ya ilk ayak basışlarını; Bayar'ın beyaz örtülü ve üzerinde bir sürahi, bir bardak ve ilaç şişeleri olan bir masanın üzerinde kalın bir kitap okumasını; Menderes'in ifade verirken, ayaklarını başparmakları üzerinde yukarı aşağı ve yanlara hareketlendirdiğini, sandalye üzerinde bir hayli sabırsız olduğunu; Bayar'ın ise, ifade verirken bir hayli serinkanlı olduğunu *(altta)* sahne sahne izlediler.

Bin 500 metrelik Düşükler Yassıada'da filmi 25 Ekim'den itibaren İstanbul'da; Beyoğlu'nda Yeni Melek, Çemberiitaş'ta Çemberlitaş, Şehzadebaşı'nda Yeni Sinema, Kocamustafapaşa'da İstanbul ve Kadıköy'de Süreyya sinemalarında gösterilmeye başlandı. Film, 27 Ekim'den itibaren de Ankara'da Büyük Sinema'da ayrıca İzmir ve Adapazarı'nda gösterime girdi. Bu film, 13 Ekim 1960'da, TRT'den önce televizyon yayınlarını İstanbul'da çok kısıtlı bir alana yapan İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından da televizyonda gösterildi.

dığı kantinde, sandviçten sıcak ete kadar uzanan zengin bir menü vardı. Fiyatlar 50 kuruşla 4 lira arasındaydı. İçeceklerden, bira 1 lira, çay 25 kuruştu. Daha sonra kumanya dağıtımı uygulamasına geçildi. İki yumurta, bir parça ekmek ve bir parça etten oluşan kumanya 550 kuruştu. Çay 40, gazoz 60 kuruş oldu.

DURUŞMA YASAKLARI

Duruşma esnasında, sanıklar, aileleri ile konuşturulmayacak, sadece avukatlarıyla temas etmelerine izin verilecekti. Duruşmalar başladığında, sanık yakınları, mahkeme salonunda, sanıkların arkasında aynı sıraya oturtuldu ve sanıklara dikkatli bakmanın, onlarla işaretleşmenin, karşılıklı bakışmanın, el ve kol hareketlerinde bulunmanın **"kat'i** surette yasak" olduğu hatırlatıldı.

Yargılama süresince, Ankara, İstanbul ve İzmir radyolarında, 15-30 dakikalık, yargılamaya ait haberlerin verileceği ve teybe alman seslerin dinletileceği 'Yassıada Saati' programları yayımlanacaktı.

Milli Birlik Komitesi İrtibat Bürosu 10 Eylül'de, Yassıada'da yapılacak duruşmaları takip edeceklere ilişkin bir bildiri yayınladı: Duruşmaları, sanıkların birinci derece yakını olan ana, baba, kardeş, eş ve reşit olmuş çocukları izleyebilecekti.

İLK MÜRACAATLAR

10 Eylül'den itibaren, Yassıada'da tutuklu bulunanların yakınları, duruşmaları izlemek için, Dolmabahçe'deki İrtibat Bürosu'na müracaat etmeye başladılar. Sanık yakınlarından ilk müracaatı, Samet Ağaoğlu'nun eşi Nermin Ağaoğlu ile ablası Tezer Taşkıran yaptı. İlk üç gün içinde, bir kısmı posta ile gönderilen dilekçelerle olmak üzere toplam 42 kişi, duruşmaları izlemek için İrtibat Bürosu'na müracaat etti. Bu sayı, 16 Eylül'de *96* kişiye 27 Eylül'de ise 310'a ulaştı.

Basın mensupları, duruşmaya davetli olanlar ve sanık yakınları, Dolmabahçe'den Yassıada'ya giden vapura binmek için, uzun kuyruklarda bekliyorlardı (solda).

Ticaret Bakanı Hayrettin Erkmen'in eşi ve çocuğu (altta, solda), bakan Tevfik İleri'nin kızı Cahide İleri (altta), Refik Koraltan'ın kızı Ayhan Timurtaş (en altta, solda) ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun annesi Güzide Zorlu (en altta, solda).

ÖZEL **BROŞÜR**

Milli Birlik Komitesi İrtibat Bürosu, Yassıada'ya gideceklere rehberlik etmek için, bir 'Yassıada Broşürü' hazırladı. Bu dosyada, 'İnkilâbın sebepleri', 'Yassıada'nın manası', 'Düşük iktidar mensupları neden yargılanmaktadır?', 'Uyulması gereken kurallar', 'Yassıada'nın tarihçesi' gibi bölümler vardı. Ayrıca Yassıada'nın genel bir krokisi ve duruşma salonunun numaralandırılmış oturma planı da broşürde yer alıyordu.

DİVAN **ÜYELERİ**

Milli Birlik Komitesi 3 Ekim'de, Yüksek Adalet Divanı üyelerinin isimlerini açıkladı. Divan Başkam olarak; "yüz hatları, uzun favorileri, ciddi ve otoriter görünüşü, ses tonu ve şivesiyle tam bir ihtilâl hakimi" diye nitelendirilen Yargıtay Birinci Ceza Dairesi Başkanı Salim Başol atandı. Başsavcılık göreviyse, "bu görev için gönüllü olan", Yüksek Soruşturma Kurulu üyelerinden Altay Ömer Egesel'e verildi.

Devrik iktidar mensuplarını yargılayacak olan mahkeme heyetinin kalması için, Heybeliada'daki Panorama Oteli kiralandı.

Otelin etrafı dikenli tellerle çevrildi ve bahriye erleri güvenlik nöbeti tutmaya başladılar. Otelin etrafında fotoğraf çekimi yasaklandı. Otelin önün-

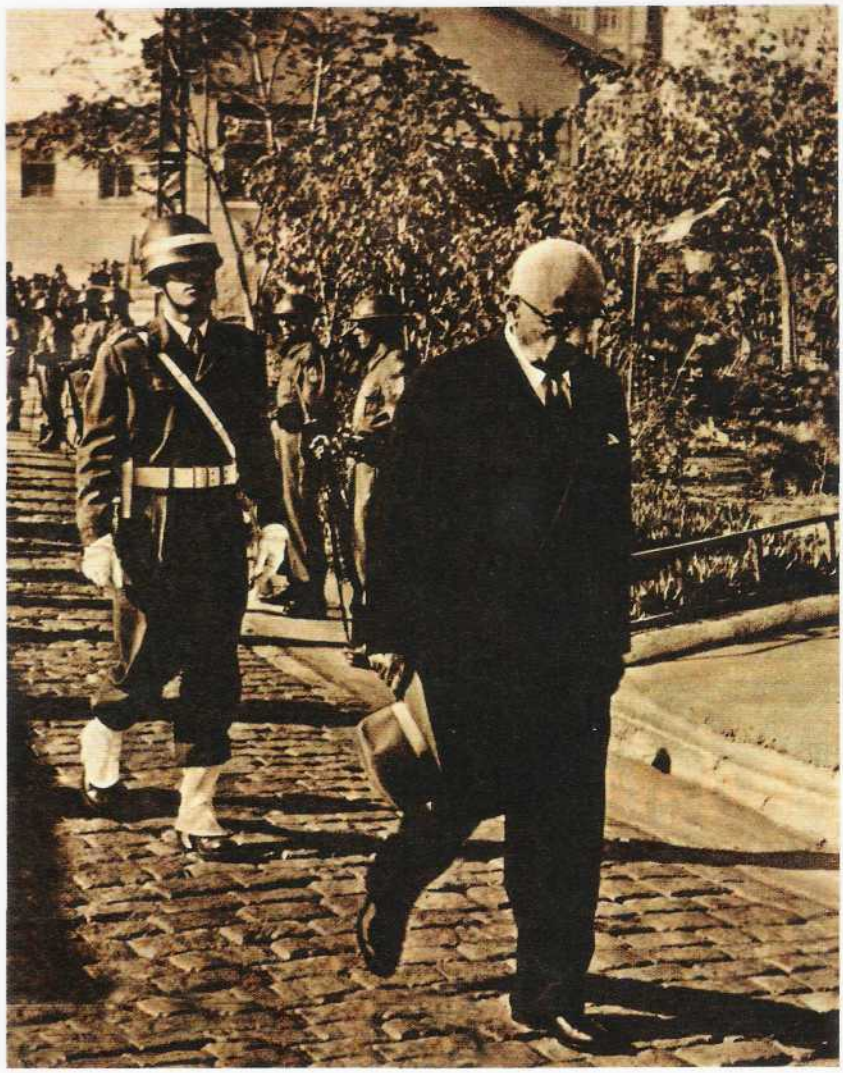

Duruşmalar: 11 ayda 203 oturum

Yassıada duruşmaları 15 Eylül 1961 Cuma günü, kararların okunmasıyla sona erdi. Daha önce verilmiş olan 'Yassıada Giriş Kartları' karar duruşmasından önce iptal edildi. Karar duruşması için, çok daha titiz bir seçimle yeni kartlar hazırlandı. Sanık yakınlarına kart verilmediği için, sanık yakınları, Yassıada karar duruşmasını izleyemediler. Devrik Başbakan Adnan Menderes de hastalığı dolayısıyla karar duruşmasında bulunamadı.

11 ayda 203 oturum boyunca devam eden duruşmalar sonunda; 15 kişi ölüm cezası, 31 kişi müebbet hapis, 418 kişi çeşitli hapis cezası aldı, 123 kişi beraat etti. MBK, 15 ölüm cezasından dördünü onayladı. Müebbet hapse çevrilen Celal Bayar'ın ölüm cezası hariç, üçü infaz edildi. Ölüme mahkum edilen Fatin Rüştü Zorlu ile Hasan Polatkan'ın cezaları 16 Eylül 1961'de, Menderes'in cezası ise 17 Eylül'de, İmralı Adası'nda infaz edildi.

deki iskele, mahkeme üyelerini Yassıada'ya götürecek olan vasıtalara tahsis edildi. Otelin işletmesi de askeri personele devredildi.

Devlet Başkanı Cemal Gürsel, 5 Ekim'de, Yassıada duruşmalarının 14 Ekim Cuma günü başlayacağını açıkladı. Aynı gün, Dolmabahçe'deki İrtibat Bürosu'nun önündeki iskeleden, 'Yassıada'ya Gidiş Tatbikatı' yapıldı.

RADYOLARDA 'YASSIADA SAATİ'

9 Ekim 1960 Pazar gününden itibaren, Ankara, İstanbul ve İzmir radyolarının ortak yayınında, saat 20.00-21.00 arasında 'Yassıada Saati' yer almaya başladı.

Mahkemeler sona erene kadar yayınını sürdüren 'Yassıada Saati'; aralarında Orhan Aldıkaçtı, Feridun Fazıl Tülbentçi, Orhan Birgit ve Bedii Faik'in de bulunduğu bir heyet tarafından, mahkeme salonundaki özel bölümde düzenli olarak alınan band kayıtları kullanılarak hazırlanıyordu. Fon müziği, 27-28 Nisan Olayları'nın şarkısı 'Gazi Osman Paşa Marşı' olan bu programlan, 27 Mayıs öncesi hükümet haberlerini, "içten gelen bir heyecanla" okumayan İstanbul Radyosu spikerlerinden Altan Soykök sunuyordu.

Milli Birlik Komitesi, devrik iktidar mensuplarının niçin yargılandıklarını ve hangi suçlardan yargılanacaklarını açıklayan bir kitap yayımladı.

11 Ekim günü, duruşmaları filme alacak olan Ordu Foto Film Merkezi ekibi, bir avcı botu ile Yassıada'ya gitti.

12 Ekim günü, 20 sanık avukatı, Yassıada'ya götürülerek müvekkilleriyle görüştürüldü. Ada'dan, gazetecileri götüren va-

Celal Bayar (en solda) ve Adnan Menderes (solda), Yassıada'da duruşma salonuna giderlerken... Yüksek Adalet Divanı Başkanı Salim Başol (ortada) ve diğer heyet üyeleri duruşma sırasında (altta).

purla ayrılan avukatlar, müvekkilleri ile 15 dakika görüştü. Görüşmeler, görevlilerin gözetimi altında yapıldı.

BASINA İKAZ

12 Ekim günü, basın mensupları da Yassıada'ya götürülerek duruşmalar hakkında bilgilendirildiler. Dolmabahçe'deki İrtibat Bürosu'na davet edilen ve üzerleri, erkek ve kadın sivil polisler tarafından arandıktan sonra, iki bayan subay tarafından vapura alınan 78 yabancı ve 200'e yakın yerli basın mensubuna, "memleket efkârında çeşitli reaksiyonlara vesile olacak neşriyattan kaçınılması gerektiği" anlatıldı.

14 Ekim sabahı; güvenliğini süngü takmış askerlerin sağladığı Dolmabahçe meydanı, sabah 06'dan itibaren kalabalıklaşmaya başladı. Yassıada'ya gideceklerden; birincisi, basın mensupları ve MBK üyelerine, ikincisi, üniversite ve vilayet temsilcilerine, üçüncüsü, sanık yakınları ve diğerlerine ayrılmış olan, üstü branda bezi ile kaplı üç ayrı turnikede sıraya girdiler.

İrtibat Bürosu olarak kullanılan Dolmabahçe Camii sebilinin, eskiden su dağıtılan 30 santimlik üç penceresinden, Yassıada'ya Giriş Kartı'nı aldılar. Caminin dışında ve iç kapısında iki ayrı kontrolden geçirildiler.

Yassıada'ya giden Dolmabahçe vapuru, saat 08.05'te, önünde Deniz Kuvetleri'ne ait bir gambot olduğu halde, Dolmabahçe rıhtımından ayrıldı.

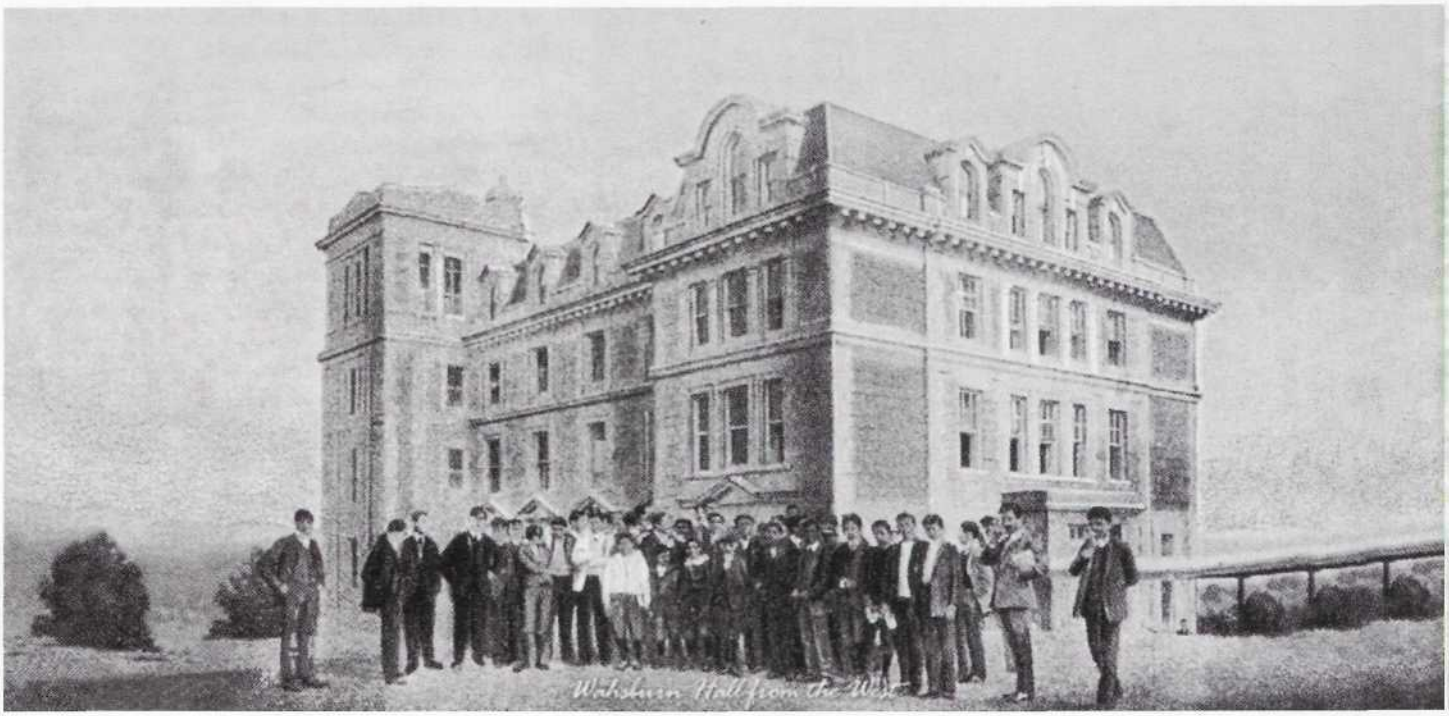
SALİM BAŞOL'UN SESİ

Yassıada'ya, anons sırasına göre çıkan kadınlı erkekli 700-800 kişilik kalabalık, deniz tarafında, sarmaşık halindeki kaktüslerin yeşil bir halı gibi serpildiği, Ada tarafında, irtibat bürosu, postane ve Anadolu Ajansı'na tahsis edilen küçük bir binanın yer aldığı, etrafı tel örgülerle çevrili, beton dökülmüş, 150 metrelik dik ve yokuş bir yolu çıktıktan sonra; üstü tenteyle örtülü bir antreden, son bir kontrolden geçirilerek mahkeme salonuna alındılar.

14 Ekim 1960 Cuma günü, saat 09.38'de; önde bir subay, arkasında Bayar, sonra bir subay ve Menderes, yine bir subay ve diğer sanıklar tek sıra halinde gelerek, duruşma salonunda; etrafı kara, hava, deniz eri muhafızlar tarafından çevrili, kendilerine ayrılan kısımda yerlerini aldılar.

O günlerin gazetelerine yansıdığı gibi, salonda, "oturulan sandalyelerin gıcırtısından başka bir ses ve nefes yoktu". Bu sessizlik, Yüksek Adalet Divanı Başkanı Salım Başol'un, kalın ve boğuk sesiyle bozuldu: "Türk milleti adına yargı hakkını kullanmaya yetkili Yüksek Adalet Divanı çalışmalarına başlamıştır." ■

Robert Kolej'den Boğaziçi Üniversitesi'ne

Bazıları Robert Kolej'in, Amerika'nın emperyalist emellerine hizmet etmemeye başlaması üzerinde, 60'lı yıllarda kapatılmak istendiğini öne sürer. Amerikalılara göre de okul o yıllarda, iflasın eşiğindedir. Şöyle veya böyle, sonuç, Türkiye'nin en değerli eğitim kurumlarından Boğaziçi Üniversitesi'nin doğumuna neden olmuştur.

RİFAT DEDEOĞLU

1861 yılında İstanbul'un Bebek semtinde eğitime başlayan Robert Kolej gerek Osmanlı, gerekse Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde ülkenin en önemli eğitim kurumlarından biri oldu. Dine hizmet amacıyla açılan bu okul, Osmanlı döneminde daha çok, azınlıkların gittiği bir okul haline geldi, özellikle Bulgaristan'ın bağımsızlık savaşında etkin rol oynadı.

Cumhuriyet döneminde ise okulun Türk öğrenci sayısı giderek arttı, buna karşılık, tam olarak bilinmeyen nedenlerle, Amerika'daki Mütevelli Heyeti'nin sağladığı fonlarda azalma görülmeye başlandı. 1960'lara gelindiğinde, Amerikalı yöneticilerin iddiasına göre, öğrencilerden alınan ücretler, yapılan harcamaların yarısına bile yetmiyordu. 1968'de atanan yeni müdür, eski ABD Burma Büyükelçisi John Scott Everton, bu duruma son verebilmek için, görevine başlamadan önce iki kampustan biri-

nin kapatılmasını şart koştu.

O günlerde Robert Kolej üç bölümden oluşmaktaydı: Lise bölümü Robert Academy (erkek; Bebek Kampusu), ACG yani yarı yüksek Arnavutköy Kız Koleji (şimdiki Robert Amerikan Lisesi) ve karma Yüksek Kısım (Bebek Kampusu, şimdiki Boğaziçi Üniversitesi).

Everton'a göre, her üç bölümün de mevcut halleriyle yaşamlarını sürdürmeleri imkansız bir hale gelmişti. Türlü seçenekler düşünülmekte, bu seçenekler arasında Yüksek Kısım'in ODTÜ'ye devredilmesi bile bulunmaktaydı.

AMERİKALILAR NEDÜŞÜNÜYOR?

1969'un sonlarına doğru, Amerikalıların okulun geleceğine dair seçenekler üzerindeki tartışmaları biter, kararlar alınmaya başlanır.

Amerika'da bulunan Mütevelli Heyeti'nin konuyla ilgili görüşleri özetle şöyledir:

Robert Kolej iflasın eşiğindedir. Türkiye'deki özel sektör ve diğer bağış kurumları, okulu ayakta tutmaya yeterli bağışı toplayacak kadar zengin değildir. Okulun finansman açığı ise Mütevelli Heyeti'nin taşıyamayacağı boyutlara gelmiştir. Kısacası, en kısa zamanda radikal önlemler alınmazsa her üç birimin de kapanması kaçınılmaz olacaktır.

Bu düşünceler doğrultusunda alınan ilk kararlar, 2 Aralık 1969 günü, Müdür Everton tarafından açıklanır. Açıklanan kararlara göre, erkek lisesi, kız lisesiyle birleştirilecek; kız lisesinin orta bölümü kapatılacaktır. Ancak birleşmenin Arnavutköy'de mi yoksa Bebek'te mi olacağı konusu açıkta bırakılmıştır.

Bu konu daha sonra Boğaziçi Üniversitesi'nin kuruluşunda önemli rol oynayacak, nostaljik nedenlerle Amerikalıların Bebek'te ısrarcı olmaları üzerine çıkan tartışmaların çözümlenmesi, Boğaziçi Üniversitesi'nin Bebek Kampusu'na yerleşmesine neden olacaktır.

Sol sayfada, 20. yüzyıl başlarında Robert Kolej binasının batıdan görünümü ve öğrenciler. Üstte İse Boğaziçi Üniversitesi'nin bugünkü görüntüsü. Altta da 1860'ların sonunda, 15 değişik milliyetten Robert Kolej öğrencisi.

1960'lı yıllarda Amerikan aleyhtarı öğrenci gösterilerinden biri (üstte). 1968'de Robert Kolej'in müdürlüğüne atanan John Scott Everton (altta).

60ların sonu: 'Yankee go home!'

Altmışlı yılların sonlarında Türkiye için için kaynamaktadır. 1969'un Şubat ayı başlarında ODTÜ'ye Rektör Kemal Kurdaş'ı ziyarete gelen ve Vietnam Savaşı'nda görev yapmış olan Büyükelçi Robert M. Komer'in arabasının öğrenciler tarafından yakılması Robert Kolej yöneticilerini de telaşlandırır, ODTÜ'deki gelişmelerin Robert Kolej'e de sıçramasından endişe edilmeye başlanır.

Korner olayının hemen ardından 6. Filo'ya mensup Amerikalı askerlerin denize atılmaları endişeleri daha da artırır. Kolej yöneticileri artık terörün kampusa gelip gelmeyeceğini değil, terörün kapıyı ne zaman çalacağını düşünmektedirler. Terör' fazla gecikmez; 27 Nisan gününün sabahı 02.00 sularında, kampusta meşalelerle yürüyen bir grup bas bas bağırmaktadır: 'Yankee, go home'. 7 Mayıs günü yapılan forumda ise şiddet olmasa bile şiddetin ilk belirtileri gözlenir: Amerikalı yöneticiler konuşturulmaz, konuşmaya çalışanlar yuhalanır, Kolej'e emek vermiş hocaların yağlıboya tabloları duvarlardan indirilir ve öğrenciler yürüyüşe çıkar. Öğrenciler okulu kendileri yönetmek istemektedirler...

DEV-GENÇ DEVREDE

Amerikalı yöneticiler bunları tartışa dursun, öğrenciler de kendi çözümlerini üretmeye çalışmaktadırlar. Okuldaki öğrenci hareketleri artık Fikir Kulüpleri Örgütü'nün güdümüne girmiştir. 26 Kasım'da yapılan bir forumda öğrenciler, Robert Kolej bir Türk üniversitesine dönüştüğü takdirde, gerekli fonların nereden sağlanacağını tartışmaktadırlar.

Öte yandan okul yöneticilerinin Ankara'da yaptığı temaslar, okulun ODTÜ ya da Hacettepe'yle birleştirilmesi görüşmeleri şeklinde sürmektedir.

Konuyla ilgili en önemli toplantı, 5 Haziran 1970 günü Hacettepe Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. İhsan Doğramacı, ODTÜ Rektörü Prof. Dr. Erdal İnönü, daha sonra Boğaziçi Üniversitesi'nin ilk rektörü olan Prof. Dr. Aptullah Kuran ve okulların müdürü Everton arasında yapılır. Prof. İnönü, kendi sorunlarının böyle bir birleşmeye izin vermediğini belirtir. Prof. Doğramacı, İnönü'nün aksine, birleşmeye sıcak bakar.

1970-1971 eğitim yılı, iki lisenin Bebek Kampusu'nda birleşeceği, Yüksek Kısım'ın da Arnavutköy'e taşınacağı açıklamasıyla başlar.

Bu karara hemen herkes karşı çıkar: 'Yüksek' Bebek'te kalmalıdır. Aynı gece kampusta yerlere kırmızı boyayla yazılmış 'Faşist Everton' sloganları görülmeye başlanır. Daha sonra boykotlar, yürüyüşler ivme kazanır; artık kampusta Dev-Genç devrededir. 10 Kasım günü yapılan forumda, öğrenciler Mütevelli Heyeti'ni tanımama kararı alırlar; ayrıca öğrencilerden kurulan bir komite okulun geleceğini yetkililerle görüşmeye başlayacaktır.

ANKARA OLUMSUZ

Bu kararlar çerçevesinde, 300 öğrenci gösteri yürüyüşü yapmak üzere 18 Kasım gecesi trenle Ankara'ya gider. Ama yolculuk sırasında çıkan fikir ayrılıkları ve kavgalar, bu yürüyüşün yapılmasını engeller. Öğrenci Birliği temsilcilerinin Milli Eğitim Bakanı Prof. Orhan Oğuz'a yaptıkları ziyaret ise gelecek için hiç de umut vermez.

Temsilcilerin üç önerisi vardır: Yüksek Kısım özerk bir üniversiteye dönüşsün veya başka bir üniversitenin fakültesi olsun ya da Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilsin.

Prof. Oğuz, üç alternatifin de şimdilik çok zor olduğunu anlatır.

Ankara yolculuğunun yarattığı umutsuzluk, kampusta şiddetin de başlangıcı olur: Bombalar patlar, camlar kırılır, kafalar yarılır.

Robert Kolej'in kazanı artık

iyice kaynamaktadır. Türkiye'nin siyasi ortamı ise alevler içindedir. 4 Mart 1971 günü, 4 Amerikalı havacının Deniz Gezmiş ve arkadaşları tarafından Ankara'da kaçırılması üzerine tırmanan olaylar karşısında, askerler dönemin başbakanı Süleyman Demirel'e 12 Mart Muhtırası'nı verirler. Türkiye yeni bir döneme girer; ancak anarşi ve terör bir müddet daha sürer.

12 MART ORTAMI

29 Mart günü Kampus'ta meydana gelen bir olay, Türkiye'nin 12 Mart ortamını okula yansıtacaktır: Lise kısmının düzenlediği kültür haftasının bir etkinliğini Dev-Gençliler basar.

Aynı saatlerde Kampus'un bir başka köşesinde, lise öğrencilerinin girmelerinin yasak olduğu bölüme giren liseli bir Dev-Gençlinin, yatakhane ağabeyliği yapan bir üniversite öğrencisi tarafından, orayı bir an önce terk etmesi istenir. Ertesi sabah, bir düzine Dev-Gençli okulun sosyal demokrat öğrencilerine saldıracak, ortalık birbirine girecektir.

Artık Kampus'ta hemen her gün ayrı bir olay yaşanacak, çatışmalar dinmek bilmeyecek, gelişmelerden uzak duran Lise Bölümü de olayların içine çekilecektir. Kampus'a önce polis sonra da asker girecektir.

ÇÖZÜME DOĞRU

Nisan sonlarında Yüksek Kısım'ın kapanmasına rağmen Lise Bölümü'nde eğitim devam eder. Bu arada Abdullah Kuran, yanında Mütevelli Heyeti'nin Türk üyeleri, bazı öğretim görevlileri ve öğrenci birliği başkanı olduğu halde, yeni Milli Eğitim Bakanı Şinasi Orel ile okulun geleceğini görüşmek üzere Ankara'ya gider.

14 Nisan sabahı erken saatlerde Lise Bölümü'nün Anderson ve Theodorus Hail binalarının önünde birkaç saat arayla patlayan iki bomba, müdür Chalfant'ın okulu o haftalığına kapatma kararı almasına neden olur. Chalfant'ın kararını Valilik geri çevirir; okul o hafta da eğitime devam ettikten sonra tatile girer. Okul tatildeyken de Hükümet, 29 Nisan geceyarısından itibaren Sıkıyönetim ilan eder.

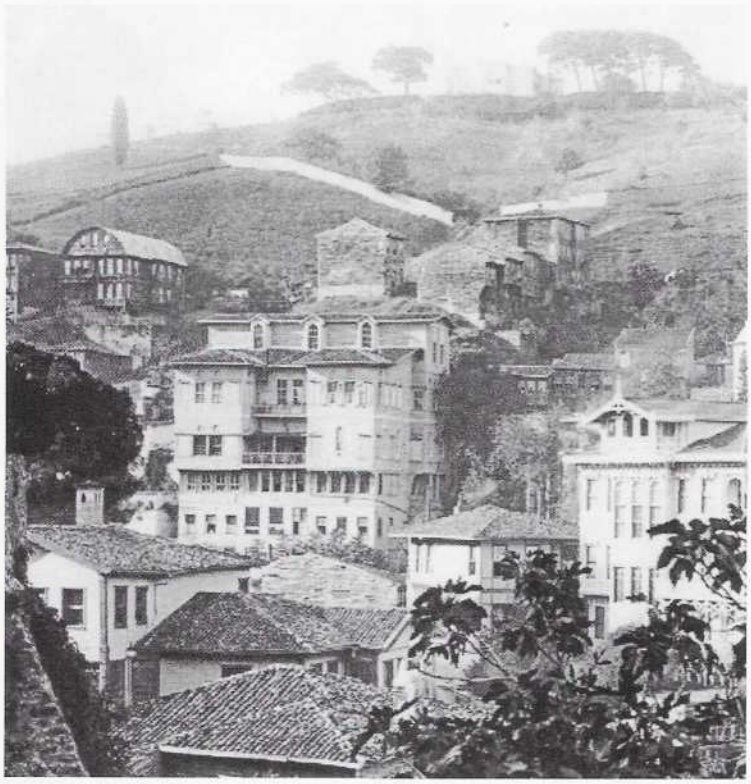
10 Eylül 1971'de Robert Kolej'in 'Boğaziçi Üniversitesi' adıyla MIHI Eğitim Bakanlığı'na devir töreninin ardından okulda bir **kokteyl** düzenlenmişti.

Beş maddelik protokol

18 Mayıs 1971 günü Ankara'da imzalanan ve Robert Kolej'den Boğaziçi Üniversitesi'ne geçiş sürecini tamamlanma noktasına getiren beş maddelik protokolde, özetle şöyle deniliyordu:

- Robert Kolej'in Yüksek Kısım'ının devamı Boğaziçi Üniversitesi olacaktır.
- Robert Kolej'e ait arsa ve binaların büyük bir bölümü Boğaziçi Üniversitesi'ne devredilecektir.
- Mütevelli Heyeti'nin bu kararı uygulayabilmesi için, New York eyaletindeki yetkili bir mahkemenin onayını alması gerekmektedir.
- Hükümet, halen Kolej'de okuyan öğrencilerin eğitimlerini 'Yüksek' statüsünde tamamlayabilmeleri için gerekli önlemleri alacaktır.
- Hükümet tüm öğretim üyelerinin ve idare personelin halihazırda imzalanmış bulunan bir yıllık anlaşmalarını geçerli kabul edecektir.

Boğaziçi Üniversitesi'nin temelerinin atıldığı Bebek semti (sağda). Rumeli Hisarı ve Robert Kolej kampusunu gösteren 1920'lerden kalma bir kartpostal (altta).

SÜRPRİZ ZİYARET

Üç gün sonra okula yapılan sürpriz bir ziyaret, uzun zamandır süren 'Robert Kolej ne olacak?' tartışmalarının dönemeç noktası olacaktır: Milli Eğitim Bakanı Şinasi Orel haber vermeksizin Kampus'a gelir. Şinasi Orel, 1948-1949 öğretim yılında askeri öğrenciyken bir yıl Robert Kolej'de okumuştur.

Everton bu ziyaretten çok memnun kalır. Kesin bir çözümün epey yaklaştığını hisseden Everton, öğretim üyelerine, Haziran ayındaki toplantılarında, okulun geleceği hakkında kesin bilgiler aktaracağına dair söz verir. Yolun sonuna gelinmiş gibidir.

Okul 3 Mayıs günü tekrar açılır. Okuldan atılan üç öğrenci, ateşli Dev-Genç bildirileri dağıtırlar. Asker müdahele eder.

Bu arada olaylar dinmek bilmez. Bu kez İsrail Büyükelçisi Efraim Elrom'un kaçırılışı ve öldürülüşü yaşanır.

PROTOKOL İMZALANIYOR

Tüm bunlar olup biterken Ankara'da imzalanan bir protokol, Robert Kolej'den Boğaziçi Üniversitesi'ne geçiş sürecinin tamamlanma noktasına geldiğini ilan eder. Rektör Everton, Abdullah Kuran, James Lawrence ve iki mütevelli, 18 Mayıs günü Şinasi Orel'le toplanacaklardır.

Bu toplantının sonunda imzalanan protokole göre, mütevelliler Bebek Kampusu'nun büyük bir kısmını Boğaziçi Üniversitesi'nin kurulabilmesi için, Türk Hükümeti'ne bağışlamaktaydılar. Kolej'in 'Robert Academy' adıyla anılan Lise Kısmı ise Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nin tesislerine taşınıp eğitimine karma olarak devam edecekti.

VE MUTLU SON...

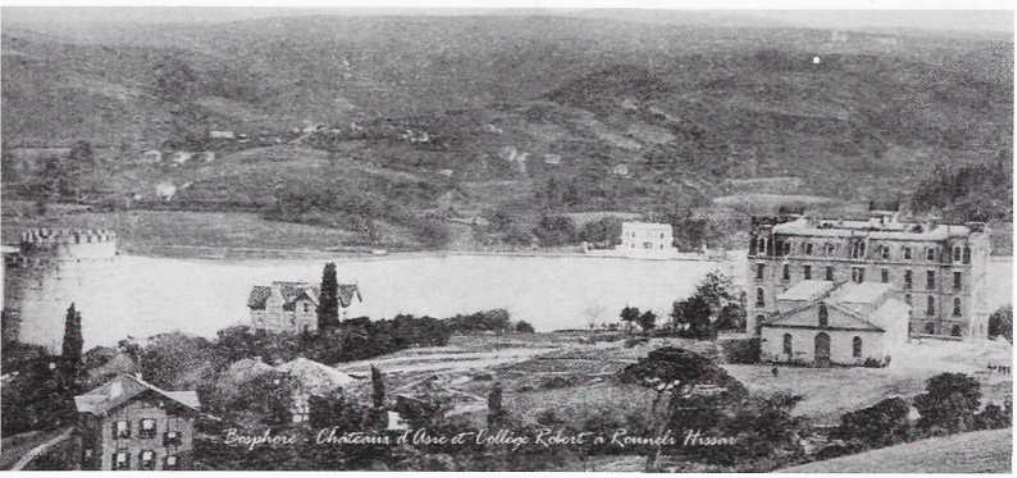
Görüşmelere katılan Lawrence, protokolü diğer mütevellilere bir mektupla anlatırken, Şinasi Orel'den sitayişle bahsediyordu: "Bizce Türkiye'deki yüksek eğitim için en önemli saydığımız unsurların Türkiye'deki başarılı savunucusunun Milli Eğitim Bakam Şinasi Orel olduğu inancındayım. İlginçtir ki Şinasi Orel orduda görev yaparken Robert Kolej'de bir yıl okumuştur. Daha sonra Amerika'da uzun bir zaman kalan Orel'in iki kızı ve damadı halen Purdue Üniversitesi'nde okumaktadır."

Mektup, imzalanan protokolün beş maddesini de içeriyordu.

1 Haziran 1971 günü yapılan öğretim üyeleri toplantısında Everton şu tarihi açıklamayı yapacaktı: Bu yaz Robert Academy, Arnavutköy Kampusu'na taşınacak, kız kolejiyle birleşerek karma eğitim verecek. 'Yüksek' ise yerinde kalacak ve 'Boğaziçi Üniversitesi' olarak yaşamını sürdürecek...

Everton'un kendisi de Arnavutköy'e taşınarak Lise'nin başkanlığını yapacak, Boğaziçi Üniversitesi'ni de yeni bir rektör atanana kadar, Abdullah Kuran yönetecekti.

100 yıllık Robert Kolej, artık Boğaziçi Üniversitesi olmuştu. •

Dosya: Cemal Paşa ve Mustafa Kemal

popüler
tarih

Eylül 2001 2.000.000 TL

Robert Kolej'den Boğaziçi'ne

HOLLYWOOD savaşa gidiyor

212323 2001/08

Kaya kiliselerinde söylediği Rumca şiirlerle

Mevlana, Sille'ye uğradı

Mevlana, 30 Eylül 1207'de doğdu. Biz de Mevlana'yı, Konya'nın Sille beldesinde, erken dönem Hıristiyanlığa ait kaya kiliseleri ve manastır kalıntıları arasındaki bir geziyle analım istedik. Bu seçimin özel bir anlamı var. Gelin bunu size gezimiz içinde anlatalım...

MURAT KÜÇÜK

Konya denildiğinde, uçsuz bucaksız bir düzlük gelir akla. Yazları insanı kavuran sıcağı, kışları dondurucu soğuğu ile bozkır, hayatın çetin yüzüdür buralarda!

Konya bozkırın bir parçası olmakla beraber, onun içinde soluk alınacak bir vahadır. Kentin içindeki tek yükselti olan Alaaddin Tepesi'nden ufukları taradığınızda, dağların hiç ummadığınız kadar yakınlarda bulunduğunu fark edersiniz. Ve dağ deyince, iş değişir. Konya'nın tarih boyunca başka hayatlara uç verdiğini, verebildiğini anlarsınız.

Sabah, Mevlana Müzesi'ni gezdik önce. Sonra Selçuklu'nun göznuru medreseleri, camileri, şadırvanları dolaştık. Öğleden sonra da yolumuz Sille'ye doğru. Mevlana'nın bir zamanlar inzivaya çekildiği, Rumca şiirler söyleyip manastır rahipleriyle sohbete daldığı sakin köşelerin izini sürmek istiyoruz.

Akmanastır'ın bulunduğu tepelerden Sille'nin görünümü.

FOTOĞRAFLAR: MURAT KÜÇÜK

HAVARİLERİN BELDESİ

Konya'dan çıktıktan az sonra düzlük sona eriyor ve otobüsümüz engebeli bir arazide kıvrıla kıvrıla ilerlemeye başlıyor. Sille, Konya'nın yaklaşık 10 kilometre kuzeybatısında küçük bir belde. Oysa bir zamanlar büyük bir ticaret kenti imiş. Ama Sille'nin tarihteki asıl önemi, erken dönem Hıristiyanlığın Anadolu'da bilinen en eski mekanlarına evsahipliği yapmış olmasından kaynaklanıyor.

Hıristiyanların Roma İmparatorluğu'nda ağır işkencelere uğratıldığı bu ilk dönemlerde, İsa'nın havarilerinden Aziz Paulus ve Aziz Barnaba inançlarını yaymak için Konya'yı seçince, bölge Hıristiyanlığın merkezlerinden biri haline gelmiş. Ancak kentteki Yahudi cemaatin baskıları nedeniyle, bir süre sonra Hıristiyanlar Konya'yı terk edip

Mevlana ve Bahaeddin Veled'in Konya'ya gelişi

'Asamı öp ki gururun kırılsın!'

Mevlana: Konya'ya geldiğinde henüz 21 yaşındadır. Ressamımız Ziya Ceran, Mevlana'yı babası Bahaeddin Veled'in yanı başında tasavvur ederken, halefi olduğunu da vurgulamak istemiş olmalı.

Alaeddin Keykubad: O gün Konya halkı ile birlikte Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad da kentin kapısına kadar gelerek Bahaeddin Veled'i karşılamaya çıkmıştı. Sultan-ül Ulema, maiyetinde pek çok müridiyle kente vardığında, Keykubad öne çıkar ve eğilip elini öpmek ister. Sultan'ın alçakgönüllülüğüne karşın, devrin Ulemalar Sultanı, son bir nefis sınavına tabi tutar Selçuklu hükümdarını. "Sen bu dünyânın hükümdarı isen, ben de ilim dünyasının hükümdarıyım. Asamı öp ki gururun kırılsın!" Keykubad, kale burçları boyunca sıralanmış askerlerinin ve Konya halkının şaşkın bakışları altında ikiletmez bu sözü. Eğilir ve asayı öper!

Bahaeddin Veled: Mevlana'nın babası. Daha Horasan'ın Belh kentinde iken (bugün Afganistan sınırları içerisinde) Sultan-ül Ulema, yani 'Ulemalar Sultanı' olarak anılıyordu. 13. Yüzyıl'da artık kitlesel hale gelen göçler, Horasan'ın manevi sultanını da Anadolu'ya savurdu. Pek çok evliya gibi Bahaeddin Veled de Anadolu'ya gelmeden evvel Mekke ve Medine'ye giderek hac ziyaretini tamamladı. Anadolu'nun çeşitli kentlerinde kalan Bahaeddin Veled, Malatya üzerinden geldiği Larende'de (Karaman) bir süre kaldı. Nihayet 1228'de Alaeddin Keykubat'ın ısrarlı davetlerine dayanamayıp Konya'ya geldi. Gelirken, kudretli hükümdara unutamayacağı bir ders vermeyi de ihmal etmeden!

kuzeybatıda yer alan dağlık kesime çekilmişler. İlk kaya kiliseleri, Sille'nin gözlerden ırak vadilerinde inşa edilmiş.

Beldenin dört bir yanında gözümüze çarpan mağaralar, o dönemlerden kalma manastırların günümüze ulaşabilmiş kalıntıları.

Hıristiyanlığın resmi din olarak kabul edildiği Doğu Roma ve sonraları Bizans İmparatorluğu'nda Konya, güçlü bir Hıristiyanlık merkezi olarak öne çıksa da, Sille, ilk havariler dolayısıyla kutsallık atfedilen kaya kiliseleriyle önemini hep korumuş. İstanbul ve Balkan kentlerinden Kudüs'te hac için yollara düşen Hıristiyanların ziyaret ettiği önemli bir konaklama noktası olarak yaşamını sürdürmüş.

Sille merkezinde yer alan Aya Eleni Kilisesi de böyle bir hac ziyareti sonrası inşa edilmiş. İS 327 yılında Bizans İmparatoru Büyük Konstantinius'un annesi Helena tarafından yaptırılan kilise, yörede yaşayan ilk Hıristiyanların anısına adanmış.

Aya Eleni Kilisesi

İlk olarak İsa'dan Sonra 327 yılında inşa edilen kilise sonraki yüzyıllarda pek çok kez onarım görmüş. Son olarak 1833 yılında eski temeller üzerinde yeniden inşa edilmiş. İsa ve azizleri anlatan halk resimleriyle süslü. Ne yazık ki bu resimler geçen yıllar içinde kıymet bilmez eller tarafından tahrip edilmiş. Oldukça bakımsız ve harap halde bulunan kilisede bu yıl restorasyona başlanmış. Orta Anadolu'nun tipik Rum kiliseleri gibi Aya Eleni de ağaç oymalarıyla dikkat çekiyor *(altta).* Restorasyon tamamlanıp uygun bir aydınlatmayla ziyarete açıldığında, oldukça ilgi çekeceğine şüphe yok.

RAHİPLERLE SOHBET

Konya, Selçuklular tarafından alındığında, ortaçağ fetih geleneğinin değişmez kuralı burada da uygulanmış. Böylece kent dışına sürülen Hıristiyanlara, Sille'nin yolu bir kez daha görünmüş.

Rumların Sille merkezli hayatı erken dönem Hıristiyanlığı ile benzer biçimde sürüp giderken, Mevlana da bu sessiz vadinin müdavimleri arasında yerini almış.

TAKKELİ DAĞ'A DOĞRU

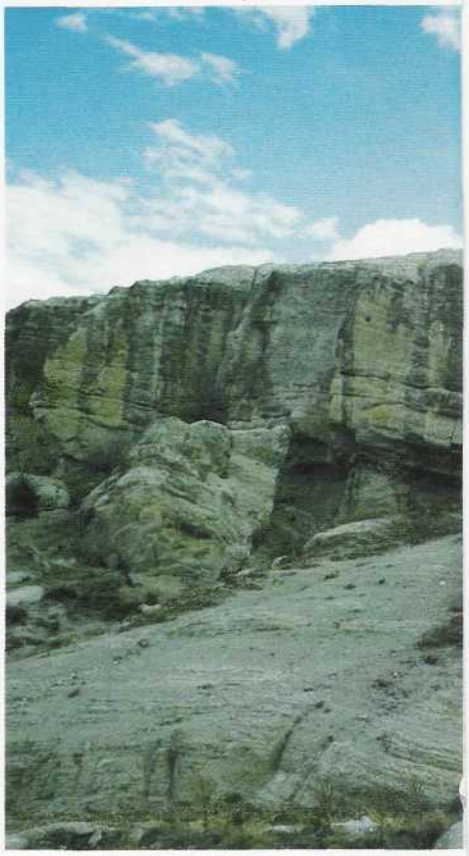
Mevlana'nın Sille yamaçlarında kayalara oyulmuş kiliselerde, yörenin rakipleriyle sohbet ettiğini Ahmed Eflaki'nin 1318'de kaleme aldığı 'Ariflerin Menkıbeleri' adlı eserden öğrenmiştik. Elimizde bu konuda yazılmış bir de makale vardı. İbrahim Hakkı Konyalı, 36 yıl önce 'Tarih Konuşuyor' adlı dergide (Mart 1956), Mevlana'nın kaldığı bir mağaradan söz ediyordu. Yine de, bütün bunları Sille'nin küçük meydanındaki kahvehanede insanlara anlatıp yazıda sözü edilen yerleri sorduğumuzda, uzaylı muamelesi görmekten kurtulamıyoruz.

Sille çevresindeki kiliselerin, kaya evlerin 'gavur'dan kaldığını biliyorlar; hepsi bu! Ne mağarayı ne de manastırı duymamışlar hiç. Hele Mevlana'nın bir zamanlar buralara gelip şu mağaraların birinde kaldığını ilk kez duyuyorlar. Yine de yardım etmek istiyorlar ve kendi aralarında uzunca bir süre tartıştıktan sonra, vadide yer alan bir kayalığın, aradığımız yer olabileceğine karar veriyorlar.

Kahvenin müdavimlerinden biri, Mehmet Sonkur; "Gelin sizi götüreyim" deyince yola koyuluyoruz. Takkeli Dağ'a doğru ince bir dere boyunda yaklaşık bir saat süren yürüyüşümüz, birkaç mağaranın yer aldığı kayalık bir bölgede son buluyor. Sille'de gördüğümüz mağaraların benzerleri burada da inşa edilmiş.

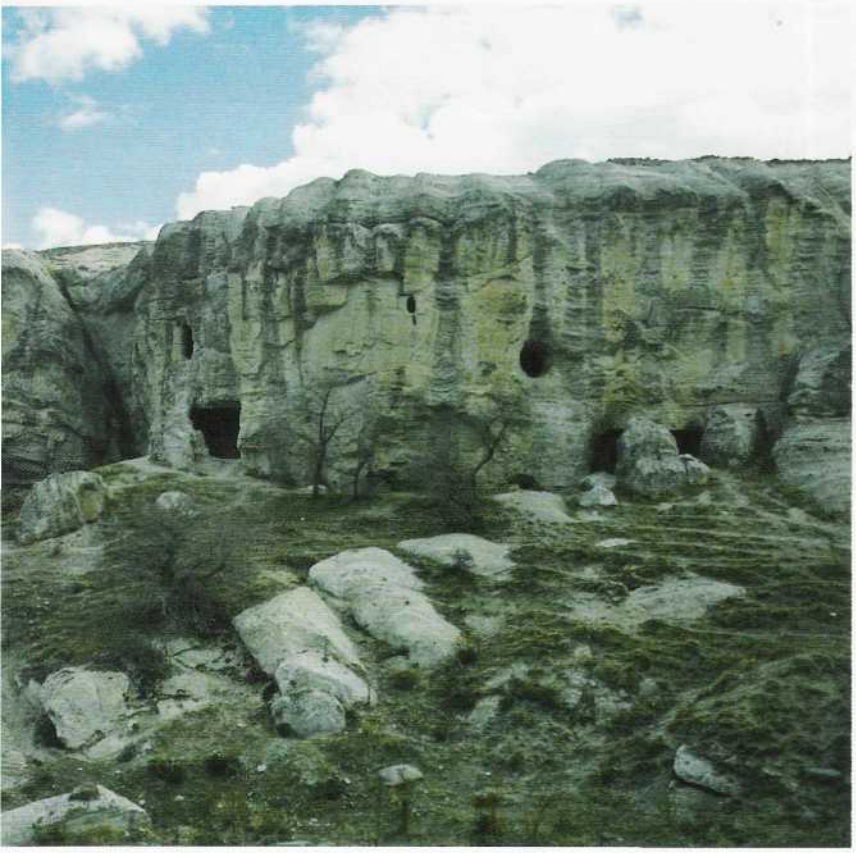
DİVAN-I KEBİR'DE RUMCA ŞİİRLER

Horasan'ın Belh kentinde 1207 yılının 30 Eylül'ünde dünyaya gelen Mevlana, henüz 6 yaşında iken, dönemin en tanınmış alimi olarak bilinen babası Bahaeddin Veled ve ailenin diğer üyeleriyle birlikte batıya göç eder. Nişabur'dan sonra Hac ziyaretini tamamlayıp Malatya üzerinden Konya'ya geldiklerinde, tarihler 1228'i göstermektedir. O yıllarda Konya, Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkentidir ve Alaeddin Keykubat tahtta oturmaktadır. Karatay Medresesi'yle, Sırçalı Mescid ile Konya, en görkemli devrini yaşamaktadır. Mevlana babasının yanında dini eğitimini tamamlayarak Konya medreselerinin tanınmış alimleri arasında yer alır.

Zaman akıp gider ve bir gün doğudan gelen bir adam Mevlana'nın hayatını değiştirir. Sade bir derviştir Şems. Mevlana, o güne kadar Sünni akidelere uygun olarak yaşayan bir medrese uleması iken, Şems'i tanıdıktan sonra bir 'cezbe adamı'dır artık. Sema, ney ve şiir, ilahı aşkın dışa vurulduğu araçlar olarak Mevlana öğretisinin temelini oluşturur.

Farsça, Arapça, Türkçe, Rumca şiirlerinin yer aldığı Divan-ı Kebir'in yanı sıra, ortaçağda zengin öykü geleneğinin şahe-

Solda, Sille'den Takkeli Dağ'a doğru uzanan vadideki mağaralar. Altta ise Selçuklu dönemi mezar taşlarının arasından Aya Eleni Kilisesi ve Sille evleri.

serlerinden sayılan Mesnevi ile Mevlana, dünya edebiyatının ölümsüzleri arasında yer alır. Öğütleri sadece Müslümanlar tarafından değil, Konya'nın Hıristiyan ve Yahudi halkınca da benimsenir. Şiirlerinde İslam skolastiğini aşan, tüm insanlığı kucaklayan sufi tad, neyin yumuşak sesi gibi içtenlikle kabul görür, sahiplenilir.

Mevlana zaman zaman Sille'de inzivaya çekilip tefekküre dalar. Eflaki'nin aktardığı kimi olaylar, manastır geleneğinin, o dönemdeki din bilginleriyle Mevlana arasında gerçekleşen sohbetlerin, onun hayatında belli bir döneme damgasını vurduğunu göstermektedir.

YETMİŞ İKİ MİLLETİN SIRRI

Mevlana'nın ölümü ile Konya'da yaşananlar, onu sahiplenmenin boyutlarını da ortaya koymaktadır. Yine Eflaki'nin tanıklığına başvuralım. Yıl 1273. Aralık'ın 17'si. Mevlana'nın Tanrı'yla sonsuza dek buluştuğu gecenin sabahı. O gün Konya'da mahşeri bir kalabalık toplanmıştır. Sadece Müslüman halk değil, şehrin Rum, Ermeni ve Yahudi ahalisi gözyaşları içinde. Bir İslam sufisinin cenazesinde Hıristiyan ve Yahudi din adamlarının ön saflarda yer almak istemesi, İncil ve Tevrat'tan dualar okuyarak cenazeye katılmak istemeleri, o güne dek görülmüş, duyulmuş şey değildir.

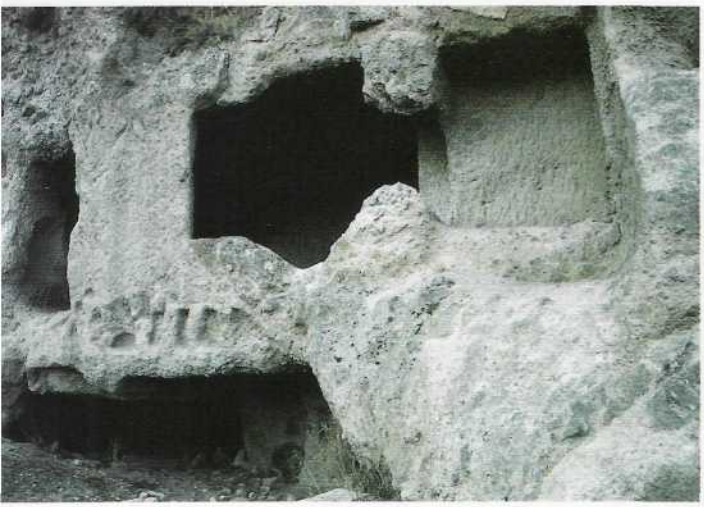
Selçuklu askerleri kalabalığı dağıtmaya çalışsa da bunu başaramazlar. Nihayet kentte yaşanan kargaşa Sultan'a haber verilir. Sultan, kilise ve havraların din adamlarını huzuruna çağırıp, 'Bu olayın sizinle ne ilgisi vardır? Bu din padişahı bizim reisimiz, imamımız ve muktedamızdır' dediğinde şu yanıtı alır:

"Biz, Musa'nın, İsa'nın ve bütün peygamberlerin hakikatini onun açık sözlerinden anladık ve kendi kitaplarımızda okuduğumuz olgun peygamberlerin tabiat ve hareketlerini onda gördük. Siz Müslümanlar, Mevlana'yı nasıl devrinin Muhammed'i olarak tanıyorsanız, biz de onu zamanın Musa'sı ve İsa'sı olarak biliyoruz. Siz nasıl onun muhibbi iseniz, biz de bin şu kadar misli daha çok onun kulu ve müridiyiz."

Bu sözlerin ardından da Mevlana'dan şu iki dizeyi dile getirirler: "Yetmiş iki millet sırrını bizden dinler / Biz bir perde ile binlerce ses çıkaran bir neyiz."

Bunun üzerine, Sultan dahil huzurda bulunan herkes susar. O gün Mevlana'nın cenazesi farklı dinlere mensup ahali tara-

Dergah'tan Müze'ye

Mevlana Dergahı'nın bulunduğu alan *(en altta),* bir zamanlar Selçuklu Sarayı'nın gül bahçesiydi. Alaeddin Keykubat tarafından Mevlana'nın babası Bahaeddin Veled'e hediye edildi. Babası gibi Mevlana da buraya defnedilince bir anlamda dergahın temelleri atılmış oldu. Mevlana'nın türbesi *(solda),* 1273'teTebrizli Mimar Bedreddin'e yaptırılmış. Sonraki yıllarda semahane, aşevi gibi bölümlerin inşa edilmesiyle dergah geleneğinin vazgeçilmez mekanları bir bir oluşturulmuş. Nihayet 1854 yılında derviş hücrelerinin tamamlanmasıyla son şeklini almış. Dergah avlusuna Dervişan Kapısı'ndan girilir. Avlunun kuzey ve batı yönü boyunca derviş hücreleri yer alır. Mevlana'nın türbesi, semahane ve mescit avlunun doğusunda yer almaktadır. Dergah ve türbe, 1926 yılında Konya Asar-ı Atika Müzesi adı altında müze olarak hizmete başlamış. 1954 yılında adı 'Mevlana Müzesi' olarak değiştirilmiş.

Kayalara oyulmuş Akmanastır'ın odalarından biri (üstte, solda) ve odanın içten görünüşü (üstte, sağda).

fından büyük bir kalabalıkla uğurlanır.

SİLLE'DEN GÜNÜMÜZE KALAN

Sille gibi son derece önemli bir tarihi beldenin nasıl olup da bu denli ihmal edildiği gerçekten üzerinde durulması gereken bir soru.

Erken dönem Hıristiyanlığa ait tüm kültürel miras, Mevlana'nın hoşgörüsüne uzak önyargıların ve tahammülsüzlüğün kurbanı olmuş. Manastır denilebilecek kalıntıların bir bölümü toprak altında, diğerleriyse yöre insanının insafına terkedilmiş vaziyette. Kimi ağıl, kimi samanlık olarak kullanılırken, birçoğu çobanların ya da köy gençlerinin kış günlerinde yaktıkları ateşler yüzünden kapkara. Hazine arayanların geceleri orayı burayı delik deşik etmeleri de cabası.

Bir zamanlar 20 bin nüfuslu koca bir kasabaymış Sille. Rum ve Müslüman ahali yıllar yılı yan yana yaşamış. Güçlü bir ticari hayatı olan kasaba, Osmanlı'nın son yıllarında Konya'yı aratmayan bir ticari canlılığa sahipmiş üstelik. Cumhuriyet sonrası Rumlar mübadeleyle Yunanistan'a göç edince, beldenin eski halinden eser kalmamış. Bir zamanlar dört bir yanı bahçelerle çevrili Sille'nin üzüm bağlarıysa o günleri hatırlatan birkaç kalıntı dışında, yok olup gitmiş. ■

Dosya: Cemal Paşa ve Mustafa Kemal

popüler
tarih

Eylül 2001 2.000.000 TL

Robert Kolej'den Boğaziçi'ne

HOLLYWOOD savaşa gidiyor

212323 2001/08

Birinci Türk Dil Kurultayı

Gençler daha güzel konuşsun diye

Kurultay'ın kapanış konuşmasında, Genel Sekreter Ruşen Eşref, gençlere ve hatta henüz ana kucağındaki bebeklere seslenerek, onların ağzında Türkçe'nin, 'kimbilir ne güzel durur bir varlık olacağını' dile getiriyordu.

FEZA KÜRKÇÜOĞLU

Türkçe'nin özleşmesi ve gelişmesini amaçlayan 'Türk Dili Tetkik Cemiyeti', 12 Temmuz 1932'de kurulur. Samıh Rifat'ın başkan olduğu cemiyette, Ruşen Eşref (Ünaydın), Celâl Sahir (Erozan) ve Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) kurucu üyelerdir. Cemiyet ilk iş olarak bir kurultay toplamayı kararlaştırır.

Birinci Türk Dili Kurultayı, 26 Eylül-5 Ekim 1932 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'nda toplanır.

Kurultayın ana çalışma konuları; Türk dilinin eskiliği, Hint-Avrupa ve Asya dilleriyle ilişkisidir. Tezlerin yanı sıra tartışmalar da dikkatle izlenir ve yankı yaratır.

En büyük tartışma Hüseyin Cahit (Yalçın)'ın tezinde olur. Hüseyin Cahit'in dilde zorlama yapılamayacağı, onun doğal gelişmesine bırakılması yolundaki düşünceleri Hasan Ali (Yücel), Ali Canip (Yöntem), Fazıl Ahmet (Aykaç) ve Samih Rifat'ın da aralarında bulunduğu çok sayıda katılımcı tarafından eleştirilir.

Birinci Türk Dili Kurultayı'nın toplandığı 26 Eylül, daha sonraki yıllarda 'Dil Bayramı' olarak kutlanır. Türk Dili Tetkik Cemiyeti, 1936'da Üçüncü Dil Kurultayı'nda 'Türk Dil Kurumu' olarak adlandırılır. Ancak 1982 Anayasası'na dayanılarak çıkarılan 17 Ağustos 1983 tarihli kanunla, T.D.K kapatılarak 'Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na bağlanır. Dil bayramı da artık kutlanmaz olur...

'Maarif Vekaleti' tarafından 1933 tarihinde yayımlanan 'Birinci Türk Dili Kurultayı / Tezler, Müzakere Zabıtları' isimli kitaba birlikte göz atalım.

Birinci gün (26 Eylül 1932 Pazartesi), "Türk Dili Tetkik

Türk Dili Tetkik **Cemiyeti,** Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'le birlikte yapılan bir toplantı sırasında.

Birinci Türk Dili Kurultayı'na katılanlardan bir grup: Bilimadamları, kentli aydınlar ve Anadolu halkının temsilcileri bir arada (solda). Kurultay'da kapanış konuşmasını yapan Türk Dili Tetkik Cemiyeti Genel Sekreteri Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey (altta).

Cemiyeti Reisi Samih Rifat Bey'in açma nutku" ile başlar:

Samih Rifat Bey'in uzun açış konuşması şu cümlelerle son bulacaktır:

"Her şeyde olduğu gibi sevgili halkımızla bilgi ve dilde de birleşeceğiz. Tutacağımız yol, ilim ve tecrübe yoludur. Başımızda Büyük Mürşit bize gayelerimizi telkin ettiği gibi çalışma ve muvaffak olmanın sırrını ve esaslarını da ilham edecektir (Alkışlar)."

On gün boyunca süren tezler ve tartışmaların sonunda Kurultay'ın 5 Ekim Çarşamba günkü oturumunun ikinci celsesi başlar; Maarif Vekili Reşit Galip Bey konuşur:

"... Yüksek kıymette bine yakın Türk münevverinin burada toplanarak yorulmadan, usanmadan çalışması, yorgunluk, usanç tanımamak andiyle ayrılması irfan tarihimizde unutulmaz büyük hadiselerden biri olarak yaşıyacaktır. Yakın ve uzak istikbalin tarihçileri adlarınızı bahtiyar çocuklarımızın ve daha bahtiyar torunlarımızın müteşekkir, minnettar bakışları karşısında saygı ile anarak: 'Türk Dilinin kendi benliğine kavuşması, hakikî zenginliğe, aslî güzelliğine ermesi işte onların kurultayı ile başladı' deyeceklerdir."

T.D.T.C. Umumî Kâtibi Ruşen Eşref Bey'in (Ünaydın) kapanış konuşması Kurultay'ın çalışma ve etkilerinin kısa bir özetidir sanki:

"İlk dil Kurultayı bugün sona eriyor. Öyle büyük ve tarihî bir vazifeyi gören Kurultayı saygı ile selâmlarım, tebrik ederim. Güzel İstanbul'a da ne mutlu ki harf inkılâbı ilkin onda hazırlanmıştır. Dil inkılâbının ilk hızı da şimdi onda başlıyor.

Arkadaşlar!

Her biri saatlerce süren on celsede âlimler, edipler, şairler, münekkitler, dilciler, gramerciler, ıstılahçılar söz aldılar. Derin düşüncelerini söylediler. Özlü bilgilerini anlattılar. Bunları bu salondakiler dinlediği gibi havaları aşarak yurdun dört bucağında sesinizi duyurtan demir ağızlar önüne toplanmış bütün yurttaşlar da dinlediler. O yurttaşlar ki, Kurultay'ınızı kutlamak için yolladıkları binlerce telyazıları, göreceğiniz işi alkışlayan bir millet sesi idi. (...)

Ey bizden daha genç olanlar! Bu emekler, bu dilekler sizler içindir. Bu dille sizler -ne mutlu!- bizlerden çok güzel konuşacaksınız. Hele anaların kucağında ilk sözleri öğrenen Türk çocukları! Ah sizin konuşacağınız, sizin yazacağınız Türkçeyi duyar idim. Sizin ve sizin çocuklarınızın ağzında Türkçe kimbilir ne güzel durur bir varlık olacaktır! Onu yarınki dâhi san'atkârlar kimbilir daha ne imrenilecek yeniliğe ve güzelliğe yürüteceklerdir! (Alkışlar) "

495 sayfalık kitabın bu son satırlarını okurken aynı dilekleri dilemekten kendimi alamadım... Ya siz? ■

HAZıRLAYAN: DEFNE TOZAN
defne.tozan@ntv.com.tr

Tüm yönleriyle Kırım Savaşı

Dergimizin bu ayki önemli konularından biri Kırım Savaşı. İnternet bu konuda da oldukça zengin kaynaklar sunuyor. Ne yazık ki Kırım Savaşı'yla ilgili kapsamlı bir Türkçe site bulmak mümkün değil. Konuyla ilgili sitelerin çoğu İngilizler tarafından hazırlanmış. Kırım Savaşı Araştırma Topluluğu'nun resmi sitesi ***www.hargreave-mawson.demon.co.uk/cwrsl.html*** sanal dünyada bilgi toplamaya başlamak için iyi bir adres. Savaşın nedenleri, önemi ve sonuçlarıyla ilgili pek çok makale ve görsel malzeme bu adreste toplanmış.

www.crimeanwar.co.uk yine İngilizler tarafından hazırlanmış bir site. Konuyla ilgili farklı sitelerle birlikte çalışan adreste, esas olarak savaşa ilişkin belgelere yer veriliyor. İngiliz ordusunun yazışmaları, emirler, 100 yıl öncesinden günümüze taşınıyor. Belgelere dayanan diğer bir site de ***www.hillsdale.edu/dept/History/Documents/War/19Crim.html*** Geniş bir arşive sahip olan sitede, Kırım'da savaşan İngiliz askerlerinin mektuplarına yer veriliyor.

Sinemanın başlangıç serüveni

www.earlycinema.com

Vizyona giren filmlerle ilgili en yeni bilgileri internette buluyoruz. Pekiyi, ya eski filmler, eski yıldızlar? www.earlycinema.com sinemanın emekleme dönemiyle ilgili bir site. Sinema tarihine yönelik son derece kapsamlı bilgiler veren bu sitede, 1820'den 1905'e uzanan detaylı bir zaman tüneli yer alıyor. Beyazperdeye damgasını vurmuş ama şimdi kimsenin pek adını hatırlamadığı oyuncular, yönetmenler, teknik adamlar earlycinema.com'da unutulmamış. Sitede sinema teknolojisi tarihine de özel bir yer ayrılmış. Artık tamamen bilgisayar teknolojisiyle yaratılmış karakterlerle film çekebilen yönetmenler, eskiden vitascope ya da mutascope tekniğinden yararlanıyordu. Site bu ve benzeri eski teknolojiler için de bulunmaz bir kaynak, earlycinema.com'un sözlük ve arama motoru bölümü, sinema meraklılarının pek çok yerde bulamayacağı bilgileri sunuyor.

Birinci ağızdan tarih

www.ibiscom.com

Sözel tarih çalışmaları ve sıradan insanların yaşadıkları döneme ait anıları, tarih anlayışına yeni bir boyut getirdi, www.ibiscom.com da farklı bir tarih sitesi. Sitenin amacı, 'tarihi, o anı yaşayanların gözüyle anlatmak'. Antik Çağ'a ilişkin bölümde Antik Yunan'daki günlük yaşam ya da Pompei'nin son günleri hakkındaki detaylı makaleleri okuyabilirsiniz. Marco Polo ile beraber doğuya seyahat edebilir, köle ticaretiyle ilgili birinci elden tanıkların hikayelerini okuyabilirsiniz. Amerika'da hazırlanan site doğal olarak Amerikan İç Savaşı'na ve Vahşi Batı'ya da özel bir yer ayırmış. Çok sayıdaki fotoğraf da siteyi görsel açıdan destekliyor.

Mısır'da sanal gezinti

www.ancientegypt.co.uk

Mısır, binlerce yıllık tarihi ve medeniyete katkılarıyla, turistler için her zaman ilgi çekici bir ülke. Eğer Mısır'a gidemiyorsanız sanal olarak bu geziyi gerçekleştirebilirsiniz. www.ancientegypt.co.uk Eski Mısır'la ilgili son derece kapsamlı ve rahat anlaşılır bir site. British Museum tarafından hazırlanan sitede Mısır tarihi, firavunlar, piramitler, hiyeroglif gibi ana konular hakkında son derece detaylı bilgiler sunuluyor. Sitenin en önemli özelliğiyse sizi bir Mısırlı soylunun yaşamına dahil etmesi. Bu sayede günlük hayatın içine girebiliyor ve binlerce yıl öncesine uzanabiliyorsunuz.

Dosya: Cemal Paşa ve Mustafa Kemal

popüler
tarih

Eylül 2001 2.000.000 TL

Robert Kolej'den Boğaziçi'ne

HOLLYWOOD savaşa gidiyor

212323 2001/08

• HAZıRLAYAN: NAZLI IRMAK
e-mail: peanaz@hotmail.com

Bin metrekarede Cumhuriyet

Heykeltraş Rahmi Aksungur'un 'Cumhuriyet Tarihi Düzenlemesi' konulu yarışmada birinci olan projesi, cumhuriyet tarihinin önemli olay ve kişiliklerini tarihsel bir bütünlük içinde yansıtıyor.

Ankara, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinin canlandırıldığı dev bir heykel düzenlemesine ev sahipliği yapmaya hazırlanıyor. Heykeltraş Prof. Dr. Rahmi Aksungur, Milli Savunma Bakanlığı'nın 'Cumhuriyet Tarihi Düzenlemesi' konulu yarışmasında birincilik ödülü alan projesiyle, Ankara'ya anlamlı bir heykel düzenlemesi armağan edecek.

Atatürk Orman Çiftliği'nde bulunan Devlet Mezarlığı bünyesindeki halka açık park alanında yer alacak 'Cumhuriyet Tarihi Düzenlemesi', Ekim 2001 tarihinde tamamlanacak.

Devlet Mezarlığı yanındaki yeşil alanda beş ana heykel düzenlemesinden oluşan projenin uygulama grubunda, Rahmi Aksungur'un yanı sıra Ayla Aksungur, Ömer Yavuz, Elvide Akdağ, Ulaş Korkmaz, Mustafa Yılmaz, Deniz Erol, Ferit Yazıcı'dan oluşan heykel sanatçıları yer alıyor.

Projenin mimarlığını Elvan Uluutku, danışmanlığını ise aynı zamanda projenin metinlerini kaleme alan şair Tarık Günersel ve grafiker Sevtap Yakın yürütüyor. Yaklaşık bin metrekare alanı kapsayan, 600 ton Marmara Mermeri'nin kullanıldığı heykel düzenlemesi, aynı alanda gerçekleştirilen, Türkiye'deki ilk büyük kapsamlı heykel projesi olma özelliğini taşıyor.

Cumhuriyet tarihinin önemli olay ve kişiliklerini tarihsel bir bütünlük içerisinde yansıtan projenin kronolojik içeriğini ise Atatürk'ün Samsun'a çıkışı, Erzurum ve Sivas Kongreleri, TBMM'nin kuruluşu, Milli Mücadele sürecine damgasını vuran I. ve II. İnönü Muharebeleri, Sakarya ve Büyük Taarruz ile bu sürecin sonunda varılan Lozan Antlaşması oluşturuyor.

Buharkent tren istasyonuna koruma

İzmir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, Aydın'ın Buharkent ilçesindeki yaklaşık 100 yıllık tren istasyonu binasının kültür ve tabiat varlığı olarak tescil edilmesini kararlaştırdı. İzmir-Eğridir Demiryolu, 1857 yılında, o dönemdeki ismi 'Burhaniye' olan Buharkent'e ulaştı. İstasyon binası ise 1910 yılında yaptırıldı. 1 Haziran 1935 tarihinde yapımcı İngiliz şirketi demiryolu ve istasyon binası kullanım imtiyazını Türkiye Cumhuriyeti'ne devretti. Kent merkezine uzaklığı ve yolcu sayısının az olması nedeniyle istasyon binası şu anda kullanılmıyor.

Yahudi kültürü Avrupa günü

Türkiye Hahambaşılığı, 2 Eylül Pazar günü İstanbul'un Galata semtinde bazı sinagogları halka açıyor ve bu dini mekanlarda bazı konser ve sergiler düzenliyor. 2 Eylül günü 21 Avrupa ülkesinde (Almanya, Avusturya, Belçika, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Fransa, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsviçre, İtalya, Lüksemburg, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, Ukrayna ve Yunanistan) gerçekleştirilecek 'Yahudi Kültürü Avrupa Günü'nün, söz konusu ülkeleri bağlayan tek ortak yönü, ortak tanıtım posteri.

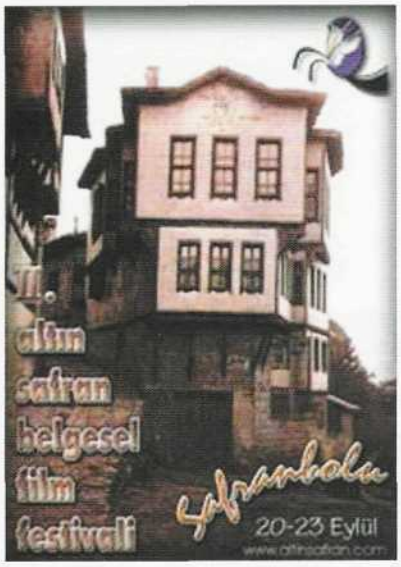
'Yahudi Kültürü Avrupa Günü', 1996 yılında ilk olarak Fransa'nın Alsace bölgesinde başlatılan, sonraki yıllarda Avrupa Yahudi Cemaatleri Konseyi'nin (E.C.J.C. / European Council of Jewish Communities) öncülüğünde yayılan ve amacı tüm Avrupa ülkelerinde, yöresel Yahudi tarihini, Yahudi dini mekanlarıyla Yahudi töre ve geleneklerini toplumların geniş kesimlerine tanıtmak olan bir etkinlik.

2 Eylül 2001 Pazar günü, saat 10.30-17.30 saatleri arasında Galata civarında gezilebilecek başlıca mekanlar şunlar: Neve Şalom Kültür Merkezi, Aşkenaz Sinagogu ve İtalyan Sinagogu. Aynı gün Schneidertempel Sanat Merkezi'nde de bazı etkinlikler gerçekleştirilecek. Yine aynı mekanlarda, repertuarı ilahilerden oluşan 'Maftirim Korosu' ile Sefarad ve Aşkenaz ezgilerini seslendiren değişik grup ve korolaların dinletileri yer alacak.

Safranbolu'da film heyecanı

Safranbolu II. Altın Safran Belgesel Film Festivali, 20-23 Eylül 2001 tarihleri arasında düzenlenecek. Festival, amatör ve profesyonel kategorideki belgesel film ve fotoğraf yarışmaları başta olmak üzere, çok yönlü etkinliklere sahne olacak. 'Belgesel Film ve Fotoğraf yarışmaları bölümünün **jüri** üyeleri arasında, kendi alanında Türkiye'de önemli eserlere imza atmış ilginç isimler yer alıyor.

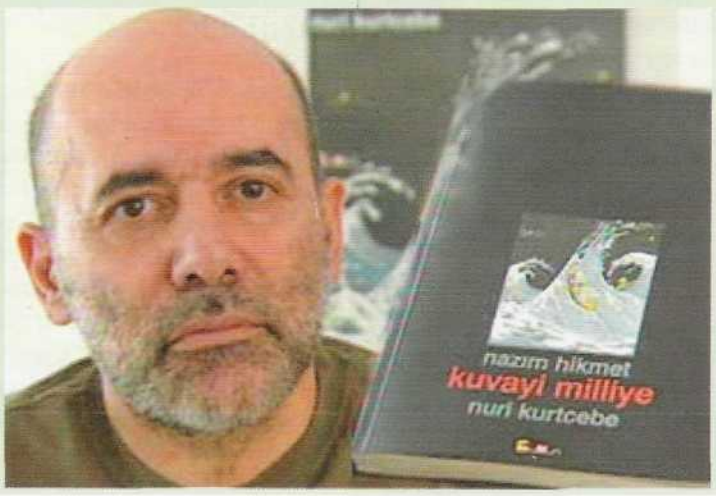

'www.altinsafran.com' adresinden festival ve yarışma hakkında daha fazla bilgiye ulaşabilirsiniz.

Kuvayi Milliye Destanı çizgi romanda

Nâzım Hikmet'in Kurtuluş Savaşı'nı destanlaştırdığı Kuvayi Milliye Destanı'nı adlı yapıtı, Nuri Kurtcebe'nin fırçasıyla yeniden hayat buldu. Nâzım Hikmet'in ünlü yapıtını çizgileriyle betimleyerek kitap halinde yayımlayan Nuri Kurtcebe, özellikle tarihi sevmeyen gençlerin bu kitapla tarihe biraz daha ısınacağını umuyor.

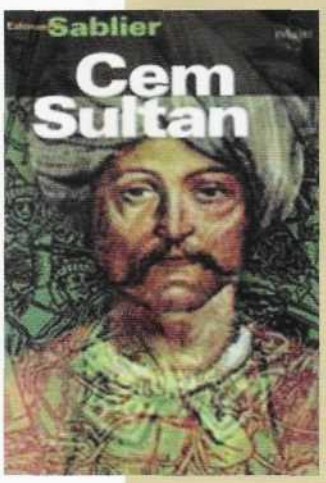
Kurtcebe çalışmasıyla ilgili olarak şunları söylüyor: "Kuvayi Milliye Destanı çok farklı bir şey oldu. Yedi düvele karşı böyle bir destan yok. Böyle bir Kurtuluş Savaşı yok. Bütün Üçüncü Dünya ülkeleri ezildiler emperyalist orduları karşısında. Bir tek biz ezilmedik, biz verdik bu savaşı. Bu açıdan bakacak olursak/gerçekten çok fantastik, fantastiğin de ötesinde inanılmaz bîr şey, 4 günde kazanılmış bir savaş. Çizimlere aksediyor tabii ister istemez..."

Cem Sultan, ödül getirdi

Yazar Edouard Sablier, Fatih Sultan Mehmet'in en küçük oğlu Cem Sultan'ın hayatını konu alan "Bourganeuf Tutsağı Cem Sultan' adlı kitabıyla, Academie Française tarafından tarih ve sosyoloji dalında '2001 Diane Potier-Boes Gümüş Madalya' ödülüne layık görüldü. Perrin Yayınevi tarafından basılan 230 sayfalık kitap, 2000 yazı başında Fransa'da satışa sunulmuştu.

Fransızların 'Zizim' adını verdikleri, Fatih Sultan Mehmet'in üç oğlundan en küçüğü olan Cem Sultan'ın yaşamının anlatıldığı kitapta, Cem Sultan'ın yaşadığı sürgün ve sonrasındaki gelişmeler konu ediliyor.

'Bourganeuf Tutsağı Cem Sultan' kitabının yazarı, Türk dostu ve Ortadoğu uzmanı Sablier, Le Monde gazetesinde yazarlık, 1963-1969 yıllarında ORTF Televizyonu'nda haber müdürlüğü, Europe I ve France Inter radyolarında yorumculuk, Fransız Diplomasi Basını kuruluşunda onursal başkanlık yaptı. Edouard Sablier ayrıca 'Urallar'dan Atlantik'e', "Barut Fıçısı İran', 'Kırmızı Hat' ve Terörizmin Esrarlı Öyküsü' adlı kitapların da yazarı.

Sablier'nin 'Cem Sultan'ı, Türkiye'de de Everest Yayınları arasında çıktı.

Haluk Şahinin 'Bozcaada'sı

Bilgi Üniversitesi öğretim üyesi, gazeteci-yazar Prof. Dr. Haluk Şahin, dünü ve bugünüyle Bozcaada'yı (Tenedos) tanıtan kitabını yayımladı. Bozcaada'da eski bir Rum evini satın alarak restore eden ve 12 yıldır yaz aylarını burada geçiren Şahin, 158 sayfalık kitabında, adadaki gözlemlerini aktarıyor.

Şahin, tarihi, doğası, bağları, şarabı ve günlük yaşamıyla dile getirdiği Bozcaada'yı anlatmadan önce 12 yıl beklediğini söylüyor:

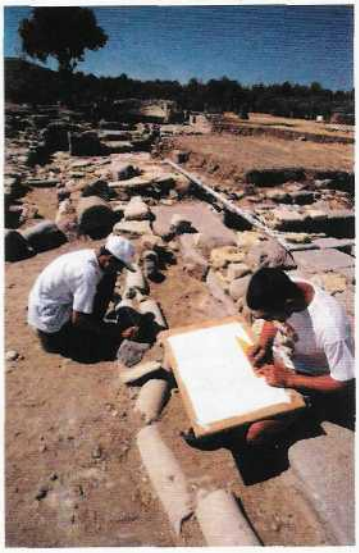
"Bozcaada, 5 bin yıllık tarihi ve Truva ile bağlantısı olan, Türkiye'nin Ege'deki önemli adasıdır. Son yıllarda turist akınına uğrayan adanın özellikleri korunamazsa, şarapçılığı, bağcılığı ölürse, sadece turistik bir tüketim yeri olursa, tüm tüketim maddeleri gibi o da yok olur."

Allianoi kazısının hazineleri

Bergama'da birkaç yıl içinde, Yortanlı Barajı'nın suları altında kalacak olan Allianoi antik kentinden çıkarılan tarihi eserler, arkeologlar ve toplum bilimciler için yeni bulgular içeriyor. 1998 yılından bu yana yapılan kazılarla gümşığma çıkarılan ve İsa'dan Önce II. Yüzyıl'a tarihlendirilen kent, sağlık tanrısı Asklepios'a adanmış bir şifa merkezi.

47 derece sıcak suyu olan

kaplıcası, dinlenme ve terapi odaları, çeşme ve havuzlarıyla görkemli bir tedavi merkezi olan Allianoi'deki kazılar ayrıca yerin 8 metre altında 1800 yıllık uykusundan uyandırılan Venüs heykelini, Grek ve Roma kültüründe hastalara şifa dağıtan sağlık tanrısı Asklepios heykelini ortaya çıkardı. Büyük Roma Hamamı, çift kemerli bir Roma köprüsü de gümşığına çıktı. Yortanlı Barajı kurtarma kazısı heyeti başkanı Ahmet Yaraş tarafından yürütülen ve Philip Morris-Sabancı'nın desteklediği kazı çalışmaları, antik şehir su altında kalıncaya kadar sürecek.

Efsanevi boksörler

Hollywood'un dev film şirketleri, ilgisini boks ringlerine çevirdi. Ringlerin üç efsanevi ismi Muhammed Ali, Joe Louis ve Sonny Lixton, hayatlarını anlatan filmlere konu oldular.

Üç ayrı filmle yeniden ringlere 'merhaba' diyen yapımcılar, 'kelebek gibi uçup, arı gibi sokan' efsanevi ağır siklet boks şampiyonu Muhammed Ali Clay'in hayatını filme aktardı. Çekimleri son aşamaya gelen filmde, sonradan Müslüman olup 'Muhammed Ali' adını alan ünlü boksör Cassius Clay'in hayatını, yönetmen Michael Mann

beyazperdeye taşıdı. Ali'nin bizzat ringde çalıştırarak form tutmasına yardımcı olduğu Will Smith, filmde efsane boksörü canlandıracak. İnce yapılı bir oyuncu olan Smith'in hayli şişmanlayarak 100 kiloya çıktığı filmde, Jon Voight, Will Smith'in eşi Jada Pinkett Smith ve Mario Van Peebles da rol alıyor.

Sinema ajandasındaki tek boksör Muhammed Ali değil. Bir başka siyahi yumruk da, Spike Lee'nin yönetiminde ringe çıkmak üzere. 'Save Us Joe Louis' adlı yapımda, Louis'i Samuel L. Jackson canlandıracak. Üçüncü film ise Ving Rhames'in oynayacağı 'Night Train' adlı yapım. Film, 1964 yılında Muhammed Ali'ye yenilip çaptan düşen boksör Sonny Lixton'm hayatından bir kesit aktarıyor.

Deep Purple İstanbul'da

Dünyaca ünlü Rock grubu Deep Purple, Türkiye'ye geliyor. Grubun 8 Eylül 2001 Cumartesi gecesi İstanbul'da vereceği konser, Fildamı Arena'da gerçekleştirilecek. Deep Purple, ilk sahne performansını 20 Nisan 1968'de Danimarka'da gerçekleştirmiş ve 1969 yılında 'Hush' adlı parça ile Amerika'nın ilk beşine girmişti. 'Black Night' adlı parça ile sesini duyuran grubun ilk albümü, 'Shades of Deep Purple' idi. Grubun ilk üyeleri, Rod Evans (vokal), Nick Simper (bas), Jon Lord (org), Ian Paice (davul), ve Ritchie Blackmore (gitar). Bilinen son üyeleri ise şöyle: Ian Gillian (vokal) Rover Glover (bas), Jon Lord (org), Ian Paice (davul) ve Steve Morse (gitar).
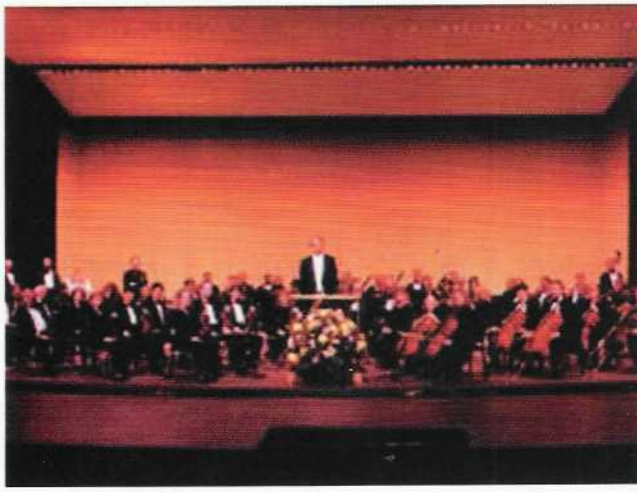

Japonlar karşısında Avustralyalılar

Ünlü aktör Russel Crowe, ilk yönetmenlik denemesinde 'atalarını' beyazperdeye aktaracak. Avustralyalı sanatçı, 'The Long Green Shore' adlı filmde, İkinci Dünya Savaşı'nda Japon ordusuyla savaşan Avustralyalı bir taburun hikayesini işlemek için kamera arkasına geçecek.

Film için sözleşmeye imza atan Crowe, filmde, Japon ordusunu püskürtme emriyle Yeni Gine kıyılarına ayak basan Avustralyalı bir taburun öyküsünü işleyecek.

Filmde, ünlü aktörün 'tabur komutanını' canlandırabileceği yönünde plan yapılmasına rağmen, sanatçının rolü henüz açıklığa kavuşmadı. Russel Crowe, şu günlerde ünlü yönetmen Ron Howard ile birlikte 'A Beautiful Mind' adlı filmin setinde.

Tokyo Senfoni Orkestrası

Asya kıtasından ilk kez bir orkestra ülkemize gelerek 4 ve 12 Eylül'de İstanbul'da, 6 Eylül'de Efes Antik Tiyatro'da, 8 Eylül'de Aspendos Antik Tiyatro'da, 10 Eylül'de ise Ankara'da sanatseverlerle buluşacak.

Konserlerden elde edilecek gelir, 17 Ağustos 1999 depremzedelerine verilecek. Konserlere 100 kişilik tam kadrosuyla katılacak olan Tokyo Senfoni Orkestrası'nın yanı sıra Japon televizyon ve medya temsilcileri de gelecek. Ayrıca konserler için Japonya'dan Türkiye'ye özel turlar düzenlenecek.

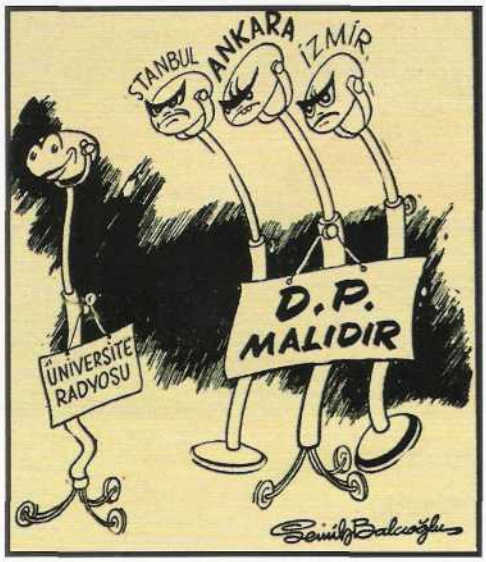
National Geographic'te'gizli mezarlar'

"İki yıl önce Mısır'da Bahariye vahasında Şeyh Sobi mahallesinin altındaki mezar odalarına girildi. Bahariye'nin efsanevi valisi Zed Hons Uef Anh'ın adıyla mühürlenmiş kapısı açıldığında Memfis kentinin usta heykeltraşlarının eseri olan devasa bir lahit ortaya çıktı."

National Geographic Türkiye dergisinin Eylül ayı konuları arasında yer alan 'Mısır'ın Gizli Mezarları' dosyası, bu cümlelerle başlıyor. Roma döneminde mezar hırsızları tarafından yağmalanmış gizli mezarlarda ortaya çıkan bulguları tarihi süreç içinde aktaran dosyayı Zahi Hawass hazırlamış. Fotoğraflar ise Kenneth Garrett'e ait. National Geographic Türkiye bu ay ayrıca, Mısır tarihi meraklılarına Firavun Tutankamon'un altın maskesinin posterini veriyor.

İstanbul Teknik Üniversitesi Radyosu

Bir 'ara dönem' kurbanı

1945 yılında kurulan İstanbul Teknik Üniversitesi Radyosu, 1960'ta, 1971'de, 1980'de yani hep 'ara dönemlerde' kapanır. Bugün ise Radyo, internet ortamında canlı yayınını sürdürmektedir.

SUHA ÇALKIVİK

1960 olayları sırasında o zamanlar yayın yapan İTÜ Radyosu kapatılmıştı. Prof. Dr. Mustafa İnan, 2 Haziran 1960 günü, 'radyonun hürriyete kavuşması münasebetiyle' şu konuşmayı yaptı:

"Sayın dinleyenlerim, İstanbul Teknik Üniversitesi Radyosu, bir aydan fazla susturulmayı müteakip, bugün yayınlarına başlıyor. Teknik Üniversite olarak bizler ve bütün Türk gençliği buna ne kadar sevinse ve ne kadar iftihar etse azdır. Çünkü bu kapatma periodu, alelade bir radyonun herhangi bir sebeple çalışmasına ara vermesi gibi değildir. Bu, ilmin ve tekniğin sesinin kesilmesi ve gençliği susturma gayretinin bir maddi sembolü idi. Büyük şairimiz Namık Kemal 'Ne mümkün zulm ile bidat ile imhayı hürriyet / Çalış idraki kaldır muktedir isen ademiyetten' diye bundan yıllarca evvel bağırmamış mıydı?"

1945 yılında kurulur İstanbul Teknik Üniversitesi Radyosu. Prof. Dr. Mustafa Santur ve Doç. Dr. Adnan Ataman, Doç. Dr. Tahsin Saya, asistanları ve öğrencileriyle Gümüşsüyü binasının çatısına dikerler radyo antenini.

Kurulduğu yıl 200 wattlık bir vericiyle, Kısa Dalga 42 Metre'den -daha sonra 47 Metre- yaptıkları Klasik Batı Müziği yayınlarıyla kısa zamanda ülkenin her yerinde, Avrupa ve hatta Avusturalya'da bile geniş bir dinleyici kitlesine ulaşırlar. Postadan dinleyici mektupları akmaya başlar. Diyarbakırlı bir dinleyicinin mektubu şu sözlerle biter:

"Beethoven'in 9 no'lu Koral Senfonisi'ni de ayrıca rica etmeden geçemiyoruz."

Mektuplar tek tek yanıtlanır. Abone olan dinleyicilere önceleri haftalık daha sonraları da aylık program bültenleri yollanmaya başlanır. İTÜ Radyosu artık dinleyicilerin gönlünde İstanbul ve Ankara radyolarının yerini alma-

Üstte, Semih Balcıoğlu'nun İTÜ Radyosu günlerine ilişkin bir karikatürü. Karikatürün alt yazısı şöyle: KISKANÇLIK! İTÜ Radyosu bir yayın sırasında; cihazın başında, Vural Tekeli görülüyor (sağda).

ya başlamıştır. Varlık dergisinin 1 Şubat 1954 tarihli sayısında 'Ya Radyo' başlığıyla yer alan yazıda şu satırlar okunur:

"Teknik Üniversite'nin mütevazı istasyonu ile, hiç değilse, İstanbullulara yaptığı hizmeti anmadan geçmeyelim. Bu istasyonu idare edenlerin ellerinde mahdut sayıda plaktan mürekkep bir diskotekten başka bir şey yok. Fakat bu plaklarla o kadar güzel konserler tertip ediyorlar ki, birçok aydın evlerinde, bu istasyon İstanbul Radyosu'nun yerini almaya muvaffak olmuştur. Bir de çalışma saatini iki saatten dörde, beşe çıkarmasını bekliyoruz."

1957 yılında Taşkışla binasına ve daha sonra 1963'te İTÜ Televizyonu ile birlikte Maçka Maden Fakültesi binasına taşınır Radyo. Dünyanın önemli plak şirketlerinden, konsolosluklardan, kültür merkezlerinden bağış yoluyla plak ve bandlar yağmaktadır. Yıllar içinde seçkin yorumlardan oluşan geniş bir diskotek ve ciddi kataloglama çalışmasıyla önemli bir arşiv oluşturulur. Dinleyici istekleri, program metinleri, gazete kupürleri, mektuplar ve yayın bültenleri yıl yıl tasnif edilerek günümüze kadar korunur.

İTÜ Radyosu, tarihi boyunca öğrenci çalışanları için bir laboratuvar olmuştur. Stüdyo teçhizatının büyük bir bölümü, öğrencilerin diploma tezi çalışmalarının ürünleridir. Program yapımcısı, yönetici spiker ve teknik sorumlular olarak; Mustafa Santur başta olmak üzere, Adnan Ataman, Tahsin Saya, İbrahim Çelıkbaş, Fatih Pasiner, Duran Leblebici, Vural Tekeli, Çetin İzbul, Aldo D'orfani, İnanç Kayalıoğlu, Yücel Durusoy, Yakut Paker, Sıddık Yarman, Hakan Kuntman, Osman Palamutçuoğulları, Pertev Apaydın, Atilla Atlı, üniversite dışından desteğiyle Ömer Umar ve onlarca İTÜ'lü, çok sesli müzik kültürünü mikrofona taşırlar. 1971'de radyo ve televizyon yayın tekelinin TRT Kurumu'na verilmesi üzerine, düzenli yayınlara son verilir ve İTÜ Radyosu 1980 yılına kadar yayınını kendi bünyesinde sürdürür.

İTÜ Rektörü Prof. Dr. Gülsün Sağlamer'in öncülüğünde -o dönemde Rektör Yardımcısı idi- iki yıllık bir yeniden yapılanma sonucunda, 29 Ekim 1995'te İTÜ Radyosu, Ayazağa Kampüsü'nden düzenli yayınlarına yeniden başlar. Ancak mevcut Radyo TV Yasası, engel oluşturur yayınına; 1999 Nisan ayında susar.

İTÜ Radyosu 1960'ta, 1971'de, 1980'de yani hep 'ara dönemlerde' kapanmıştır. Bugün ise internet ortamında canlı yayınını sürdürmektedir. Radyo dalgaları arasında yerini almak ve dinleyicisine kavuşmak için yasanın değişmesini beklemektedir.

Yücel Durusoy ve Vural Tekeli, İTÜ Radyosu'nun teknik kontrolünü yapıyorlar (solda).

Dönemin unutulmaz sanatçıları

İTÜ Radyosu'nun program aralarında, Klasik Batı Müziği kültürüne ilişkin sorular sorulur, yarışmalar düzenlenir. Haftada iki gün, yarım saat süreli Türk Sanat Müziği programları da başlar. Arif Sami Toker, Safiye Ayla, Münir Nureddin Selçuk *(fotoğrafta),* Zeki Müren gibi isimlerin konserleri yayınlanır. Erzincan'da askerliğini yapmakta olan Eyüplü yazıcı onbaşı Fahrettin Baydar İstanbul'da yaşayan ailesi için 'Ayrılık Yaman Kelime' ve 'Gurbet elde her akşam' şarkılarının çalınmasını ister 9 Şubat 1953'te Radyo'ya yazdığı mektupta. Radyonun açılış müziği, Mozart'ın Türk Marşı' diye bilinen 'Rondo Alla Turca' adlı yapıtıdır. Hıfzı Topuz, Şevket Rado, Adalet Cimcoz ve Adalet Ağaoğlu gibi kalemler köşelerindenyüreklendirirTeknik Üniversitelileri.

Taksim Belediye Gazinosu'nda 1953-54 sezonunun ilk konserleri Suna Kan-İdil Biret resitalleridir ve 'Harika Çocuklar' İTÜ Radyosu'ndan dinlenir.

Münir Nureddin Selçuk Teknik Üniversite radyosunda

İSTANBULUN 500 üncü fetih yıldönümü münasebetile, İstanbul Teknik Üniversitesi Radyosu, fetihten bu yana yetişen en mümtaz bestekârlarının eserlerinden mürekkep, özel Türk musikisi konserleri hazırlamıştır. Bunlar arasında Üstad Münir Nurettin Selçuk'un konseri, en başta gelmektedir. 31 Mayıs 1953 pazar akşamı, saat 20.15 de yayınlanacak olan bu konserinde Üstad, güftesi Fatih devri şairlerinden Bursalı Ahmet Paşaya ait olan yeni bir eserini de, 10 kişilik bir erkekler korosunun refakatinde okuyacaktır.

Müteakip günlerde yayınlanacak olan diğer konserler, Üniversite Korosu, Üsküdar Musiki Cemiyeti Korosu ve diğer kıymetli ses ve saz sanatkârları tarafından takdim edilecektir.

İTÜ-TV'nin yayına başladığı yıllarda

Ekranın 'ilk'leri

Türk televizyon tarihinin 'az bilinen' dönemi, 1952 yılında yayınlarına başlayan İTÜ-TV günleridir. Aslında Türkiye'de ekranın birçok 'ilk'i, bu yayınlar sayesinde ortaya çıkmıştır.

AYDıN EROL

1951 Türkiye'de, televizyonun düşünce alanından fiiliyata geçtiği yıldır. Ama ilk TV alıcılarında ilk görüntülerin izlendiği yıl, kayıtlara '1952' olarak geçmiştir. Aslında o sıralarda televizyon alanında görev yapmış her kişiden 'ilk' diye söz etmemiz, hem çok doğru olur hem de bir hakkın teslimi sayılır. Örneğin ilk kameranın başına geçen Profesör Adnan Ataman'ın (o zamanlar 'Doçent' idi) 'ilk kameraman' olduğunu söylemekle bir gerçeği dile getiririz.

İlk TV ışıklandırmasının tabureye oturtulmuş bir projektörden ibaret oluşu da, bu yolda başka bir gerçek...

'İlk dekor' ise biri gri, öteki kahverengi iki perdeden oluşmuştur. Yayına göre ya da o günkü arzuya göre ya gri perde çekilirdi ya kahverengi...

Pekiyi ilk resim seçici?.. İlk yönetmen?.. Ve diğerleri... Bunların çoğu yoktur ya da bir kişi birkaçını birden yapar bu görevlerin. Birkaç 'hoca', birkaç da hevesli öğrenci, işte öncüler... El ele yürütürler bu işi...

İZLEYİCİ SAYISI NASIL ARTAR?

İlerleyen haftalarda yayınlar düzene girer. 1953'e gelindiğinde ise artık İstanbul'da, 'Televizyon seyrediyor musunuz?' sorusu duyulmaya başlar. Fakat çok kişi bu soruyu, 'Bizde televizyon var mı?' diyerek bir başka soruyla

yanıtlar. Ne var ki sorula sorula ilgi de büyür.

İTÜ-TV yöneticilerinin amacı bu ilgiyi, bilimsel yöne çekmektir! Yayınların daha çok seyirci tarafından izlenmesi arzulanır. Böylece yayınların teknik yönden kalitesini ölçebilmek, yapılan bilimsel çalışmaların, laboratuvar çabalarının sonuçlarını öğrenmek isteğindedirler. Bu bakımdan izleyici sayısını artırmanın çarelerini düşünürler. 1953'te bulurlar bu çareyi: Teknik Üniversite'nin Gümüşsuyu'nda da bir binası vardır. Bu binadaki büyük konferans salonuna bir alıcı konabilir ve Taşkışla'daki binadan yapılan yayını kalabalık bir seyirci topluluğunun izlemesi mümkün olabilir.

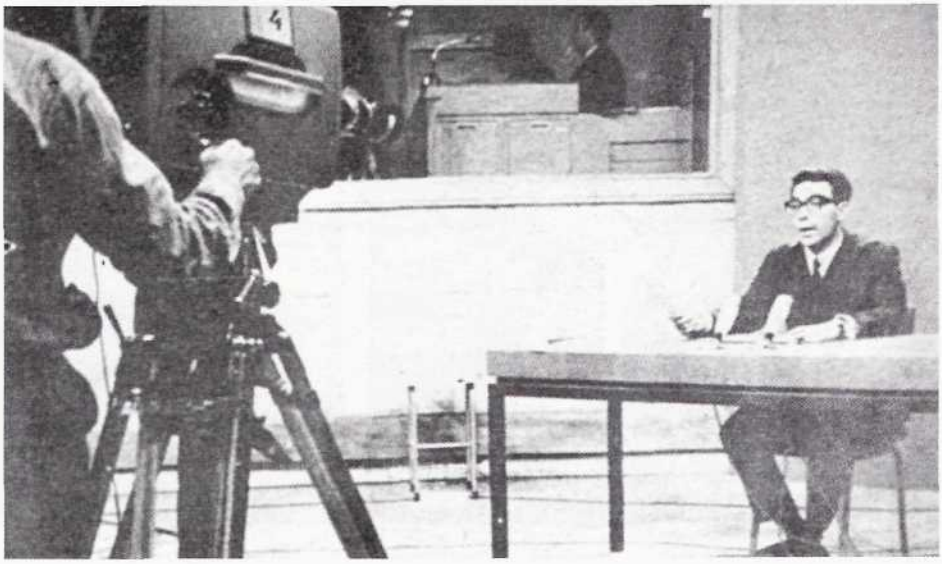
Bu düşünce kısa zamanda gerçekleşir. Arada İstanbul'da açılan 'UNESCO Yem Malzemeler Sergisi' nedeniyle İTÜ-TV sürekli yayın yapmış ve halkın ilgisini çekmiştir. Şimdi daha çok kişi televizyonun büyüsü altındadır.

Bu ilk yayınla birlikte, İTÜ-TV'nin bayrağı da ilk kez dalgalanmıştır. 'İstanbul Teknik Üniversitesi Televizyon Deneme Yayını' yazılı bayrak gerçekten dalgalanır. Çünkü tüm yayına bir vantilatör konmuştur. Bu bayrak, yıllarca tek TV istasyonumuzun simgesi olarak da şeref direğinden inmemiştir.

İLK TV SUNUCUSU

Ya ilk spiker? İlk TV sunucusu? Bu sorunun cevabını bulmak için Teknik Üniversite'nin televizyonundan radyosuna gitmemiz gerekiyor. İTÜ Radyosu daha 1949'larda yayın yapmaktadır. Bir de orkestrası vardır. Bir ara 28 kişiyi bulan senfonik orkestranın şefliğini ise Fatih Pasiner yapmaktadır.

İTÜ Radyosu için bir programcı düşünülünce, Pasiner gelir akla. Ve başlar bu işe... Sonraları spikerlik de yapar. İTÜ-TV kurulduğunda ise, radyo mikrofonundan TV kamerası karşısına geçer... Böylece bizde ilk TV sunucusu olarak Fatih Pasiner adı belgelenir.

İHÜ TV'nin ilk spikerlerinden Zafer Cilasun (en üstte). İTÜ TV'de ilk 'TV Tiyatrosu' (sol üstte). 'Hava Durumu' bültenlerinin öncü ismi Ali Esin (üstte). Ekrana çıkan ilk Türk Müziği sanatçılarından Feriha Tunceli ve saz sanatçıları bir arada (solda).

Pasiner, kuruluşundan görevini TRT-TV'ye bırakışma kadar, İTÜ-TV'de sunucu ve programcı, hatta bazen müzisyen, bazen kameraman, kısaca hemen her görevde gönüllü olarak görünmüş bir televizyoncumuzdur. Daha doğrusu televizyonumuzun gerçek öncülerinden biridir.

Pasiner'le ilgili en eski anı,

Türkiye-SSCB futbol karşılaşmasında İTÜTV kameramanı Aldo Dorfani (üstte, sağda). İTÜ TV'de efekt görevini Korkmaz Çakar üstlenmişti (üstte, en sağda).

mikrofon başındaki ilk sözleridir. Bunu size, o günlerde yayımlanmış bir yazıdan aynen aktaralım:

"Anons hiç alışık olmadığımız bir tarzda yapıldı. Çünkü radyolarımızın düğmesini çevirdiğimiz zaman karşımıza çıkan spiker, bize daima 'Sayın dinleyiciler' diye hitap ettiği halde, televizyon spikeri 'Sayın seyirciler' diye seslendi..."

İşte TV konusundaki 'ilk röportaj' da sayılabilecek bu sözler, televizyon izleyen ilk seyircileri çok şaşırtır. Yetkililer de fark etmiştir bunu. Nihayet Fatih Pasiner ortalama bir formül bulur; TV ekranında, 'Sayın seyirci ve dinleyiciler' demeyi uygun görür. Bu, yıllarca da böyle devam eder.

Fatih Pasmer'in yanı sıra 1954'ten itibaren, Sadık Hitay da spikerliğe başlar. Eşi Taşhan Hitay da. Bu bakımdan Taşhan Hitay için de 'ilk kadın TV sunucumuz' demek, yanlış olmaz.

Damdan naklen yayın

Televizyon tarihimizdeki ilk naklen yayın, 12 Kasım 1961'de 2-1 yenildiğimiz Türkiye-SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) futbol karşılaşmasında gerçekleşti. O günün TV izleyicileri, alıcılar başında toplanır ve ilk kez bir futbol karşılaşmasını ekrandan izlerler. İTÜ-TV, çeşitli yarışmaları, gösterileri ve diğer törenleri naklen yayınlayarak televizyonun ülkemizde yaygınlaşmasında en büyük katkıyı sağlayan kuruluş olarak anılacaktır.

İLK SANATÇILAR TER DÖKÜYOR

Düzenli yayınlarla birlikte, müzik dalındaki sanatçılarımız da Taşkışla'nın yolunu öğrenmeye başlarlar. Bu konuda da kimi 'ilk'lerden söz edebiliyoruz. Türk Sanat Müziği'nin pek çok ismi, bu ilk televizyon stüdyosunda terlemiştir. 'Terlemiştir' deyimini gelişi güzel kullandığımızı sanmayın: Bir yandan projektörün verdiği ısı, öte yandan aygıtların kızması, küçücük stüdyoyu iyice ısıtmaktadır. Bazen 35 hatta 40 dereceye vardığı olur bu sıcaklığın...

Burhan Felek, bu 'terleme' konusu hatırlatıldığında, "Yaa" der ve sözlerini **şöyle** sürdürür:

"Demek 1952 baharında açmışım televizyonu... Bu açılış için davet edilmiştim. Memnunlukla kabul ettim. Fakat o sırada ortadaki üst dişimin takma kısmı yerinden oynamıştı. Geçici olarak başkasını taktırdım ve televizyona gittim. 10 dakika kadar konuştuğumu hatırlıyorum televizyon açılışında... Ancak o zaman kullanılan ark lambalarının sıcaklığından çok rahatsız olduğumu hiç unutmuyorum. Ne söylediğimi ise doğrusu pek hatırlamıyorum. Çünkü alışmadığım şartlar içinde ilk defa ekrana çıkmanın ve kızgın lambalar altında konuşmanın zorluğu, hafızamın diğer kısımlarını battal etmişti. Nasıl çıktığımı, nasıl rahatsız olduğumu dişimin düşmemesi için nasıl endişe ettiğimi ise gayet iyi hatırlıyorum..."

TV'DE İLK KONSER

Öte yandan o daracık stüdyoya yerleşmek, hele sazlarla birlikte hareket alanı bulmak, solistler için hiç de kolay olmaz. Bu yüzden çok kez yalnızca bir veya iki enstrümanla yaparlar programlarını.

'İlk TV sanatçıları' arasında Feriha Tunceli, ilk TV konserini şöyle anımsıyor:

"Doğrusu televizyonun adını duymuştuk ama, hakkında fazla bilgimiz yoktu. Ben o sırada konservatuvarı yeni bitirmiş, tecrü-

BİR TV KURBANI
İTÜ-TV'nin yayınlarına büyük emekleri geçen Aldo Dorlani, birgün TV antenini düzeltirken damdan düşerek hayatını kaybetmişti (üstte). Aradan yıllar geçer... Maçka Stüdyosu artık TRT'nindir. İşte Ankara'dan gelen araç-gereçler, kamyonlardan indiriliyor (sağda). Türkiye'de TV'nin kurulmasında büyük payı olan Prof. Adnan Ataman da, görevi gönül rahatlığıyla devrediyor (solda)...

Dönemin gazetelerinden bir 'İTÜ TV haberi: Televizyonun kurucularından Prof. Adnan Ataman'dan (en solda) ve görev başında ölen kameraman Aldo Dorfani'den (solda) söz ediliyor. Altta ise ekranın ilk Türk Müziği konseri: Cevdet Çağla, Feriha Tunceli, Nebahat Yedibaş.

beşiz bir sanatçıydım. Üç-beş kişi önünde bile olsa konser vermeyi düşünmenin heyecanı içindeydim. Üstelik yanımda Cevdet Çağla gibi, Hüsnü Coşar gibi iki üstatla konser vermek, ayrıca kalp atışlarımı hızlandırıyordu. Bunlara bir de ilk kez, pek bilmediğimiz televizyona çıkmanın heyecanını eklerseniz... Aslına bakılırsa, o stüdyoya zaten bir kemanla bir ud zorlukla sığınıştı. Şöyle bir köşeye sıkışmış gibiydik. Daha önce aynı stüdyoda oturup Orhan Hançerlioğlu'nun edebiyat konuşmasını dinlemiştik. Bir yandan kameranın çekişini izliyor, öte yandan alıcıda görüntüyü seyrediyorduk. Merak uyandırıcı bir olaydı... Derken kamera karşısına geçme sırası bize gelince... İşte yukarıda söylediğim heyecan kasırgası esmeye başladı... Televizyondan önce, bir şarkı söyledik mi, bir konser oldu mu, arkadaşlarımıza koşar, nasıl söylediğimizi sorardık. Televizyonda ise, programım bitince stüdyodaki arkadaşa gitmiş ve nasıl söylediğimi değil, nasıl göründüğümü sormuştum."

İLK TELE-TİYATRO

İlk TV olaylarının öncülerinden biri de şüphesiz Afif Yesarı'dır. Afif Yesarı, İTÜ-TV'nin başlamasıyla birlikte göreve koşanlardandır. Önce konuşmalar hazırlar televizyon için. Sonra bunları ilginç görüntülerle süslemeye başlar. Hikayeler okur, Fatih Pasiner'le birlikte müzikli şiir programlan düzenler. Ve 23 Aralık 1954 akşamı, 'televizyonda ilk tiyatroyu gerçekleştiren kişi' unvanını kazanır.

Afif Yesari, ilk tiyatroyu ekrana getirirken karşılaştığı zorluklardan söz ederken, "Nedense o zamanlar bazı aktör ve aktrisler televizyonu küçümsüyorlardı" der. Bu ilk TV'deki tiyatro yapıtının adı 'Mektup'tur. Yazarı Afif Yesari, rolleri Gençlik Tiyatrosu'ndan üç amatörle bölüşür. Bu oyunculardan biri Edebiyat Fakültesi'nden İlhan Doğramacı'dır. Tıp Fakültesi'nden Ali Keskiner ikinci övüncüdür ve üçüncü kişi olarak da Gazetecilik Enstitüsü öğrencisi Nisa Ersan (Serezli) vardır. Sonraları Nisa Serezli olarak Türk Tiyatrosu'nda yıldızı parlayacak olan Nisa Ersan, 'TV'de Tiyatro'nun da ilk kadın oyuncusu olmuştur böylece.

EKRAN SPORLA TANIŞIYOR

Televizyonun ilk spor yayını bir boks maçıydı. Stüdyoda kurulan bir 'mini-ring'teki bu boks maçı büyük ilgiye hedef olmuştu. TV'deki ilk hava raporunun sunucusu Ali Esin, ilk trafik konuşmalarını gerçekleştiren kişi ise, devrin İstanbul Trafik Müdürü Orhan Eyüboğlu'ydu. TV'de ilk defile ise, 13 Ocak 1955 tarihinde ekranlara gelmişti. •

Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim
Selami Sargut
İmge Kitabevi Yayınları

Düşüncenin Gökkuşağı
Cemil Meriç
Mustafa Armağan
Ufuk Kitapları/ 20. Yüzyıla Türk Kültürüne Yön Verenler Dizisi

Açı Direkleri (Poteaux D'angle)
Henri Michaux
Sel Yayıncılık

Kahve ve Kahvehane (Kaffee und Kaffeehaus)
Ulla Heise
Dost Kitabevi Yayınları / Yaşam ve Kültür Dizisi

Cihat/ İslamcılığın Yükselişi ve Gerilemesi
Gilies Kepel
Doğan Kitap

Sömürgeleştirmeye yeni bakış

Son yıllarda sosyal bilimler alanında en çok ilgi gören kitaplardan biri de 'Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi'. Bunda, Timothy Mitchell'ın, Avrupa'nın 19. Yüzyıl Mısır'ı üzerindeki kolonyal nüfuzunu dile getirirken, Michel Foucault, Jacques Derrida ve Martin Heidegger'in kuramlarını yetkin bir şekilde kullanması önemli bir rol oynuyor. Mitchell, Mısır'ın sömürgeleştirilmesi üzerinden modern iktidar ve bilgi biçimlerinin kullandıkları yöntemleri ve dayandıkları metafiziği inceliyor. Artık aralıklı olarak baskı uygulayan değil, sürekli eğiten ve denetleyen bir iktidar söz konusu. Mitchell, hem bu modern siyasi iktidar biçimlerinin nasıl işlediğini hem de bu iktidar biçimleriyle dünyayı anlamanın modern biçimleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyuyor.

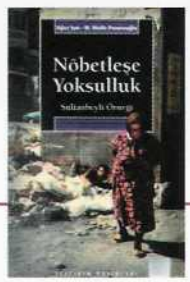

Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi
Timothy Mitchell
İletişim Yayınevi / Araştırma-İnceleme Dizisi

Dünün ve bugünün yoksulluğu

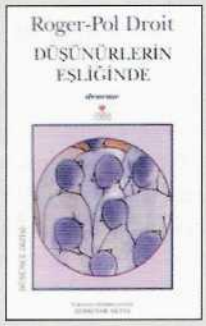
Yoksulluk gerçeği, son yıllarda Türkiye'de derinleşiyor, boyutlanıyor, çeşitleniyor. Yoksul mahalleleri, yoksulluk imgesi, tekinsiz bir 'varoş' terimiyle ürkünçleştiriliyor. Oğuz Işık ile Melih Pınarcıoğlu'nun incelemesi, Türkiye'de yoksulluk olgusuna, insanların yoksullukla baş etme stratejilerini odak alarak bakıyor. Kitaba adını veren 'nöbetleşe yoksulluk' kavramı, Türkiye'deki kentleşme ve göç dinamiğiyle iç içe geçen temel bir stratejiyi tanımlıyor. Yaklaşık yarım yüzyıldır yoksulların orta sınıflara terfi etmesini sağlayan bir mekanizma bu... 2000'lerde bu nöbetleşme zinciri son halkasından kopmak üzere. 'En alttakilerin' yukarılara tırmanma imkânları nihayete ermekte. Bu, yoksulluğun şartlarının çok daha ağırlaşması demek... Işık ve Pınarcıoğlu bu gidişi, nöbetleşe yoksulluk döngüsünün olağanüstü hızlı ve çarpıcı yaşandığı Sultanbeyli örneğinde irdeliyorlar.

Nöbetleşe Yoksulluk
Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği
Oğuz Işık, M. Melih Pınarcıoğlu
İletişim Yayınevi / Araştırma-İnceleme Dizisi

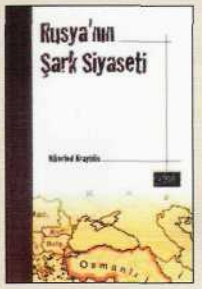

Felsefe tarihinin insanları

Antik çağdaki filozoflardan başlayarak günümüze dek felsefenin serüvenini aktaran 'Düşünürlerin Eşliğinde' adlı yapıt, bizi çok sayıda düşünürle buluşturuyor. Kitapta asıl üzerinde durulan konu, düşünürün kim olduğu, kimliği; bir insan olarak nasıl bir süreçten geçtiği... Roger-Pol Droit, düşünürlerin hangi kaynaklardan beslendiklerini araştırırken çağdaşlarıyla ilişkilerini ve toplumsal olaylar karşısında takındıkları tavırları irdeliyor. Felsefecilere değişik açılardan bakan yazar, onları yaşamları, düşünceleri ve yapıtlarıyla ele alırken okurun, araştırmalarını derinleştirmesi için iyi bir kılavuz sunmuş oluyor. 'Düşünürlerin Eşliğinde', felsefeden ürken ancak yine de onun ilginç dünyasına girmek isteyenler için, bir yol gösterici. Felsefe tarihini kronolojik bir dizge doğrultusunda kavramak isteyenler için de bir başucu kitabı.

Düşünürlerin Eşliğinde
(La Compagnie Des Philosophes)
Roger-Pol Droit
Can Yayınları / Çağdaş Dünya Yazarları Dizisi

Rusya'nın Şark Siyaseti
Nikerled Krayblis
Aktif Yayınevi

Karadeniz
Neal Ascherson
Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları / Tarih Dizisi

Hortum ve Cinnet
Şaban Arslan
OM Yayınevi

Doksanlı yılların gündeminden

Patolojik bir ruh halinin bireyselden toplumsala bütün ilişkilere damgasını vurduğu, harici ve dahili bütün siyasal kararların da bu atmosferden etkilendiği ve hayaletler/ruhlar/hortlaklar anaforuna sıklıkla tutulan bir memlekette, artık 'Hayaletbilimi'ne duyulan ihtiyaç da kaçınılmazdır! Bu kitap da bu yüzden bugüne kadar denenmemiş bir yaklaşımla, Türk dış politikasının 90'lı yıllarda gündeme gelen konularından Balkanlar sorununu, o dönemin en tartışmalı kişiliği Özal çevresinde ve Neo-Osmanlılık tartışmaları bağlamında analiz etmeye çalışmaktadır.

Hayaletbilimi ve Hayali Kimlikler
Neo-Osmanlılık, Özal ve Balkanlar
Şaban H. Çalış
Çizgi Kitabevi Yayınları / Bilim Toplum Siyaset Dizisi

Demokrasinin beşiğinde '2. sınıf

Varoşların Buda'sı, 70'li yılların sonuyla 80'li yılların başında, İngiliz İşçi Partisi'nin iktidarı Thatcher hükümetine bırakmak üzere olduğu günlerde, sorunlu bir dünyada var olmaya çalışan bir gencin marjinal yaşamını konu alıyor. Hindistan göçmeni bir babayla İngiliz annenin oğlu Karim'in ve yakın çevresinin öyküsünün anlatıldığı Varoşların Buda'sı, son dönem İngiliz edebiyatının ses getiren yazarlarından biri olan Pakistan asıllı Hanif Kureishi'nin en önemli, en sert üsluplu romanı.

Varoşların Buda'sı
Hanif Kureishi
Can Yayınları / Çağdaş Dünya Yazarları Dizisi

Paris ve şehirlerin dünü, bugünü

Antoni Jach 1956 doğumlu, Avustralyalı bir yazar. Ülkesinde, 'Haftada Bir İskambil' adlı romanıyla tanınmış. Uzun yıllardır gazetecilik yapıyor ama asıl sevdiği işi, tiyatro eleştirmenliği. Jach'ın The Layers of City' adlı yapıtı geçen haftalarda ülkemizde yayımlandı (Şehrin Katmanları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları). Bildiğim kadarıyla Türkçedeki ilk kitabı oluyor. 'Şehrin Katmanları' için kendisi Yoman' diyorsa da bildiğimiz roman tanımına uymayan bir yapısı var. Jach'ın kahramanı bir şehir; daha doğrusu Paris şehri. Bu, bizim yazarlarımızca da denenmiş bir şey. Yenilerden örnek verirsek; Aslı Erdoğan'ın 'Kırmızı Pelerinli Kent' romanının kahramanı Rio; Nedim Gürsel'in 'Boğazkesen'inde ise İstanbul'dur, hatırlayacaksınız. Ama dedim ya, 'Şehrin Katmanları' oldukça farklı. Yazar, Paris örneğinden yol çıkarak uygarlık-barbarlık ikileminde gel gitlerle şehirleri anlatıyor kitabında; kütüphaneleri, metroyu, kafeyi, caddeleri...

Kitap boyunca, yazarla birlikte çıktığınız gezide sizi şaşırtan, 'Ben niye bunları farketmedim?' dedirten tespitlerle karşılaşıyorsunuz. Gözlem gücü ağır basmasına karşın, yazarın ciddi sayıda kaynak kitap kullandığını anlıyorsunuz. Son sayfayı çevirdiğinizde, önünüze gelen liste bu yargınızı haklı çıkarıyor. Jach'ın yararlandığı, The Ruin of Kasch (Roberto Calasso), A History of Private Life (George Duby), Le Peuple (Jules Michelet), Letters From a Stoic (Seneca) gibi iki buçuk sayfalık bir kitap listesi dikkatinizi çekiyor.

Antoni Jach'ın ilgiyi kesintisiz kılan bir üslubu var. Sık sık kullandığı ucu açık cümleler okuru özgür kılıyor. Şehrin tarih içindeki gelişimini ve bugününü anlatırken kesin yargılardan özenle kaçınıyor. Ancak çağımız uygarlığının şehirleri ne hale dönüştürdüğü konusunda sert eleştirileri var. "İşte bu uygarlık" diyor bir yerde, "işte neye dönüştüğümüz..." Ve bir bir sıralıyor olumsuzlukları: "Şehirler devasa bir çöplük... Caddeler kızarmış patates kokuyor. Bunca toz, böylesine koku nereden geliyor acaba? Herkes sokakta, turist otobüsleri bir yerlere götürülmeyi bekleyen koyun sürüleri gibi... Binalar içine konulduğumuz bir yer haline geliyor. Belli bir süre kalıyor, sonra taşınıyoruz..."

'Şehrin Katmanları'nı bir tarih kitabı gibi de okuyabilirsiniz, bir kurmaca yapıt gibi de... Yazarın Paris örneğinden yola çıktığını söyledim yazımın başında; ama ben sık sık İstanbul'u düşündüm okurken, sanki İstanbul için yazılmış sayfalarla karşılaştım.

Türk birlikleri 'Kordon'da

Tarih 9 Eylül 1922: İzmir'in kurtuluşunun ardından, Türk askeri birlikleri Kordon'daki geçit töreninde.

1922 yılının 'Eylül'ü, Kurtuluş Savaşı'ndaki büyük mücadelelerin sonrasında, bu yola baş koyanlar için adeta uzun bir 'ödül töreni' gibi geçti... Çünkü düşman askerleri, birçok il ve bölgeden Eylül ayında çıkarılmıştı. 1922 Ağustos'unun son günlerinde Uşak-Sivaslı'nın kurtuluşuyla başlayan bu süreç, 9 Eylül'de İzmir'in kurtuluşuyla sürmüş ve 6 Ekim'de İstanbul'un düşman askerinden temizlenmesiyle noktalanmıştı.

Alaşehir'deki çarpışmalardan sonra tam bir manevi çöküntüye düşen ve buyruk dinlemez bir kaçaklar topluluğuna dönüşen Yunan ordusu İzmir'e doğru kaçarken; Türk ordusu da zaferini ilan etmek için sabırsızlanıyordu. Yunan birliklerinin herhangi bir karşı koyma girişimi artık hiçbir sonuç veremezdi. 6 Eylül'de Yunanlılar, kentte toplanan asker ve kaçakları gemilere bindirmeye başladılar. Ve Türk birlikleri İzmir'e girinceye kadar, bu gemilerle on bine yakın asker ve kaçağın taşınmasını sağladılar; kaçarlarken de kentin büyük bir bölümünü yakıp yıktılar.

Ülkenin Yunan işgalcilerinden kurtuluşu nedeniyle 10 Eylül günü bir bildiri yayımlandı.

Türk birliklerinin zaferi tüm ülkede büyük bir sevinç dalgası yarattı. Zafer dolayısıyla, kent ve köylerde mitingler, gösteriler düzenlendi.

merakediyorum@

googlegroups.com

Buçalışma;
merakediyorum@googlegroups.com

üyeleriiçinhazırlanmıştır.
Benzerçalışmalardanhaberdarolmak,
öneri, istek ve karşılaştığınız sorunlan bize bildirin.

Çalışmalarımızı takip etmek için
merakediyorum@googlegroups.com
e-postaadresine
"Üyelik" başlıklı veya boş bir mesaj gönderin.

Grupsayfasını
http://groups.google.com/group/merakediyorum
inceleyerek daha önce üyelerimizle paylaştığımız
çalışmavemesajlaninceleyebilir,
üyeliğinizidüzenleyebilirsiniz.

